

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ՀԱՐԻՐԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ ԱՌԹԻՒ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՁՈՒԳԱԿԱՆ ԲԱՐԵՐԱՐ

ԵՐԶԱՆԿԱՅԻՇԱՏԱԿ

ՇԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱ ՊԵՋՋԵԱՆԻ

ՄԵԾԱՆՈՒՆ ՀԻՄՆԱԴԻՐ

ԳՈՒՄԳԱԲԸԻ ԴՈՒՐՍԻ

1832

1933

ՊՕՂՈՍԵԱՆ-ՎԱՌՎԱՌԵԱՆ

երկսեն վարժարանի

15207

Թուրք Հանրապետության լուսամբի
ՆԱԽԱԳԱՀ ՄԵԾԱԶՈՐ
ԿԱԶԻ ՄՈՒՍԹԱՖԱ ՔԵՄԱԼ ՓԱՇԱ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զ Օ Ն Ո Ւ Ա Ծ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆԶՈՒԳԱԿԱՆ ԲԱՐԵՐԱՐ

Ե Ր Զ Ա Ն Կ Ա Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՍՄԻՐԱ ՊԷԶՋԵԱՆԻ

Մեծանուն հիմնադիր Գումգալիի Դուրսի

ՊՕՂՈՍԵԱՆ-ՎԱՌՎԱՌԵԱՆ

Երկուսն Վարժարանի հարիւրամեայ
Յոբելեանին առթիւ

1832-1932

Պատրաստեց Յոբելեանական Յանձնաժողովի անդամ

ՊԵՏՐՈՍ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

1933

15207

Տ Պ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն
Առեւտրական Տպարաններ
Մ. Յ Ո Վ Ա Կ Ի Մ Ե Ա Ն
Ղ Ա Լ Ա Թ Ի Ա

Գ. Պեւաքոսթեթ
69. Limonest France

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Թուրքիոյ մեծագոյն Ազատարար
Կազմի Մուսթաֆա Բեմալ փաշայի
Երախագիտական արագեղ արտայայտութիւն

Թաղիս Պօղոսեան-Վառվառեան երկսեռ վարժա-
րանի հարիւրամեայ Յորեւանին առթիւ՝ մեր նուիր-
ական պարտականութիւնն է, մատուցանել Թաղեցի-
ներու ջերմագին երախտագիտութիւնը Թուրքիոյ մե-
ծագոյն Ազատարար եւ Հանրապետութեան առաջին
մեծագոր նախագահ՝ ԿԱԶԻ ՄՈՒՍԹԱՖԱ ԲԵՄԱԼ ՓԱ-
ՇԱՅԻ, որուն երջանկաւէտ վարչութեան շնորհիւ, անց-
եալ տարի նորոգուեցաւ Թաղիս կրթական սոյն օր-
րանը, ուր այսօր հարիւրաւորներ կը դաստիարակ-
ուին անխտիր ու կը ստանան ուսման անունը կեն-
սատու, զոր ամէն բանէ վեր դասած է ՄԵՄ ԿԱԶԻՆ,
քաջալերելով միշտ՝ դաստիարակութեան զարգացման
ջանադիր անձերն ու կրթական մշակները:

Ուրեմն, Դումգափըի Դուրսի Թաղեցիներու ե-
րախտագիտական անկեղծ զգացումներուն թարգման
հանդիսանալով՝ այս բարեպատեհ առթիւ ալ կը գոչենք:

Կեցցեն յաւի՛տ մեր լուսամիտ Կազի Փաշա,
Կեա՛ց անսասան Բուփառապանձ գահուդլըրայ:

Ստորեւ կը դնենք քրատաւ եւ հայասաւ քուրբերէն
այն ոսանաւորք, զոր անցեալ տարի դպրոցական հան-
դեսին արտասանեց Տիար Պետրոս Կարապետեան.

«*Sen ey mutlu Türk Yurdunun öz evladı !
Gazimizi Tanrı bize güneş gibi yolladı;
Gölgesinde kolay kolay öğrenirsin okumak,
Mektep sana oldu hemen gülbahçesi, bir uçmak.*»

*
* *

«*Türk Toprağı, Türk Uruku Gazimizle ne ulu !
Bu devrede yaşayanlar hakikaten çok mutlu,
Tahsil yolu pek açıktır, yoktur güçlük hiç asla,
Öğrenmeli bilgileri bu sayede, pek alâ.*»

*
* *

«*Çocuklarım hep birlikte artık dua edelim,
Yaşasın çok! Gazi Paşa Babamıza verelim
Gönlümüzü, çalışınız gece gündüz pek ciddi
Olunuz hep Yurdumuza yarar evlât sevgili.*»

*
* *

«*Yaşa sonsuz Sen ey Gazi ! Ulu sanlı Kahraman,
«Gölgen ile Yurdumuzu gülzar eyle her zaman.*»

BEDROS ZEKI

10 Eylül 1933

Şişli

Ոսանաւորին հայասաւոր

Սէն է՛յ մուրու Թիւրք Յուրտունուն էօզ էվլասը,
Կազիմիզի Թանիր պիզէ կիւնէ՜ կիպի եօլլասը:
Կէօլկէսինէ՛ զօլայ զօլայ էօյրէնիրսին օգումազ,
Մէքքէք սանա օլսու եմէն կիւպսեյէսի, պիր ուշմազ:

*
* *

Թիւրք բօփրաղը, Թիւրք Ռուզու Կազիմիզէ նէ՛ ուլու,
Պու շէվէտէ՛ եազընանլար հափհաթէն չօզ մուրու՝
Թախիլ եօլու փէֆ աչըզքքը, եօզքուր կիւշիւֆ հիշ տալա-
էօյրէնմէլի պիլկիլէրի պու սսէտէ՛, փէֆ ա՛լլես:

*
* *

Զօհուզարմ հէփ պիրլիքէ արքըզ տուա էտէլիմ,
Եաւասըն չօզ ԿԱԶԻ ՓԱՇԱ Պապամբգա վէրէլիմ
Կէօնիրմիզիւ. չալըքընըզ կէնէ կիւնիւզ փէֆ ճիսի,
Օլունուզ հէփ Յուրտումուզա եարար էվլաթ սէվկիլի:

*
* *

Եաւա՛ սօհուուզ Սէն է՛յ ԿԱԶԻ, Ուլու սանըր Գահրաման
Կէօլկէն իլէ Յուրտումուզու կիւլգար էյլէ հէր գաման:

ՊԵՏՐՈՍ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ԱՄԵՆ. Տ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԲԵՊԱԿ. ՆԱՐՈՅԵԱՆ
Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Կ. Պոլիս, 2 Սեպտ. 1933

ՀԱՄԱՐ 1116

Հեռագրային-Ք 1328

Ազնուաշուք Տիար Ատենապետ

և Պատ. Անդամք Թաղ. Խորհրդոյ

Ս. Եկեղեցւոյն Գումգաբուի Դրսի

Ուրախութեամբ տեղեկացանք որ Պատ. Խորհուրդդ առաջադրեր է տօնելու Թաղիդ Պօղոսեան-Վառվառեան Ազգ. Վարժարանին հարիւրամեայ յորելիանը եւ այս առթիւ մասնաւոր զբոյժելով մը նոյն կրթական հաստատութեան պատմականը ներկայացնելով, փառաւորել յիշատակը Պօղոսեան-Վառվառեան երկսեռ վարժարանի հիմնադիր՝ երջանկալիշատակ անմահ բարերար մեծանուն Յարութիւն Պէզնեան Ամիրայի եւ բոլոր բարերարաց, որոնք կանգնեցին լոյսի եւ յոյսի այդ Տաճարը ու անոր յարատեւութեան ու յառաջդիմութեան սատար հանդիսացան: Կը գովենք ու կը գլխահատենք Պատ. Խորհրդիդ այս գեղեցիկ ձեռնարկը ու այս առթիւ կ'օրհնենք նուիրական յիշատակը նոյն բարերարաց, որոնք մեկնած են այս աշխարհէն իրենց պարտականութիւնը կատարած ըլլալու գոհունակու-

Թեամբ ու երկար եւ անփորձ տարիներ կը մաղթենք
անոնց համար, որոնք ի կեանս են ու իրենց նիւթա-
կան ու բարոյական զոհողութեամբ կը ջանան պաշ-
տառ պահել եկեղեցին ու կանգուն՝ անոր առնթեր
հաստատուած նոյն դարաւոր կրթարանը: Կ'օրհնենք
նաեւ Պատ. Խորհրդիդ բարեսէր ու ժրջան անդամ-
ները եւ իրենց արդիւնաւոր աշխատութիւնը, ինչպէս
նաեւ Թաղիդ եկեղեցական ու կրթական պաշտօ-
նէութիւնը եւ պատուական ժողովուրդը:

Մնամք ողջունիւ սիրոյ

աղօթարար

ՊԱՏԻԱՐԲ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԲԵՊԻՍԱԿՈՍ

ԵՐԶԱՆԿԱՅԻՇԱՏԱԿ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱ ՊԷԶԶԵԱՆ

Հիմնադիր Դուպարի Դրսի

Պողոսեան-Վառվառեան եկեղեռ վաժարանի

ՈՒՂԵՐՁ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԵԾԱՆՈՒՆ ԲԱՐԵՐԱՐ

ՊԵՋՃԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՅԻ

ԱՆՄԵՌ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ՝ ՅԱՐԳԱՆՔ ՀԻԱՅՈՒՄԻ

Հարիւր երկա՛ր տարիներ սահելով հանդերձ, Քու
անմոռաց յիշատակդ փառ կը մնայ ամէնուն երեսակա-
յութեան մէջ, մի՛շտ շողչողուն, մի՛շտ խօսուն, ու
Քու անմահ անունդ քանդակուած է ոսկեաւոր, բոլոր-
քին սրտերուն խորը՝ անջինջ...:

Քու՝ զար մը առաջ և աւելի՝ թուրք Պետութեան
և Ազգիկ մատուցած անմոռանալի ծառայութիւններդ
և անհուն բարիքներդ բարձրադասակ կը բարբառին
միշտ և պիտի բարբառին առ յաւէ՛տ...:

Մինչ անդին՝ շատ մը ինքնատէր, անձնապաշտ
մեծանարուստներ, բոլորովին մոռացութեան մատու-
նուած են. բնդհակառակը, Քու անմոռանալի յիշա-
տակդ մշտափառ կը շողայ, արդիւնք՝ բարձրագիր
կանգնած բազմաթիւ հոյակերտ հաստատութիւններ
բուղ...: Պարծա՛նք Քեզ...:

Դո՛ւ ո՛չ միայն Հայուն, այլ բոլոր թուրքիոյ
բազմազան զաւակներուն՝ առանց կրօնքի և համայնա-
քի խորութեան, մարդասիրական վեհ զգացումով
միայն՝ բարիքներ ընծայեցիր, որով Քու անմահ ա-
նունդ քանդակեցին անսնք ալ իրենց տարեկրթեանց
մէջ ու «ՊԵՋՃԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՅԻ» վերաառու-
թիւնը կը փայլի անոնց սրտերուն խորը, փառք
Քեզ...:

Ո՛վ պաշտելի Ամիրա, Թադս ամէնէն աւելի երախտաւորեալ զաւակներէդ մէկն է, քանի Դու եղած ես մեծագոյն Սատար և Հիմնադիր անոր Վարժարանին ալ, որով անմահացուցիր անուններն սիրեցեալ, պատուական ծնողքիդ՝ որոնք նուիրած են Քեզ Ազգիդ, եզական անսպելու բարեմասնութիւններով օժտուած անհատականութիւն մը, իրապէս չքնաղ միտքով ու հոգւով, ինքնին գերազաս առաւելութիւններ, անթառամ դափնեպսակներ՝ բոլորուած պերճիմաստ ձակտիդ շուրջ...:

Գումգաբքի Դրսի երախտաւորեալ զաւակներդ, ինչպէս միշտ, այս Հարիւրամեայ յորելնական հանդիսութեանց առթիւ ալ, կը մատուցանեն Քու անմեռ յիշատակիդ՝ իրենց ջերմագին ամենանկեղծ երախտագիտութիւնները, և ծնրագիր՝ կը ձօնեն պատկառելի ու խնկելի մեծ անունիդ՝ այս դուզնաքեայ **ՅԻՇԱՍԱԿԱՐԱՆ**ը, որ թէև անարժէք՝ Քու Թագիս հանդէպ ցոյց տուած հայրական գորգուրանքին ու հոգածութեան, բայց վստահ ենք որ դաշն պիտի ընդունիս, իբրեւ յետին թարմ մէկ մանիշակը քաղցրաբոյր՝ քաղուած Պօղոսեան—Վառվառեան բուրաստանէն...: Պաշտում անմոռաց պանծալի յիշատակիդ...:

ՅՈՐԴՆԱՆԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

ԵՐԶԱՆԿԱՅԻՇԱՍԱԿ ՄԵԾ ԲԱՐԵՐԱՐ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՊԵՋՃԵԱՆ ԱՄԻՐԱՅԻ ❖❖❖❖ ԶՕՆ ՍՐՏԱԶԵՂ ❖❖❖❖

Դու Հայութեան պարծանք Մեծ Մարդ Պէզեան Դազազ Ամիրա,

Դար մը առաջ եղած ես միշտ բարեքներու ռահլիրայ:
Հոս սուրբ Տաճար, հոն կըրթութեան լոյս վառարան կանգնած ես,
Հոգի ու միտք զարգացուցած՝ գործ ցոյց տըւած իրապէս:

Կըրնամ ըսել դար մը վերջը՝ չէ եկած դեռ Քեզ նըման Սյր խոհական ու հեռատես՝ Նախնեաց պատիւ սիրական, Ու պատմութիւն ոսկեղբրեաց քանդակած է Քու անուն Բարեբարեալ յաջորդներուդ ծալքերուն մէջ սըրտերնուն:

Կըրանիտեայ Պատրիարքանիստ Եկեղեցին Քեզ պարտինք, Որ եղած է ցարդ հոգեկան պաշտամունքի մեծ ըստինք, Ուրիշ Հայր առած է իր կաթնանուշակ կըրօնքի, Ուր մաղթանքներ ու երախտիք մատուցած է ուղղակի:

Մայր վարժարան, որ եղած է ուսումնարան առաջին, Քու անունով կը կոչուի ցարդ, հոգ չէ թէ ա՛ն կանգնեցին Ի հիմանէ Թալշանճիեան և Էգնայեան, պահեցին Քու մեծ անուն, անոր վըրայ քանդակեցին լուսածին:

Քու չընորհիւ կանգնուած է Պօղոսեան ու Վառվառեան՝ Մեր վարժարան Թադիս տըղոց, ուր կըրթութիւն ըստացան Դար մը ամբողջ, օրհնելով միշտ յիշատակը Պէզիեան, Որ չէ եկած բնաւ անձնուրաց մեծ Բարեբար Քեզ նըման:

Դու կառուցիր Հիւանդանոց՝ յարկ գըրթութեան դար մ'առաջ, Կոթող չողուն Ազգիս Հայոց, որ լըսեց միշտ լացն, հառաչ, Ու գարմանեց բիւրաւորներ, տըւաւ կեանք մը նորոգուած, Հեռացնէ ցարդ մահատարսուռ ցաւերն տենդոտ հիւանդաց:

Սըրտին թօշնած պարմանին գրանէ նոր լոյս երկինքէն,
Պըլպըլացոյ կանթեղն առնէ առատ իւզը Բու ձեռքէն:
Սընէ՛ անունդ ոգեւորոյ հէգ պարմանին սըրտաղեղ,
Սըրբէ քըրտինքն լոյն ճակատին ու կաղզուրիչ բմոյէ դեղ:

Դու չես եղած սոսկ շինարար, այլ եղած ես մեկնաս
Հայ Դրպրութեան, ու Բու ծախքով բառարաններ բազմամաս
Տըպագըրւած են մեծածախս՝ հաշկական ու պարսկական,
Բու շընորհիւ անմահացան Գէորգ Դրպիր, Միխիթարեան
Վարդապետներ, որոնց եղար քաջալերիչ գըրապէր,
Որուն համար երախտապարտ եղած է եւս Ազգըն մեր:

Պէտք չէ մոռնալ Բու ջանքերըն երաժշտական արուեստին,
Որով անմահ վարդեան Պապա Լիմոնճեան Համբարձում,
Զարգացուց իր ձայնագրութիւն, ունեցաւ ան բարձրացում
Գըմբէթին տակ, եկեղեցւոյ Մայր Աթոռին թանկագին,
Ուր երգեց ա՛ն շարականներն աւանդական հաշկական,
Ու այսպէսով վանեցիր դու օտարամուտ եղանակ,
Եղար որպէս արուեստասէր մի պահագան հըրեշտակ,
Յոյց սըւիր այս մարդին մէջ ալ ազդեցութիւն դրական:

Բայց Բու անմահ ծառայութիւն դոր մատուցիր Թուրք Ազգին,
Մեծ է, իրաւ, անծայրածի՛ր, որուն համար թանկագին
Անունդ յիշէ Բու փառաւոր Թուրք Մամուլը ամէն օր
Ու մենք պարծինք Գաղաղ Արթին այս անունով իրաւ որ

Յիշատակըդ Բու փառապանծ, որ սըրտերնուս մէջ փայլի,
Թո՛ղ առաջնորդ մեր քայլերուն ըլլայ ընդ միշտ պանծալի:

ՊԵՐԼԵԳ՝ ՊԵՏՐՈՍ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

[Սկիւտարցի]

Բերա: Շիշի:

6 Սեպտ. 933

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Կենսագրական խօսքեր Պէգնեան Յարութիւն Ամիր-
ալի.— Մանկութիւնն ու դպրոցական կեանքը:

Պէգնեան Ամիրա ծնած է Եէնիգափը, 1771 Ապ-
րիլ 10ին և անուանուած է Յարութիւն: Հայրն է
է պեղճի հաճի Պօղոս աղա Կարսեցի, որ 1768ին Պոլիս
գաղթած ու հաստատուած է Եէնիգափը, զբաղելով
կտաւի վաճառականութեամբ: Յարութիւն Ամիրալի
մօրը անունն է Վառվառէ, իսկ երկու քոյրերուն ա-
նունը՝ Մարիամ և Համաթիւռ(*):

Յարութիւն մինչև 7 տարու տունը կը մնայ ու
մայրական գորգու քալից կը թուլթիւն մը կը ստանայ.
Իր արտակարգ ուշիմութեամբ՝ հօրմէն չուտով կարգալ,
գրել կը սորվի և մատի վրայ ալ հաշիւներ կ'ընէ մօրը
հետ, այնպէս որ զինքը տեսնողներ կ'ապշին անոր բը-

(*) Հոս կ'արժէ յիշատակել թէ Վառվառէ Պէգնեան Ամիր-
ալի մօրը անունն է և ո՛չ թէ քրոջ, ինչպէս պատմագիրնե-
րէն ոմանք սխալմամբ գրած են:

«Պափու» բառը արդի արտասանութեամբ (գափը) գրած ենք:

Նաժին տշխմութեան վրայ և կը պնդեն որ Նաժի Պօղոս աղա Մայր գայն զպրատուներ զնէ, որ Գումգաբի մէջ կը գտնուէր: Յարութիւն 7 տարեկան տղայ, առաւօտները կանուխ, Մայր զպրատուն կը բերուի, ուր կը կարգայ հետզհետէ Սաղմոս, Նաբեկ և թուարանութեանէն ալ (զարածիւմէ) դումար, վերջապէս չորս գործողութիւն, զիր: Յարութիւն այնքան սրամտութիւն, արթնամտութիւն ցոյց կուտայ որ՝ պատուելիները զինք չափազանց կը սիրեն և ուրիշ ծոյց, անտակ աշակերտներուն բարի օրինակ ցոյց կուտան:

Օր մը, իր քովի ընկերներէն աղքատիկ աղեկ մը Սաղմոս ու տետրակ չունենալուն համար, պատուելիին գտնակոծութեան պիտի ենթարկուէր, եթէ Յարութիւն, լացը աչքին՝ տեղէն չկլլէր և միաժամութեամբ իր Սաղմոսը և տետրակը ցոյց տալով պատուելիին՝ չի թախանձեր. «Մեղք է, պատուելի, անա՛ Սաղմոսը և տետրակը մի՛ ծնծէք, մեղք է»: Պատուելին գտնակոծութեան համար յատկապէս պատրաստուած զատազանք վար կը դնէ և աղուն կ'ըսէ. «Գարշելի, անիծի՛ց արմատ, տեղդ կորսուէ՛ և Յարութիւնէն Սաղմոսը և տետրակդ ա՛ն»: Աղքատիկ տղան չուարած՝ հեկեկալով տեղը կը վերադառնայ և անգիտակցաբար բարեխիղճ Յարութիւնին ձեռքէն Սաղմոսն ու տետրակը կ'առնէ և ապշահար առնոց վրայ կը նայի, առնոց բան մը ըսելու...: Սալկայն պատուելին՝ փորձառու վարժապետ, կը կռահէ զէպքը ու կը սքանչանայ փոքրիկն Յարութիւնի բարութեան վրայ: Այս զէպքը արձակուրդէն առաջ իր տալիք սովորական խրատականին նիւթ կ'ընէ: Պատուելին կը գնահատէ Պեղճեան Յարութիւնին բարի սիրտը և կ'ըսէ թէ ան Քրիստոսի պատուէրներուն ճշմարիտ հետեւող մը պիտի ըլլայ ապագային, վասնզի հիմա կույ ունեցածը

բոլորովին իր ընկերոջ տուաւ ու ինքը մնաց առնոց գրքի և տետրակի: Յարութիւն այդ մանկահան տարիքին մէջ, անշուշտ պատուելիին ըսածները չէր հասկցած, ինչ որ չստ բեական է. բայց բան մը գիտէր լաւ, այն ալ իր գտնէր, որուն համար պատուելիին խրատականէն վերջ, խելոյն կ'ելլէ համարձակ կ'ըսէ թէ դասը գիտէ: Պատուելին կը պատասխանէ անմեղունակ, բարեկոթ պատահելին. «Տղա՛ն խօսքս դաս գիտնալու, չգիտնալու վրայ վ՛, երբ մեծնաս ըսածներս այն ատեն կը հասկնաս, հիմա սաչափ ըսեմ որ դուն մեծ մարդ պիտի ըլլաս, ապրի՛ս»: Պատուելին գուշակութիւնը իրականացաւ, ինչպէս ամէնուն ծանօթ է: Յարութիւն տուն վերադարձին, եղբւրթիւնը մօրը՝ աղնուհի Տիկին Վասիլանէի կը պատմէ, որ իր սիրասուն գումկին բարեւարտութիւնը կը գովէ և ա՛նուսնոյն ալ պատմելով Սաղմոս մը և տետրակներ զնեկ կուտայ: Նաժի Պօղոս աղա ալ կը գգուէ Յարութիւնը և առնոց երկար խօսելու կը համբուրէ անոր ճակատը և լսկոնական լեզուով կ'ըսէ. «Ապրի՛ս տղաս, նայէ՛ որ միշտ այսպէս բարիք ընես»: Յարութիւնի այս առաջին բարեկործութիւնը, որ զպրոցի գրասեղաններէն, աւելի ճիշդը միևնոյններէն կը սկսի, (ըստ որում այդ թուականներուն աշակերտները «միշտէր»ներու վրայ կը նստէին) հետզհետէ կը զարգանայ իր մէջ, մանաւանդ եկեղեցին ալ մոմակալ ըլլալով՝ գրեթէ միշտ կը լսէ աւետարանական վսեմ խօսքերը, որոնցմով կը տըպաւորուի և ինքզինքը կը նուիրէ բարեկործութեան:

Գ Լ ՈՒ Խ Բ.

Պէգնեանի շուկայիկ կեանքը.— Սուլթան Մահմուտ Բ.ի մասնաւոր համակրանքը.— Կայսերական պաշտօնեայ կարգուելով պալատ կոչուիլը.

Յարութիւն Պէգնեան աշպէս քանի մը տարի զպրոց յաճախելէ, զպրութիւն ընելէ, կրօնական զգացումով սուրբուելէ վերջ, 12 տարեկանին, աշինքն 1783ին, շուկայ կը հանուի և մետաքսավաճառի մը քով չնչին շարաթականով մը կ'աշակերտի, բայց չի մտնար ան իր Ս. Եկեղեցին, ուր կը յաճախէր ամէն կիրակի և զպրութիւնը կը շարունակէր: Երբ Յարութիւն 18 տարեկան կ'ըլլայ, իր հօրը աջակցութեամբ և 6 տարուան մէջ հաւաքած շարաթականներով, զոր մօրեանը՝ Տիկին Վատմաշի ի պահ կուտար, կը յաջողի տառնձինն մետաքսավաճառի (զազազ) խանութ մը բանալ և ալիս ինքնիրեն կը սխի ստաղբէզին մէջ յատաճանալ: Իր արտակարգ ուշիմութեան և վարձուկակերպին շնորհիւ, Յարութիւն Պէգնեան սուլթանականի մէջ, հակադարձ կը յատաճիմէ, յաճախորդներէն կը սիրուի և նոյն իսկ իր թուրք (զազազ) մետաքսավաճառ զրադները կը սքանչանան Յարութիւնի պատրաստութեան թեան ու ճարպիկութեան վրայ: Բայց այս յաջողութենէն երբեք չի շրանար Պէգնեան ու կը մնայ միեւնոյն բարեաիրտ, ազնիւ երիտասարդ, փա-

րած Մայր Եկեղեցին, ուր կը շարունակէր միշտ զըզրութիւնը ու կը սորվէր անձնաճարակները, ու կը ապագորուէր անոնցմէ, աշնպէս որ ալ զօրեղէն սկըսեալ իր նուիրատուութիւնները կը բերէ շապկաչինութեանց առթիւ՝ առատ մետաքսեղէն, կաւու հն. նուիրելով Մայր Եկեղեցիի Դպրաց դասուն, որուն կ'անդամակցի և հետզհետէ աւելի առատ անոր կ'ընծիսէ իր աջակցութիւնը: Պէգնեան աշպէս շուկայի մէջ պարկեշտօրէն կը շարունակէ իր աւետարի կեանքը և տարիներու ընթացքին՝ ծանօթ մետաքսավաճառ մը կը գտնայ և փոխանակ աժա սնանալու կը նուիրուի իր Մայր Եկեղեցին ու բարերարութեան և յաճախ կը կրկնէ իր ծնոցաց, որոնք կը փափաքէին աժա սնանակ զինքը՝ ինչպէս ամէն ծնոցք: Երիտասարդն Յարութիւն Պէգնեան իր ծնոցաց փափաքին ու յաճախակի առաջարկութեան կը պատասխանէ. «Պաշտելի մայրիկս, հայրիկս, եւ Եկեղեցիին հետ ամուսնացած եմ»:

Օր մը Սուլթան Մահմուտ Բ., ըստ իր սովորութեան, ծագեալ քանի մը հեանսորդներով Պարսոյ շուկան աչցելով միջոցին, Յարութիւն Պէգնեանի խառնութիւն առջեւ կուգայ, ու կը զիտէ երիտասարդ աւետարականին ճարպիկութիւնը, լեզուանիութիւնը, յաճախորդներուն հանդէպ ունեցած քաղաքավարութիւնը, որոնց համար կը մօտենայ Պէգնեանի և անկէ աթոս մը կ'ուզէ, շատ յոյնած ըլլալը և ապրանք զընելը մէջ բերելով: Յարութիւն Պէգնեան կը կտահէ խելոյն որ իր այս յաճախորդը սովորական մէկը չէր, քանի ան ունէր իր չուրջ՝ յարգալից բարեւ կեցած քանի մը հեանսորդներ: Սուլթան Մահմուտ Բ., աւանց ինքզինքը յայտնելու, գնու մներ կը կատարէ և փոխարմէքը վճարել կը հրամայէ իր մօտ գտնուող

աղաչին, ասանց նախարկու թեան ու զեղչի: Պէզճեանն ու րախու թեանն վերին աստիճան չլինարած՝ կայսեր մեկնումէն վերջ, զրկից թուրք խանութպաններուն կ'ըսէ թէ՝ մինչև այն ատեն չէր տեսած այսքան վեհանձն, այսքան պատկառաւորոյ յաճախորդ մը, որպէս էր նոյն օրուան իր մեծ յաճախորդը, որու մասին բոլոր զրաւի թուրք խանութպաններն այլ կը վկայեն, հաստատելով Յարութիւնի խօսքերը: Հետեւեալ օրն իսկ Սուլթան Մահմուտի հետեւ օրդներէն մին՝ վաղն ի վաղ Պէզճեանի խանութը կուգայ և կ'ըսէ. «Հիւսն, հիւսն Էֆէնդէն Բեգ կ'ուզէ, միասին պիտի երթանք»: Յարութիւն Պէզճեանն հասնելու երկուցիկով մէկ կողմէ կը պատասխանէ թէ զործի ատեն է, իրիկունը՝ չուկան զոյուելէն վերջ, սիրով կ'ընկերանայ իրեն, միւս կողմէ կը մըտածէ որ արդեօք ո՞ր է թերութեան մէջ գտնուած է, կամ սխալմա՞ր առկա զրա՞ր ատած է: Իր մտաւ որ հաշիւը կ'ընէ խկոյն, ձեռասեւորն այլ աչքէ կ'անցընէ և կը համոզուի թէ ո՞ր է պակասութիւն չէ ունեցած: Ազան կը պնդէ, Յարութիւն Պէզճեան իր տեսութիւնը կը պարզէ, բայց տեսնելով որ չպիտի բլլայ, վերջապէս կէս օրին կը դնէ խանութը և ահաջողով, մըտքէն շատ մը ազօթքներ, մուրճանջներ բնելով, շուկային վերին դասէն դուրս կ'ելլէ և գէպի Տիփան Եօլու կ'առաջնորդուի: Ճամբան քաղաքապարտ թեամբ աղաչին անունը կը հարցնէ և կը հասկնայ թէ Մուսթաֆա է, յետոյ ամբողջ անունը կը հարցնէ, որուն Մուսթաֆա աղա պատասխան չի տար, այլ քիչ հետուն սպասող չքեղ կառքը կը նստեցնէ Յարութիւն Պէզճեանը, որ այնպիսի կառք մը նստած չէր մինչև այն ատեն: Կը հիմնայ անոր վրայ, բայց ուր տարուիլը չպիտանալուն համար, սրտազոյով կը խօսակցի

Մուսթաֆա աղաչին հետ, որ մերթ ժպտուն, մերթ խոնուն երկուցիկ մը կը կեղծէ և ասանց բան մը հասկըցնելու կայսերական պալատի վատաւոր զբան առջեւ կ'իջնցնէ Յարութիւն Պէզճեանը ու ներս՝ արքունի յարկարածիւր կ'առաջնորդէ, ուր բարձր գահուն վրայ բազմած էր իր առջի օրուան պատկառաւորոյ յաճախորդը, որ կայսերական պալատն տօրապետներն մէջ, կը զիտէ պարզուի, հայ ճարպիկ, աշխատ վատ վրտուն երխաասարկը և կը հրամայէ անոր մօտենալ յոտ կայսերական գահոյնց և նստիլ համարձակ: Պէզճեան քանի կը բէ այս խօսքերը հետեւ հետեւ կ'երթայ, յարատեւ երկրպագութեամբ՝ լսին ներսում կը խնդրէ, վասն զի հասկցած էր թէ կայսեր Սուլթան Մահմուտ Բ-ի բարձր ներկայութեան կը գտնուէր: Քանի Պէզճեան կը հետանար, այնքան սենեկապետները կը մօտեցնէին զինքը, վերջապէս կայսերական հրաժանին համաձայն, աղաղայ Ամիրան՝ գետին կը չոյր: Սուլթան Մահմուտ կ'ըսէ Յարութիւն Պէզճեանի թէ իրմէն շատ զո՞ւ մնացած էր և կ'աղէր զինքը պետական ծառայութեան մէջ առնել: Յարութիւն ապշահար՝ գետին կը խոնարհի և ուրախութենէն խկոյն տեղէն վեր կը ցատկէ և սենեկապետներուն ցուցմունքոն համաձայն կայսերական Գահուն մետաքսեայ ծոպը կը համբարէ: Սուլթան Մահմուտ Բ. կ'ըսէ. «Իսմին նէ՛ ամիր», երբ Յարութիւն բլլայր կ'իմանայ, կը յաւելու. «Արքի՛ն, Էօփի՛լիս սաչազ սեֆին իփե՛լիսեֆ Էափիլսր աֆեփին Էն իլի իփեփ վերմիսին. պէն սեֆեֆ չօզ մեֆնուն օլսում. սեֆ մեֆնունմումսուն»: Յարութիւն Պէզճեան իր պատրաստարանութեամբ կը պատասխանէ. «Էօլմէլիսին Փաշեափիւմ. Էֆէսէն կեօյեղաւսար մեֆնունում»: Կայսրը հետեւեալ հրամանը կու-

տայ Պէղծեան Յարութիւնի, որ գլխիկոր ու անշարժ մնացած էր իր տեղը ու ինքնիւրեն կը տարակուսէր. «Հայտի գալից ելլինէ կի՛թ, աննենէ. պապանա օլանը նազլէք վե սօնրա կել գառնընք օլուր.» Պէղծեանի եւ տեւէն սենեկապետներ՝ «Ֆէրման էֆէնտիմիզին տիր», կ'ըսէին, զոր կը կրկնէր բախտաւոր հայ երիտասարդը ու երիցս համբուրելով իր ծախած եղանկի մետաքսէն ուսածոպը, մինչեւ գետին խոնարհելով, քրտինքներու մէջ թաթխուած՝ արքայական ներկայութենէն հրաժեշտ կ'առնէ, պալատական կառքը կը նստի և իսկոյն ետի գալիք կ'ուզողի ու սուս կը հասնի: Կառքէն կ'իջնէ, զուար կը դարնէ, վեր կ'ելլէ: Մայրը՝ Վառվառէ հաւնում մէկէն կ'այլալլի Յարութիւնի անժամանակ վերադարձը տեսնելով: Բայց Յարութիւն, երբ աւախաբ կը հաղորդէ մօրեկանը, Վառվառէ կ'ողջապաւրէ իր գաւազը և ուրախութեան արցունքներու մէջ կ'օրհնէ զայն: Յարութիւն առանց ժամանակ կորսնցնելու, նոր հագուստները կը հագնի և անմիջապէս կառք կը մտնէ: Դրացիները զարմանքով դիտած են Յարութիւնի նրաստած պալատական կառքը, բայց բան մը չէին համարեցած. բոլոր թաղը կէս ժամու մէջ եղեղութիւնը կը լսէ Վառվառէ հանրմէն: Իրիկունը Պէղծեանի հայրը՝ Պօղոս աղա ալ ցնծութեամբ կ'իմանայ այս ուրախաւիթ պարագան:

Նոյն օրը, ինչպէս նաեւ հետեւեալ օրերը, թաղը տօնական երեւոյթ մը ստացած էր: Ամէն հայ իմացած էր բերնէ բերան Պէղծեանի եղած պատիւը, Մայրեկեղեցիի դպրաց գառի անդամներ, քահանաներ թագականներ կը շնորհաւորէին Յարութիւնը, մանաւանդ անոր պատուական ծնողքը՝ Պօղոս աղան և Վառվառէ հանրմը, որոնք ծնած էին այնպիսի բարի, առաքինի, ուշիմ գաւակ մը, որ պարծանք զարձաւ յետոյ ամէնուն:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Յարութիւն Ամիրա Պէղծեան պիտական պաշտօնեայ.—

Սուլթան Մահմուտ Բ-ի հրամանով Պէղծեան Յարութիւն Արքունի Փողերանոցին պաշտօնեայ կը կարգուի, որ ատեն այս կարեւորագոյն յարչութեան զբաղմունքը կը գանուէին Տիգրեան գերդաստանի անդամներ՝ զանազան աստիճանական բարձրագոյն զիրքերով. այսպէս Գրիգոր Չէլչպի վերատեսուչն էր, եղբայրը՝ Սարգիս՝ իր օգնականն էր, իսկ Միքայէլ, Կարապետ, Յակոբ և Պօղոս Չէլչպիներն ալ արհեստին հմուտ վարպետներն էին, որոնց ինամքին յանձնուած է Յարութիւն Պէղծեան: Երբ իրեն հարցուեցաւ թէ թուրքերէն գիտե՞, Յարութիւն անվարան հաստատական պատասխան կուտայ, զի ան լաւ տաղանդութեամբ կը խօսէր թուրքերէն, ճիշդ թուրքի մը պէս, չուկաչի կեանքէն ու մանաւանդ գրացիներուն հետ յաճախ տեսակցելէն վարժուելով, այնպէս որ թուրք՝ յաճախորդները չէին կրնար զանազանի վերքը իրենց բուն ազգակիցներէն: Սակայն Չէլչպիներուն այդ հարցումէն, ուշիմ Յարութիւն Պէղծեան իսկոյն հասկցաւ թէ՛ պէտք էր թուրքերէն կարգաւ, զրեւ զխոնալ: Իրիկունը հօրը՝ Պօղոս աղային հարցուց որ թուրքերէն կար-

զայ, զրել տրվելու միջոցն ինչ էր: Հայրը խնայն Յարութիւնը իրենց թաղը բնակող Ակնայի Մօլլա Պօզա անուն թրքազէտին տունը կը տանի, ուր նոյն խկ թուրքեր կ'երթային զառ տանելու: Այս ալն թրքազէտն է, որ Ակնայ Կաթարակաղ քաղաքէն Գաւրակէօզեան Կաթ Մարը Մարաֆ կոչուած գերզատանին կը պատկանի և իբր զարու կէս տալ, Պօլիս կուգայ: Մօլլա Պօզուկ Կ'օգտուի նաեւ մեր տն նահ հեղինակուոր մեծանուն թրքազէտը՝ Բեխթու Գրիգորեան (մեծ հայր ծանօթ ակնարոյժ Տօրթ. եղուարդ Շահպազի) մէտրէսէները յաճախէ տալ: Պէզեան Յարութիւն շատ քիչ տանի մէջ, թուրքերէն կարգալ, զրել կը սորվի և իբր քարաւորար մեծ համբաւ կը վայելէ Փոզերաւոցի վերառեւթա թեան հօտ:

1802ին Տիւղեաններէն երաժշտասիրտ թեամբ հաւաւոր Յովհաննէս Չէլչի, երբ արքայնի մետաքսի մեծաշորքը կը ստանայ, կաշսերական հրաժանով Յարութիւն Պէզեան ալ շատատու թեան վերառեւթա կը կարգուի ու մետաքսեղէնի մէջ տնեցած հմտութեամբ ու փորձառութեամբ մեծապէս օգտակար կը հանդիսանայ Երեւին: Պաշտօնի բարձրացումով հետզհետէ աւանական յաւելու մեծ կ'ունենայ Պէզեան, որ կարեւոր բաժիններ կը հանէ իր եկեղեցիին, ազատներուն, տնտեսներուն և մանաւանդ որրերուն:

1818ին, Սուլթան Մահմուտ Բ.ի աւագանիներէն Հալիթ Էփ. նախանձելով Տիւղեաններուն վրայ, առն տեառի զատազրտ թիւներ կը յարէ՝ զարձակից ունեւորով իրեն Բսխէլ անուն հատափաճառ մը (տախինքն սեղանաւոր), վերջապէս տարի մը վերջ, կը յաջողի այս բարեհամբաւ գերզատանը պաշտօնադուրի, շնորհազարկ բնել, սա նպատակով որ իր մարդը՝ Բսխէլը

Փոզերանոցի վերառեւթա կարգէ: Բայց Սուլթան Մահմուտ հաճաքեղ կարգը թափանցելով Հալիթ Էփենտիի չարակամութեան, իր սիրելի և հաւատարիմ պաշտօնական 1819 Մարտ 5ին, Փոզերանոցի վերառեւթա կը կարգէ, բարձրացնելով զայն ի մանաւորի Հայոց մեծաթեմներուն յատկացում Ամիրա՝ փառաւոր տիտղոս սին, որ արար (Էմիր) բառէն կուգայ և կը նշանակէ «տէր, պետ» ու կը համապատասխանէ աշտօրուան փաշա տիտղոսին:

Գ Լ Ո Ւ Ն Դ.

Յարութիւն Պէզեան Ամիրա արեւոյնի փողերանցի վերաւեսուչ.— Իր գործունէութիւնը.— Ազգ. բարեգործութիւնները.

Երբ Յարութիւն Ամիրա Պէզեան 1819ին արքայնի Փոզերանոցի վերառեւթա կը կարգուի, նորանոր կազմակերպութեամբ հատատութիւնը կը բարեկարգէ և խորհրդատուն կ'ըլլայ Սուլթան Մահմուտ Բ.ի, ուրուն պալատին մէջ մեծ համբաւ կը վայելէ, իբր կատարեալ հաւատարիմ պաշտօնաւոր և սիրելին Վահագ փառ Սուլթան Մահմուտ Բ.ի: Ահա թէ ինչ կը զրեն մեր երջանկալիչատակ Ամիրային համար թուրք պատմադիրները. «Տէվրի Մահմուտի ընկալը արաւորտաւ

Մարալըն մագհարը թէվէննիւնիւ օղան Գազազ Արթին...
Թարգմ.—Սուլթան Մահմուտ Բ-ի կայսրութեան Ա-
րագանիին մէջ, Գազազ Յարութին Ամիրա, որ Պալա-
տի համակրութիւնը կը վայելէ...»: Գնահատական խօս-
քեր, որոնց բնաւ չենք պատահած թուրք պատմու-
թեան մէջ, ինչ որ կ'ապացուցանէ Պէդճեան Ամիրայի
Թուրք Պետութեան մատուցած ծառայութիւնները:
Այս թուականէն վերջ, Յարութին Ամիրա Պէդճեան
իր բնածին բարեկործութեամբ, միշտ գլուխը կը զրու-
նուի Պատրիարքարանի Գերագոյն Ժողովներուն, Ազ-
գին ամէն կարգի ցաւերուն կը հասնի և Ամիրանե-
րուն մէջ բացատրիկ գիրք մը կ'ունենայ:

1824ին կը վճարէ Օրթաքէօյի Ս. Աստուածածնայ
եկեղեցիին զիջում, մնացած պարտքը, հազճեան
Արքանի Նաւարանին մէջ կառուցուող Ս. Յարութին
եկեղեցւոյ շինութիւնը ի գլուխ կը հանէ, կը նորոյէ
Գումգափուի Լուսաւորչեան վարժարանը, Գարթալի
զպրոցն ու եկեղեցին և անոր չըջափակին մէջ չինեղ
կառույց ազդու մը: Էյիպի Ս. եղիա եկեղեցին կը
չինէ, կ'օգնէ Չանազադէի, Կէլիպօլուի հայկական
եկեղեցիներուն, կը վճարէ Էտիրնէի և Մալկարայի
հայ եկեղեցիներուն պարտքերը: Կը հիմնէ Բերայի
ազճեանց ասեղնագործութեան վարժարանը, որուն կը
յաջորդէ տարիներ վերջ՝ արդի Արնեստանոցը: Յա-
րութին Ամիրա Պէդճեան, ասանց կրօնքի և համայն-
քի խորութեան, այլ և այլ գաւառներու մէջ չինեղ
կառույց մեկիթներ և յունաց եկեղեցիներ:

Երբ 1826 Օգոստոս 16ին, Հօճա Փաշայի ահաւոր
հրդեհը տեղի կ'ունենայ, և որ 36 ժամ կը տևէ, հրոյ
ճարակ ընելով Գումգափուի, Մայր եկեղեցին և Պատ-
րիարքարանը, ու այս դժբախտութիւնը պատճառ
կ'ըլլայ որ Պատրիարքարանը ամռանապէս առաջին
կեդրոնը փոխադրուի, և գլխաւորութեամբ անպուղա-
կան Պէդճեան Ամիրայի, 1827 տարիի աշնան, շինու-

թեան սկսուելով, 1828 Նոյեմբերին հոյակերտ կը կա-
ռուցուին պատրիարքանիստ Մայր եկեղեցին՝ իր յա-
րակից մասերով, Պատրիարքարանը որոնց համար կը
ծախսուի 3 միլիոն զրշ-ի խոշոր գումար մը, որուն
կէսը բարեկուծ Ամիրան ինք կը վճարէ և միւս կէսն
ալ ամիրաներէն կը հանգանակէ:

1832ին հիմնադրին կ'ըլլայ Գումգափուի Գումրաի
Պօղոսեան—Վազմանեան երկսեռ վարժարանին և Ս.
Յարութին եկեղեցիին, որուն շինութիւնը իր մասէն
21 տարի վերջ՝ 1855 թուականին մեծանուն Ամիրային
կտակած գումարով կը կառուցուի: Պէդճեան Ամիրա
զանազան եկեղեցիներու կը նուիրէ ծանրազին չուր-
ջաներ, չապիկներ, սպաններ ու այլ և այլ թանկար-
ժէք գոյքեր, որոնց նշանաւորները Մայր եկեղեցիի և
Սկիւտարի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ մէջ կան ու կը մնան՝
մեծ գուրգուրանքով պահուած ու խնամով նորոյ-
նուած: Անպուղական Պէդճեան Ամիրան 1829ին, Պարսոյ
կարօտեալներուն կը նուիրէ 100,000 զրշ-ի գումար
մը: 1832ին կը հիմնէ վեց աստիճանի վրայ, Ամիրա-
ներէ և Արհեստագետներէ կազմուած և 36 անդամներէ
բաղկացած Տնանկաց Մատակարար Մարմին մը, որով
հիմը կը դնէ Պարսոյ Ազգատախնամներուն:

Մեծանուն Յարութին Պէդճեան, իրը ուսումնա-
տենչ անհատականութիւն, մեր Մատենագրութեան ալ
ծառայութիւն մատուցած է, մեկնեալ ըլլալով հեղի-
նակութեան երկհատոր ստուար Հայկազեան Բառա-
րանին, որ տպուած է իր ծախքով՝ Վենետիկ, Միսի-
թարեանց վանքին մէջ 1833-37ին: Ինչպէս նաեւ Պա-
լաթցի Գէորգ Գալիբի ցարդ աննման պարսկա—հայ ըն-
դարձակ բառարանին, զարձեալ մեկնեալ եղած է,
որով տպուած է ան Օրթաքէօյ Պօղոս Արապեան տպա-

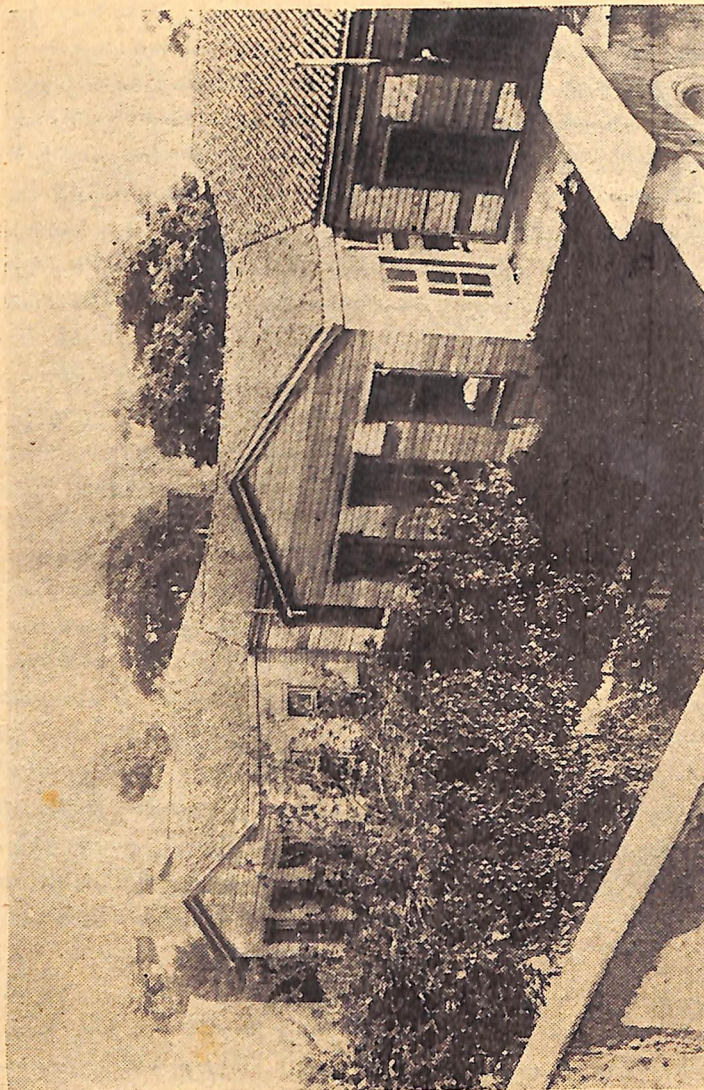
րանը 1826ին, Պաշտօնի հոգեւորս Կարապետ Պատրիարքի օրով: Աստուծոյ գաւ, Կէտիկ Փաշայի բաղժանման Գրիգոր Փէշափաթեան Պատուելին մեծապէս կը պնդատէ և անոր ալ պատրաստած Հայկական բնագործակ բառարանին պատրաստութեան ու տպագրութեան մեծապէս կը ստատարէ: Պէզճեան Ամիրա հմուտ գրապետ Պատուելին եկեղեցական գեղեցիկ քերթումներ յօրինել և զաշնաւորել տուած է զանաք Հայ Զայնագրութեան անմահ հեղինակ՝ Պապա Համբարձում Լիմոնեանի, որուն ջերմ պաշտպանն էր, զոր Մայր եկեղեցւոյ երաժշտական կարգած և ջանացած է հայկական ու աւանդական եղանակները վերահաստատել՝ վարելով եկամուտ և օտարոտի աստուծոյն: Հոպէսք է յիշատակել թէ Ամիրան այս երկու հեղինակաւոր անձնաւորութիւնները նիւթապէս վարձատրած է միշտ: Այսու Պէզճեան Ամիրա իր հոգեւին պաշտած Ս. Եկեղեցիին օգտակարապէս ծառայած է, որուն հանգէպ իր երախտագրութիւնը յայտնելու համար, ընդունած է Գորապետութեան պաշտօնը, որ նոյն թուականին ըստ ամենայնի ի պատուի էր: Յարկ պահուած է Մայր եկեղեցիին մէջ Գորապետութեան թանկարժէք այն շապիկը, զոր յատկապէս շինել տուած է Յարութիւն Պէզճեան Ամիրա:

Օգտակար ծառայութիւն մըն է անշուշտ, զոր 1830ին, Ամիրան մատուցած է Երուսաղէմի Ս. Փրկչեան վանքին սեփականութեան իրաւունքը վերադարձնել տալով: Աւագային անմոռանալի ծառայութիւն մըն է, զոր մատուցած է Յարութիւն Պէզճեան աղագագտական կալուածներու մասին, Պատրիարքներու ունեցած Լնդ՝ Միւթէվէլլիութեան իրաւանց պահպանման համար, որուն չնորհիւ ցարկ կը մնայ ան անխափան:

Պէզճեան Յարութիւն Ամիրա, որ Պատրիարքարանի Աղլ. Գերագոյն Ժողովին նախագահն էր, որով կը միացնէր իր վրայ աշխօրուան Լնդ՝ Ժողովի և

Բագար. Ժողովի ատենապետութեանց պաշտօնները կը փոխարին լրացնել ատենաւիճ և կարեւորագոյն ծառայութիւն մըն ալ, օժտելով Աղլ. Ս. Փրկչեան Աղլ. Հիւանդանոցի նման կոթող Հաստատութիւնով մը: Երաւէ թէ չաւիճ երկու գաւ ասպ, Բերայի Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյ արդի տեղը, ինչպէս նաև Կառլոպոլիս եկեղեցւոյ տակը հիւանդանոցներ տնէինք, բայց ասոնք անբաւական էին ու խարխուլ միանգամայն: Նաուր գաւրի հիւանդանոցի տարեկարծին անթիւ, Պէզճեան Ամիրա, ըստ սովորութեան Ս. Յովհաննէս եկեղեցիին Ս. Պատարագի ներկայ կը գտնուէ, ուրիշ չաւ մը Ամիրաներու հետ: Ընդհանրապէս իր հոգեւին արարողութեան միջոցին խեղադարձ մը աղել և արտաուց ձայններ արարողութիւնները խառնակելու բնոյթ ունեցած են, որով մեծանուն Պէզճեան Ամիրան զայնակելով կը մտադրէ նոր հիւանդանոց մը հիմնել և իր մտադրութիւնը կը յայտնէ ներկայ Ամիրաներուն, որոնք համաձայն կը գտնուին իրեն: Պէզճեան պաշտօնական հրովարտակ տառնալով 1832ին, հիւանդանոցի հիմնարկէքը կը գնէ, որու շինութիւնը ընդգոյթ կ'աւարտի 1833ին, բայց պաշտօնական բացումը կը կատարուի զմրախոտարար քրիստոնէական Մամրաշին մահուանէն աշխինքն 1834 Յունուարէ վերջ: Պէզճեան թէև չի հասնիր իր այս նշանակալ Հաստատութեան բացումին, բայց կը մնայ ցարկ անոր ձախէն վրայ իր անունը տակնուս քանդակուած, որ պիտի մնայ ընդ միշտ...:

Հոս կ'արժէ ըսել այն մեծագոյն շրջապատութիւնը, զոր ըրած են իր նախանձորները ըսելով Սուրբան Մանուկ Բ. թէ՛ Գաղաթ Մամրա ուրիշ՝ կ'ընէ այլաքան բարիք, քանի որ ստացած աւանդակներ չի բնակուել իր ըրած բարեգործութիւններուն: Կայսրը

Փու մզա վրէի Գուրաբ Պօղոսեան վատխառն երկրեւ վարժարանի
մէջ փնմ

Քէէւ մեծապէս վտան հայ մեծանուն Ամիրային վրայ,
քաղց գրպարտիչներուն շատաշուն ապրտակ մը իջնցնե-
լու համար, իրիկուն մը ուշ տունն յանկարծ Պէգճեանի
ենիգափրի ծովեղբեայ բնակարանը կ'իջնէ, ու կը
տեսնէ որ իր «Փաղաղ Աբիին»ը գետնայարկ պարզուկ
սենեակի մը մէջ, համեստօրէն ծնրադրած իրեններուն
հետ, սինիին չուրջ՝ փայտե պղտով լուրիւ կ'ուտէ: Ատանց
իրարանցումի, կը հրամայէ Ամիրային հարունակի
ճաշը, բսկով թէ՛ ճաշ քրած տանն տեղէն ելլել պատ-
շած չէ: Կայսրը պալատ կը վերադառնայ ու երկու
ժամ վերջ, Պէգճեան Ամիրան պալատ կը հրա իրէ և
կը հարցնէ թէ՛ ինչպէս կը չինէ այնքան եկեղեցի-
ներ, զպրոցներ, քանի որ իր ամաթնոջակը հազիւ կը
քուէ ձօխ կերպով սպգելու: Ամիրան կը պատասխա-
նէ, «Ես զեխութիւն չեմ ընէր, տունէս զործիս, զործէս
պալատ եւ անկէ ալ դարձեալ տուն կը վերադառնամ.
խաղամոլ չեմ, մեծագոյն գրօսանքս աղօթքն է, եկե-
ղեցին է, ու ասկէ գատ Քու բարձրագոյն հրամանով
«բուպիլէ աթիւնի» կը կտրեմ եւ շահով Հնդկաստան
կը դրկեմ: Այս շահն հրեայ սեղանաւոր մը ուզեց ձեռ-
քէս խլել, բսի թէ այս ինձ շնորհուած է, ուրիշ շահի
նայէ: Այս բլլալու է միակ պատճառ գրպարտու-
թեան»:

Ասլթան Մահմուտ Բ. իստիս կը յանդիմանէ
գրպարտիչները ու կը պատմէ գանտնք, բսկով մեծանուն
Ամիրային. «Արթինիմ, պիտիյին կիպի տէվամ է՛թ»:

Գ Լ ՈՒՒ Ե.

Պէգնեան Յարութիւն Ամիրայի պէսական անմոռանալի ծառայութիւնները

Անցնինք այժմ բարեյիշատակ Պէգնեան Ամիրայի պէսական ծառայութեանց, որոնց զլիաւորներն երեք են. առաջին՝ Սուլթան Մահմուտ Բ. (մականուանեալն Սուլի, Արղարակորով), որ Սուլթան Սէլիմ Գ.ի եղբորական մահաւան տկանասեւ եղած էր և նշանաւոր Այէմուար Մուսթաֆա փաշայի չնորհիւ, Ներիշերիներու ձեռքէն մազապուր աղատած՝ իր աղատարարին վրէժը լուծել և լոյսը Թուրքիան աչգ անդուստ, անհաւգանդ, քմբատ Ներիշերիներու ձեռքէն փրկել մտադրած էր։ Կայսրը իր այս մտադրութիւնը պաշտնապէս համապումար ժողովի մը մէջ պարզեց Աւագանիին, ինչպէս և ազգին երեւելի անձնաւորութեանց, որոնք լիովին համաձայն գտնուեցան Սուլթան Մահմուտ Բ.ի երկրաչէն գաղափարներուն, որոնց հետեւանք պէտք էր ըլլալ կամ Ներիշերիները ուղղութեան բերել և կամ բնաջնջել գանաք։ Առաջինը անկարելի նկատուած էր, որով երկրորդ հարցը պէտք էր լուծել սակայն ինչպէս։ Կայսրը խիզախ ու գանափէժ միջոցներու գիտել որոշած մէկ պահուն, իր անձնանուէր խորհրդատուն՝ Կորովարիւն Պէգնեան կը ներկայանայ իր վեհափառ Տիրոջ և խորհուրդ կուտայ որ բերդը նեղ սէն ամուրի, որապով

Ներիշերիներու Տօքուդունձու Ուսթան՝ Հիւսէյին ապան, որ իր բարեկամը ըլլալով՝ յանձն կ'առնէ սոյն փառապաւոր բողէին տեսակցիլ անոր հետ ու խնդիրը կայսերական օգտաշատ ու փրկաւետ որոշումին համեմատ լուծել։ Սուլթան Մահմուտ Բ. կը հրամայէ. «Կի՛թ, Արթինիմ, իսթէաիլին կիպի եափ, պէն սէնտէն չօգ էմինիմ։» Պէգնեան Ամիրա կը տեսակցի Տօքուդունձու Ուսթան՝ Հիւսէյին աղային հետ, կը պարզէ և զեղութիւնը ու Սուլթան Մահմուտի վճռական որոշումը, և մեծամեծ խոտուիներով կը յաջողի զրաւել անոր միաքը, մանաւանդ սուղ ժամանակի մէջ «պէօլիք աղասիութեան, զուլ քէթիլուտասիութեան, ենիշերի աղասիութեան ու հուսիւրեմն աղափաշայութեան աւտիճանները չնորհել տալով անոր։

Այսպէս բերդը ներսէն ամուրեղով հանգերձ՝ արիւնահեղութիւն չըլլալու և վերջին փորձ մը ըլլալու համար, արղարակորով Կայսրը օրինաց հնազանդութիւն կը հրամայէ Ներիշերիներուն, բայց երբ անոնք դարձեալ ինքնազուլու, անդուստ ընթացքին չարունակել կ'ազն, Կայսրը Իրաւէ մը կ'ընէ որ Մաննագը շէրիֆ պարզուի։ Անոնք որ ասոր ներքեւ հաւաքուէին, Տէրութեան հաւատարիմ զաւակները պիտի նկատուէին, իսկ զուրը մնացողները թնդանօթի պիտի բռնուէին։ Ներիշերիները անհնազանդ կը գտնուին, որով մէկ օրուան մէջ բնաջնջ կ'ըլլան՝ 1826 Յունիս 16ին։ Այս պարաւոր պատուհառ Ներիշերիներու բնաջնջումը թուրք նշանաւոր գրաւետ մը «Կազայի էքպէր» կրօնական ամենամեծ պատերազմ կոչած է, որ Էպիֆի հաշուով արարական 1241 թուականը կուտայ, որուն կը համապատասխանէ մեր 1826 թուականը։

Երկրորդ՝ 1827ի Թուրքեստան պատերազմին, անպ-

լիական տորմիզ մը Չանագլալէի նեղուցը կը սրաչարէ
 և սուսական բանակն ալ մինչեւ Տրապիզոն կը յառա-
 ջանայ, Պոլսոյ հաղորդակցութեան միջոցները կը սեղ-
 մունն ու մայրաքաղաքի ժողովուրդը սովի մատնուե-
 լաւ վտանգին կ'ենթարկուի: Ասոր ատաճքը ամենկու-
 համար Սուլթան Մահմուտ Բ-ի նման մեծագոր թա-
 գաւորի մը հրամանները անգոր կը մնան Աւաղանիին
 մօտ, որ Պետական գանձուն թափուր վիճակը պատ-
 բուակելով՝ Աստուծոյ ողորձութեան զիւնի կը մնայ,
 կը պատասխանէ: Մինչ Կալարը իր մօտ կը հրաւիրէ
 իր սիրեցեալ հաւատարիմ խորհրդատուն՝ հանձարի-
 մասան Պէզեհան Ամիրան, որ արդէն խնդրոյն տեղեակ
 էր, կէս օր մը միջոց կը հալլէ Սուլթան Մահմուտ Բ-էն,
 որ օր մը ամբողջ կը չնորհէ, բսկով. «Անի կէօրէյիմ,
 Արթինիմ, հալտի կէօրիմէ պա՛գ»: Ամիրան խօսչն
 պալատէն կը մեկնի և կը գանձ վառօղակաւ Տառեան
 Ամիրաները, որոնց հետ երկար խորհրդակցելէ վերջ,
 Պոլսը սովէ փրկելու համար միջոց մը կը գանձ և
 էրաէ թէ՛ պէտք է Անատոլիոյ մօտակայ գաւառներէն
 առանց մարգատուրքի արժուիք բերել: Տառեաններն
 ալ իրենց հաւանութիւնը կը յայտնեն հանձարիմաստ
 և հետտես Պէզեհան Ամիրայի, որ խօսչն կաշսերա-
 ժան սրբատ կը փութայ ու կը ներկայանայ Սուլթան
 Մահմուտ Բ-ի և իր այս գիւտը կը բացատրէ, որուն
 բարեհաճ հաւանութիւն կը յայտնէ Կալարը և հարկ
 անհրաժեշտ իրաւուն կը հաղորդէ պատկան Վարչու-
 թեան, որպէս զի ժամ առաջ՝ Գաղաղ Ամիրայի առա-
 ջարկութիւնը գործադրուի: Այնպէս ալ կ'ըլլայ և Պո-
 լիս վերահաս սովէն կը փրկուի: Սուլթան Մահմուտ
 Բ- իր անհուն զոհունակութիւնը Պէզեհան Ամիրայի
 յայտնելէ վերջ, անոր կուրծքէն անձամբ կը կախէ

ականակուս պատուանշանը (Մուրասա), որուն կ'ար-
 ժանանան նաեւ Տառեան բարեհաճաւ զերգատանին
 անգամները՝ վառօղակաւ Յովհաննէս, Գրիգոր, Սիմոն
 և Պօղոս Ամիրաներն ալ, ըստ որում Պէզեհան Ամիրա
 կաշսեր յայտնած էր թէ՛ անոնց հետ խորհրդակցու-
 թիւն մը կատարած էր այս մասին:

Երրորդ և մեծագոյն ծառայութիւնն այն է, որ
 1833ին, Հիւնքեար Խաքէլէսիի գաշնադրութեան
 կնքումէն վերջ, Պէզեհան Ամիրա յաջողած է գաշնա-
 կից Ռուսիոյ բանակը ձախու գնել Պոլսէն, ուրկէ
 մեկնելու համար պաշտան գրած էր Ռուսիա՝ պատե-
 ռադմական ծախքերը ամբողջութեամբ ստանալ կարճ
 պաշտանածամի մէջ: Ըստ որում պետական գանձը
 զարձակ թափուր էր այդ միջոցին և բոլոր Աւաղա-
 նին անկարող էր զոհացում տալու, ահա Յարութիւն
 Ամիրա Պէզեհան՝ Մեծ Հայք՝ խօսչն Կաշսեր կը ներ-
 կայանայ այս ճշմարտագին վայրկեանին, և անվեհեր
 կերպով՝ նոյն իսկ պաշտանածամէն առաջ վճարել կը
 խոտանայ այդ պահանջուած պատերազմական մեծա-
 գումար ծախսը, որուն համար փոխառութիւն կնքե-
 լով՝ հայ բոլոր սեղանաւոր ամիրաներէն, կը ստանայ
 ստանդըէկ միլիոն ոսկի, որով կը վճարուի Ռուսիոյ
 բոլոր պատերազմական ծախքերը և ձախու կը գրուի
 աջակէս սուսական գաշնակից բանակը՝ Սեւ ծովէն:

Սուլթան Մահմուտ այս առթիւ իր անհուն երախտու-
 զիտութիւնը յայտնելու համար, բոլոր Աւաղանիին
 ներկայութեան՝ «Թաւիլիյրի Հիւմայուն» անուն ամե-
 նաբարձր չքանչանը՝ անձամբ կը կախէ անձնապա-
 հաւթեան զերազոյն տիպար՝ Պէզեհան Յարութիւն Ա-
 միրայի կուրծքէն, ուր ցմահ կը մնայ, ու չի յիշուիր

բնաւ թէ այս աննախընթաց մեծագոյն պատիւը եղած
բլլայ ո՛ր և է ուրիշի մը: Փա՛ռք ու պարծա՛նք Մեծ
Հայուն՝ Պէղծեան Ամիրայի և իր Ազգին, որուն ծոցը
ծնած է ան: Հոս յիշենք ապարպան ալ. «Թաափիջրի
Հիւմայուն»ը փղակրի վրայ մանրանկար փորագրած է
հայ նշանաւոր նկարիչ Սեպուհ Մանաս, որ նոյն ա-
տեն կաշերական ժամնաւոր պատիւներու կ'արժանա-
նայ: Այս հազուագիւտ շքանշանէն հաստ մը միայն
պահուած է էջվաֆի վարչութեան թանգարանը, ինչ-
պէս գրած է կաշերական թանգարանի նախկին տնօրէն
Հայիկ պէյ:

Սուլթան Մահմուտ Բ. քանի մը օր վերջ, պեր-
ճիմաստ Ամիրան կը հրաւիրէ իր մօտ և կը հարցնէ
թէ՛ այդ խոշոր գումարը ի՞նչպէս ձարած է և թէ ի՞նչ-
պէս պիտի վճարէ: Պէղծեան կը պատասխանէ. «Վե-
հափառ Տէ՛ր, Քա. անտնոյ աշնչա՛փ մեծ, աշնչա՛փ
հմայիչ է որ, մէկ խօսքով բոլոր հայ սեղանաւոր Ա-
միրաները՝ եզրայրներս իրենց բոլոր տնեցածը տրա-
մադրեցին Քեզ՝ սիրայօժար, որով պահանջուած գումարը
հաշվայթուեցաւ խնայն ու վճարու եցաւ անմիջապէս Քա.
կաշերական կամայդ հաճածայն»: Այս խօսքերուն ի պա-
տասխան Սուլթան Մահմուտ Բ. «Ապրի՛ն, Արթին,
ապրին նաեւ եզրայրներդ՝ բոլոր հայ Ամիրաները, հե-
տեապէս բոլոր Հայերը: Քեզ նայիմ, Արթին, որ
սուղ ժամանակի մէջ հասուցանես անոնց պահանջ-
ները»: «Կաշերական հրաժանդ գլխուս վրայ Վեհափառ
Տէ՛ր», ըսելով Պալատէն կը մեկնի Պէղծեան Ամիրան և
գլխաւորաբար բոլոր հայ եկեղեցիներէն, ինչպէս նաեւ
միւս աղօթատեղիներէն փողերանոց բերել կուտայ բոլոր
անպորժածելի, աւելորդ արծաթ՝ անօթները, որոնցմով
կոխել կուտայ մէթալիք կոշտած արծաթախառն պը-

շինձեալ գրամը, որով կը հասուցանէ բոլոր պարտքե-
րը և աղօթատեղիներէն առած արծաթ՝ անօթներուն
ալ փոխարժէքները կը վճարէ:

Ի՞նչ տաղանդ և ի՞նչ աննախընթաց կրական գործու-
նէութիւն, որոնք զար մը առաջ բարձրագոյն գնահա-
տա թեան արժանացած և թուրք ու բնդհանուր պատ-
մութեան և տարեկրութեանց մէջ սակեաւ քանդակ-
ուած են:

Հոս պէտք է աւելցնել թէ մէթալիք գրամները
հրապարակի վրայ աշնքան վարկ կը գտնեն, որ հա-
բիւր գրչ. ի մէթալիքը 108 գրչ. կ'արժէ:

Գ Լ ՈՒՆ Զ.

Յարութիւն Ամիրա պէգնեանի հիւանդութիւնը.
— Սուլթան Մահմուտ Բ.ի հոգաւորութիւնը. — Մե-
ծաւուն Ամիրային մահը.

Սակայն զժրախտաբար, շատ չանցած՝ Պէղծեան
Ամիրա տկարանալով՝ Կաշեր կարգադրութեամբ Պուր-
սայի ջերմուկները կ'երթայ, և առանց օգտուելու,
իր սիրեցեալ բնակարանը կը գտնայ: Սուլթան Մահ-
մուտ Բ. քանիցս անձամբ կ'այցելէ և որպիսութիւնը
կը հարցնէ իր թանկագին խորհրդատուին՝ Գազազ Ար-
թին Ամիրային, որուն զարմանումին համար պալա-
տական բժիշկներ կը կարգէ, բայց անօգուտ: Կաշքը
որպէս զի ամէն օր կարենայ այցելել իր սիրեցեալ
խորհրդատուին, Օրթագլուզի պալատներէն մին փոխա-
գրել կուտայ Պէղծեանը, որ սակայն շատ չանցնիր՝

1834 Յունուար 3ին իր պաշտօնի հոգին կ'աւանդէ, խոր սուգերու մէջ ձգելով իր Վեհափառ Տէրը՝ Սուլթան Մահմուտ Բ-ը, բոլոր Աւագանին ու թաւրք ժողովուրդը, ինչպէս նաեւ զինքը պաշտող Հայ Ազգը, որ մինչեւ այսօր կը զուրգարայ անոր անմահ անուանին վրայ և կը գոչէ իրաւամբ. «Ո՛վ քրիստոսապօր ու մեծագործ անուգական Յարութիւն Ամիրա Պէղճեան, ցարդ նմանց չէ եկած. մաղթենք որ Քու բարեկործութիւններդ յուսաշող սահմիրայ բլրան ամենուն...»)

Սուլթան Մահմուտ Բ-ի վիշտը անչափ էր, անոր համար մանաւանդ որ թաւրքիա Գաղաղ Ամիրայով կը կորսնցնէր հանձարիմաստ պաշտօնատար մը, անուգական առաքինադարդ խորհրդական մը, անձնագոհ ու բարեկութ անհատականութիւն մը, որով Կոյսը կը հրաժայէ որ իր սիրեցեալ Գաղաղ Արթին Ամիրայի փառացեղ զաւազը Պարտին առջևէն անցրնեն ու մարմինը ամփոփեն անոր կառուցած Մայր Եկեղեցիին գաւիթը յատկապէս ի կենդանութեան պատրաստել տուած զամբարանին մէջ: Կոյսերական Իրաւէն խելոյն կը գործադրուի և Մեծ Հայուն յաղարկաւորութեան փառացեղ թափօրը կ'անցնի Պարտին մօտիկէն, որուն պատրչգամը երած՝ Սուլթան Մահմուտ Բ. երեք անգամ «Վա՛խ Արթինիմ, վա՛խ Արթինիմ, վա՛խ Արթինիմ» կը բացազանչէ հեկեկալով: Իրապէս աննախընթաց այս թափօրին մինչև Մայր Եկեղեցի, կը հետևին կատալարական բոլոր Աւագանին ու պաշտօնատարներ, զեականներ և օտարներ, հայ և յոյն բաղմամբիւ անձնաւորութիւններ, որոնք կ'ողբան Պէղճեան Ամիրայի նշանն անառկա յատկութիւններով օժտուած Մեծ Հայը ու անմխիթար կը մեկնին Մայր Եկեղեցիէն, որ քառասուն օր սուգ պահած է իր Հիմնադրին՝ անմահ Յարութիւն Ամիրա Պէղճեանի ի պատիւ:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Ակնարկ մը Պոլսահայութեան և Գումգաիքի Դուրսի քաղին կազմակերպութեան վրայ.— Պատմական տեսութիւն.— Պատմական հակիրճ ծանօթութիւն մը Պոլսոյ պարիսպներու դուռներու մասին.

Երբ Ֆաթիհ Սուլթան Մէհմէտ մեծագոր ինքնակալը 1453 թուականին, իր նախնիքներու կողմէ, հինգ անգամ աղարկուն կերպով պաշարուած Պոլիսը կը յաջողի վերջապէս գրաւել, կարգ մը երկրաշէն բարենորոգումներ բնիկէ յետոյ, կը յիշէ 8 տարի առաջ, իր մտերմին՝ Պարտայի առաջնորդ հովերցա Յուսէփիմ կաթողիկոսի տուած խոստումը, որուն համաձայն զայն մեծ պատիւներով Պոլիս կը հրաւիրէ իր բաղմամբիւ Եկեղեցական և աշխարհական հետևորդներով ու կը հաստատէ զանոնք Սամաթիոյ Ս. Գեորգ և

կեղեցիքն և անոր չըջակացքը: Ֆաթիհ Յովակիմ Եղսկի 1461ին, բնդանուր թուրքիոյ Հաջոյ Պատրիարք կը հաշակ յապով անոր համահաւատար իշխանութիւն Յոյն Պատրիարքութեան, որով Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցիքն կ'ըլլայ տաաջին պատրիարքանիստ աթոռ, ուրուն չըջակին ալ կը հաստատուի Հաջոյ Պատրիարքարանք, որուն հետեւանքով հեղահեղ Անտաղիոյն՝ Գաղատիայէն, մանաւանդ Բարերգի, Էրզնկայի, Էրզրումի գրաւութենէն վերջ, ամէն գաղատարգէ՝ բաղմաթիւ մաստորականներ, առեւտրականներ, արա հաստգէաներ, արհեստագործներ եկած, համախմբուած են պատրիարքական նորահաստատ Աթոսին շուրջ: Հաջերը ի լուր աչս ու բախտաթիւ գէղքին վանէնսկեալ, մինչեւ Ակն, Կեսարիա և արիշ հաշաչառ կեղբոններէ կը խուժեն Պոլիս և կը հաստատուին՝ Սամաթիա, Եսալք գաւիւր, որոնք անբաւական գաւով ժողովուրդը իջած է, բնական հետեւանքով՝ Ենիգաւր (Վլանկա, Լանկա), Գումգաւր, Գումգաւրի Գուրս, Կէտիկ Փաչա ու Ղալաթիա՝ հնաւենի հաշիական թաղը, ուր շատ Հաշիւ կը բնակէին արդէն: 1475ին Ֆաթիհ մեծագործինքնակալը, երբ Կափա (Բէֆէ) քաղաքը կը գրաւէ, տեղացի Հաշիւն շատերը Պոլիս կը բերէ և կը հաստատէ գանձը մասամբ Վապորի Երոսկան եղերքը, մասամբ ալ Սիրըզաւրի Օտալարը, ուրիշ կ'անցնին յունարէն Գոնտուրի կոչումով՝ Գումգաւրի պարիսպներէն գուրս և կը համախմբուին արդէն հոն հաստատուած Հաշիւուն հետ ու կը կազմեն Մարմարաշի եղերքը՝ Սիրքէճիի ամէնէն մօտիկ ծովահաշիաց, օգտաւն մեր աշխրաւան Գումգաւրի Գուրսի համեառ, բացքս ամենաշնի պարկեշտ, տաքինի, ժրաջան թաղը, ուր ձկնորսութեամբ ու նաւախառութեամբ կը գրազի

հաշ ժողովուրդը մեծաւ մասամբ, հաշթաթիկով Պոլսոյ լոյր արուարձաններուն առաւ ու թարմ աչրաղան ձկնեղէններ, մաքառելով յաճախ ծովուն վիթխարի ալիքներուն հետ, որոնց միշտ կը յաղթահարէ Բրիստոսի գօրութեամբ և սրտաբախ աղօթքներովը անմեղ մանուկներուն ու պարկեշտաւուն մայրերուն, որոնք շատ անգամ, մինչեւ առաւօտ բաղկատարած մրմունջներ կը բարձրացնեն գէղի երկնից բարձունքը, որպէս զի անքոյթ նաւահանգիստ հասնին իրենց հաշիւուն և ամառիններուն նաւակները, բնութեան լիաւսաւ պարգեւներով:

Բանի Հաշիւը կը բաղմանան, հետեւեալ Օտալարները կը յատկացուին անոնց բնակութեան, «Կիւմբուկ Օտալարը, Մալթա Օտալարը, Չարչամալա Օտալարը, Թէքիշէ Օտալարը, Ախրըզաւր Օտալարը, Կիւմբուքիա Օտալարը», ևւն:

Պոլսոյ պարիսպներուն գումները, ամանց կարծածին պէս, սահմանափակ չեն: Պատմութիւնը կը յիշէ թէ՛ Ֆաթիհի Պոլիս գրաւելէն առաջ ալ, թօփգաւրէն գէղի եկեղեցու ծովեղերքն ի վեր՝ արեւելեան կողմը երեք գումներ գանուելէ գառ, եկեղեցուէն մինչեւ Ալլանտարայ 12, և ասկէ մինչեւ Սարայ Պարնու 16, որով ընդամէնը 31 գումներ գոյաթիւն ունէին, ուրոնցմէ Գաուրիկայ Լիւանիէն Գումգաւր, անշուշտ մէջը ըլլալով Գումգաւրի Գուրսը, մինչեւ Լանկա (Վլանկա) կամ եկեղեցաւր, և Սիրըզաւրէն մինչեւ Սարալարուն, մէջը ըլլալով Սիրքէճիի կալարանի մօտերը՝ Տէմիրգաւրն՝ երկարող ծովեղերքները հաւաքաւին խառաչանչ հովերուն ենթակայ վայրեր ըլլալուն պատճառաւ, ցամաքային մասերուն վառեղ կը ստանալին: Այս եղերքները բնակող չինարար հաշ

ժողովուրդին գիմումին վրայ, որոնց մէջ կը գտնուին արի և բարի Գումգափրի Գուրաի մեր եղբայրներն ալ, Յովակիմ պատրիարք կը ներկայանայ Ֆաթիհ մեծ վեհապետին ու կը պարզէ վստայաւոր կացութիւնը, որ կը սպառնար նոյն եղբայրներուն վրայ չինուած առնեալն: Կայսրը կը հրամայէ խնդն լեցնել այդ ծովափերը, պաշտօն յանձնելով Պաշրամ վաչայի, որ հայ վարպետներու ու գործատրներու անձնուէր աջակցութեամբ կը յաջողի լեցնել սալ այդ ծանծաղուտ վտանգաւոր վայրերը, որոնք ցարկ անվտանգ կը մնան, ինչպէս կը տեսնուի: Մեր ըսածը ազգացոյցանքու համար կը բաւէ ցոյց տալ Գառըրկայի (որ կը նշանակէ ցոխանաւ, galère, որ հին տառն առաջատաւոր ու թխուոր պատերազմական կամ վաճառականական նաւ մըն էր) հրատարակը, ուր կը տեսնուին այսօր հաստ երկաթեայ օղակներ, որոնց կը կապէին այդ ցոխանաւերը: Գարձեայ Ախրըզափը թափէ կը նշմարուին ձաւածոյ քարերու մնացորդներ, որոնք արուեստական նաւանաւորութիւն մը չինու թեան մաս կազմած են:

Ահա այս կ'ըլլայ Հայոց առաջին կարեւոր ծառայութիւնը Թուրք Պետութեան, որուն աշխարհակալ ինքնակալը՝ Ֆաթիհ Սուլթան Մեհմէտ մեծապէս կը գնահատէ և իր կայսերական շնորհները կ'ընէ Յովակիմ պատրիարքի միջոցաւ այն անձնու իրութեան վախարէն, զոր ցոյց տուած են հայ ճարտարապետ վարպետները:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Երբ Գումգափրի Գուրաի քաղր եկեղեցի եւ դպրոց չունէր, ի՞նչպէս կը հոգար իր կրօնական ու կրթական պէտքերը.

Վերջապէս սույ ժամանակի մէջ, Հայութիւնը՝ շնորհիւ Ֆաթիհին, խաղաղ կեանք մը կը տեսնուի վարել: Հայերը Պարսկ հետաւոր արտարձանները՝ Պէշիքթաշ, Օրթաշ, Գիւղ, Գուրու չէլմէ, Սկիւտար օղակոխութեան կը տեսնուին երթալ ու դանապան պատճառներով մտածուին կը մնան ու կը բաղմանան: Իրաց այս վիճակին մէջ, Պատրիարքարանը այլ ևս Սամաթիա չէր կրնար մնալ, որով երեսուցէմի միտարաններէն Կաֆաջի Մարտիրոս պատրիարք, ժողովրդական ընդհանուր գիմումի մը վրայ, իբր 2 դար առաջ՝ պատրիարքարանը Գումգափր, այժմ մուտեղը փոխադրած է, որու գիմնացը կանգնուած է Հայոց Մայր եկեղեցին:

1730ի տոնները Մայր եկեղեցիի և զպրատան մօտիկ բնակող մեր Գումգափրի Գուրաի պարզուկ, բայց Առաքելոց արժանի յաջորդ ժողովուրդը՝ ինչպէս իրաւամբ կոչած է հանճարիմաստ ու մեծատաղանդ հոգեւոյս պատրիարք՝ Մաղաքիա Օրմանեան, իր կրօնական ու կրթական հոգեւոր ու կենսանակ պէտքերը հոգալու համար, զրեթէ երկար դարերէ ի վեր, Գումհայրի եկեղեցին ու զպրատանը կը գիմէ, երբեմն ալ նաւակով Եփեսոսի եկեղեցին, անշուշտ շատ մը

գժուարութիւններով ու զոհողութիւններով, բաւ ու
բաւժ թաղին զոմները փակ կ'ըլլային զիշերները
մինչեւ աստու կանուխ, և բացատարար կը բացուէին
միայն, այն ալ հոգեւոր մաստկարարութեան պարա-
զաներուն, բացառիկ արածնութեամբ ու նախառնութեամբ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Գումգափրի Գուրաի Պողոսեան-Վառվառեան
Երկսեռ վարժարանի հաստատութիւնն ու շինու-
թիւնը.— Գլխաւոր դրդապահնաւոր.— Պէգնեան
Ամիրա վարժարանին տեղականութեան համար
ի՞նչ գումար կը կտակէ.

Մինչեւ 1832 թուականը, Գումգափրի Գուրաի թա-
ղը աչալէս ո՛չ եկեղեցի, ո՛չ ալ վարժարան ունէր.
բայց անոր աստքին, եկեղեցաւէր ու կըթաւէր ժո-
ղովուրդը յաճախ զիմուններ կը կատարէր օրուան
պատրիարքներուն, և ի մասնաւորի Գերագոյն ժողո-
վի Ատենապետ Քրիստոսապօր Պէգնեան Յարութիւն Ա-
միրային, որուն նաւափարն էր երկայնահասակ Զաքա-
րիա անուն Գումգափրի Դրանցի մը, որ յաճախ նաւա-
կին մէջ կը բացատրէր իր մեծանուն Տիրոջ զպրոցի մը
անհրաժեշտ պէտքը, զոր ունէր իրենց թաղը: Ամիրան

արդէն շատ համակիր էր այս թաղի պարզուկ, աշխա-
տաւէր, հաւատարիմ ու պարկեշտ ժողովուրդին, որուն
բազմաթիւ առիթներով նուէրներ կ'ընէր, մանաւանդ
աղքատիկներուն, որոնք ափաւ ի ձեռին թան-
կարժէք թարմ ձուկեր կը ստանէին իրեն, որով ան
արդէն իր բնիկիւր բարեկործութեանց շարքին, նշա-
նակած էր Գումգափրի Գուրաի թաղը օժակ զպրոցով
մը, բայց յարմար առնելին կը սպասէր: Ահա հետա-
գայ պարագան Ամիրայի մտադրութիւնը կը փութացնէ:
Օր մը երբ ան եկեղեցափրի իր ապարանքէն հաճի Զա-
քարի նաւակով Արքունի Փողեզանոյ՝ իր պաշտօնաւե-
ղին կ'երթար, Գումգափրի Դրաի նաւամատոյցին առջեւ,
տեսարանի մը ականատես կ'ըլլայ: Յամարը՝ ծովեղեր-
քին մօտ, բազմաթիւ հայ աղաքներ հայհուհներով կը
կուտէին և իրենցմէ մէկ քանին ալ բռնի ծով կը նե-
տէին, քար կը նետէին, ևն.: Նաւափար երկայնահասակ
Զաքար իր բամբ ձայնով կը պոսայ. «Ձէք ամենար,
աղա՛ք, կորսուեցէք...»

Ամիրան այս տեսարանէն զգածուած՝ նաւափար
հաճի Զաքարի կը հարցնէ թէ եղածը ի՞նչ է. «Ի՞նչ
պիտի ըլլայ, Ամիրաս, զրպատուն չեղած տեղը ի՞նչ
կ'ըլլայ. աղքատներուն տղաքը՝ ասանկ մինչեւ իրի-
կուն, ՀԱՅՊԱՀԱՍԸԼ (ճիշդն է ՀԱՍՊ ՈՒ ՀԱՍԸԼ) — թափա-
ռական) փողոցները, ծովեղերքները կը պտտին, ասոր
համար թաղեցիները շատ անգամ դիմած են Պատ-
րիարքարան, բայց օգուտ մը չէ ունեցած: Եւ ձեզի
շատ կ'աղաչեմ որ զրպատունի մը շինութիւնը վրա-
նիդ ամենք:»

Ամիրան որ հայ աղայ այդ անոպայ բնիկացիէն
Դաշրապաճ էր ու յենքերը պոստած էին, ժպիտ ի չըր-

[Պօղոսեան—Վառվառեան վարժարանի կառուցման
զրգացատնա տեսարանը]

թունս. «Քաշէ՛, Զաքար, քաշէ՛ նաւակը դէպի նաւամատոյցը եւ զիս Գումգափըի Դուրսը հանէ։» Զաքար կը հասկնայ որ Ամիրան սրանեղած է եւ բան մը պիտի ընէ, արագ արագ կը քաշէ նաւակը դէպի ցամաք, ու կը հանէ Ամիրան ցամաք, ուր սրճարանի մէջ հաւաքուած ձկնորս թագեցիներ, տեսնելով ազգին անպուշտ կան բարեբարը՝ Պէզճեան Ամիրան, իսկոյն կը ցատկեն իրենց տեղերէն եւ կը դիմաւորեն զայն ու թախանձանօք կը հարցնեն թէ ի՞նչ ունի։ «Ի՞նչ պիտի ունենամ, չէ՛ք տեսներ ձեր աղաքները, որ կը թափառին ծովեզերքները եւ զիրար կը բզբտեն։» Վիտենը, Ամիրա, գիտենք, բայց ի՞նչ ընենք, զրպատուն չունինք, շինելու ալ կարող չենք...» Ամիրան նաւակ կ'իջնէ դարձեալ եւ պաշտօնատեղի կ'երթայ։

Հետեւեալ օրն իսկ, Ամիրան Գումգափըի Դուրսի թաղը կուգայ անձամբ՝ քանի մը հետեւորդներով եւ յարմարադոյն կը դնէ հին աստն իլանգրըզան Օտաւարը եւ այժմ Մէրթէպ Սօքաղը կոչուած փողոցի բնարձակ պարտէզով՝ երկու փայտաշէն մեծ տուները, զոր կը գնէ ու ներդնելով՝ զպրոցի յարմար վիճակի վերածել կուտայ եւ 1247 թուակիր հրովարտակը կը ստանայ իսկոյն կառավարութենէն, որով աչն կառարեկապէս նորոգւած ու վարժարանի վերածուած չէնքը՝ իբր վարժարան ընդունուելէ յետոյ, կը նախընթացին, որ կը տիրանայ երկսեռ նորահաստա վարժարանի, որուն ճակատը ոսկեաւ կը գրուի ՊՕԳՈՍԵԱՆ — ՎԱՌՎԱՌԵԱՆ։ Ամիրային ծնողաց անունները, ի յիշատակ Ս. Պօղոս եւ Ս. Վառվառ Առաքելոյն ու կուսին, որ կը մնայ ցարդ երիցս նորոգուած։

Պէզճեան Ամիրա առաքելոց յաջորդ Գումգափըի Դուրսի՝ իր համակրած ժողովուրդին վարժարանին բա-

նախնեքը յանձնելով հանգերձ, կուտայ անոնց կուտակիր մը, որով Մայր եկեղեցիի իշխանութիւնը, չին անուամբ, այսինքն թաղականութիւնը պարտաւոր կը կացուցանէ ամէն ամիս վճարելու 1000 դրշ. գումար մը, որ այդ անուակին նուիրուած 250,000 դրուշի տոկոսը նկատած է և որ վճարուած է ըստ կարի կանոնաւորութեամբ, մինչև 1896 թուականը, ուրիշ վերջ հոգելոյս Օրմանեան Պատրիարք, իրեն եղած պաշտօնական գիմումի մը վրայ, Մայր եկեղեցիի թաղական Խորհուրդին հետ համախորհուրդ՝ Գումարարի Դուրսի թաղը՝ վարժարանին գէմ ունեցած մեծ տունը և անոր քովի սղարիկ տունը, քարուկիր գինեատունը, ինչպէս նաև երկու հիւղակներու գետինները 100 դրշ. ամսավճարին փոխարէն կը արուին Գումարարի Դուրսի թաղին, իսկ յետեւալ պահանջներու կարգադրութեան համար, զարձեւալ երկուստեք հաւանութեամբ, ամսական 10 ոսկի կը ստանձնէ վճարել Մայր եկեղեցւոյ Թաղ. Խորհուրդը, և այսպէսով կը լուծուի կուտակին այս կարեւոր հարցը:

Այս առթիւ կ'արժէ հոս գնել այն պատճէնը արձանագրութեան, զոր տուած էր հոգելոյս Սահմանաւոր Սպառնի Պատրիարք՝ Ազգախնամ Ժողովի վսեմափառ իշխանապետներուն հաւանութեամբ:

Արքունական հրամանագրոց և դատաստանական վճռոց և այլ ևս կարեւոր գրութեանց երկուց նորաշէն դպրոցացն Ս. Պօղոսի և Ս. Վառվառեայ որ, ի պէտս կրթութեան աղքատ մանկանց և որք աղքականց Ազգին Հայոց Արտաքոյ Գում գափուլի շինեալ:

Ի պատրիարքութեան Կոստանդնուպոլսոյ
Տ. Տ. ԱՏԵՓԱՆԵԱՍԻ
Ամենապատիւ Արքեպիսկոպոսի
Հաւանութեամբ սիրագումար Ժողովոյ
Ազգախնամ վսեմափառ իշխանապետաց

ՌՄԶԲ 1282+551=1833
Ի Կ. Պոլիս

Այս արձանագրութեան ետեւի կողմը գրուած է հետեւեալ յառաջարանը, որ իր կարգին կարեւոր է և զոր նոյնութեամբ էր գնենք. «Այս կերպ յիշատակներէն կը սեպվի այն երկու դպրոցը, որ Գում գափուլի Դուրսը՝ Իւան Գրրգան Օտալարը ըսուած թաղը Ս. Վառվառեայ և Ս. Պօղոսի անունով նոր ի նորոյ հաստատուեցաւ վսեմափառ Պէգմեան Յարութիւն Ամիրայի ջանացողութեամբ, Զարբհանէի գործաւոր հայազգի բարեպաշտօն եղբայրներէն չափաւոր հատոյթ կապուելով անոնց պիտոյիցը տարեկան ծախուց համար և միշտ հաստատու շէն մնալու մտքով, Հայոց Ազգին աղքատ մանկանց «վախիթ» ըլլուեցաւ վախելուց կանոնադրութիւնով:» Ուրիշ կը հետեւի որ վարժարանին ապահովութեան համար յատկացուած 1000 դրշ. տոկոսին մայր գրամը՝ 250,000 դրուշը հանդաւորուած է իր հրամանին տակ աշխատող Զարբհանէի գործաւորներէն, զանոնք բարեպաշտութեան վարժեցրելու բարի նպատակով: Մեծ Ամիրան վարժարանին տեւականութիւնը ապահովելու համար չորս յօդուածներէ բաղկացեալ Սահմանագրութիւն մը պատրաստուած է, որու պատճէնը նոյնութեամբ գրած է Գում գափուլի Դուրսի Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյ Դճասեայ Յոսէփիանի առթիւ, նախկին խմբագիր և Պատրիարքական քարտուղար՝ հանդուցեալ Յակոբ Վարժապետեանի կողմէ անձնուիրարար պատրաստուած Յիշատակարանին մէջ:

Գ Լ Ո Ւ Ն

Պօղոսեան-Վառլ առեան երկսեռ վարժարանի
հանդիսաւոր բացումը.—մի վ կ'ըլլայ առաջին
միւթէվէլին, որոնք կ'ըլլան անոր հսկիչները եւ
որոնք վարժարանին առաջին դաստիարակները.
—Բանի՞ տարի անփութիւն կը շարունակէ այս
ընթացքը.—Ասեղնագործութեան տաւած սարկիւ-
նը ինչի՞ կը յանգի.

1832ին, (1248 Մուհարրէմ Յին) Փետրուարի առա-
ջին կիրակի օրը, հոգեւոյս Սահմաննոս Ազաւնի Պատ-
րիարք Մայր եկեղեցիի մէջ հանդիսաւոր Պատարագ
կը մատուցանէ ի ներկայութեան Պօղոսեան—Վառլաւ-
եան երկսեռ վարժարանի Հիմնադիր՝ Ազգախնամ Գե-
րագոյն ժողովի Աստեապետ Քրիստոսապօր Պէդճեան
Յարութիւն Ամիրայի ու բոլոր միւս Ամիրաներուն,
Իշխաններուն եւ խումն երկսեռ բաղձութեան, որոնց
մէջ կը գտնուէր մանաւանդ Գումգափըի Դուրսի եւ
քախտաւորեալ ժողովուրդը, որ նշանակելի կըլլաւ է
նոյն օրը, իր ձկնորսի տարազով: Յետ հանդիսաւոր
պատարագի, Պատրիարքարանի գահիին մէջ տեղի
ունեցած ընդունելութեան միջոցին, ձկնորսներու զա-
տակարդէն սրատաւիրակութիւն մը, որուն մէջ կը գրո-
նուի նաեւ մեծանուն Ամիրային նաւափարը՝ երկաշ-
նահատակ Զաքար, կը ներկայանայ Նորին Ամենա-

պատուութեան եւ Վսեմափառ Պէդճեանի, ի ձեռին ունե-
նալով մեծկակ արծաթեայ ափսէ մը, որուն մէջ կը
խալտային խոշոր արքայածուկեր (պարպունեա): Կա-
տակախօս ու զուարթարան Յարութիւն Ամիրա Պէդ-
ճեան իր նաւափարին՝ երկայնահատակ Զաքարէն խօսք
ուղղելով կ'ըսէ. «Ի՞նչ է այդ կարմիրները, ոսկի՞ են,
ի՞նչ են: Մենք ոսկի չենք ուզեր, թարմ ձուկ ունի՞ք»:
«Չուկ է, Ամիրա, ձուկ է, Զեզի համար բերինք որ ցո-
րեկը ճաշէք, ուրիշ ի՞նչ կրնայինք ընել Բու մեծա-
գործութեանդ փոխարէն, որով ասկէ վերջ մեր տղաք-
ները ծովուն եզերքը չալտի խաղան սա պարպունե-
հաներուն պէս:» Ամիրան գովեց պարզուկ թաղեցինե-
րուն մտացի ներկայացուցիչները ու Պատրիարք Սըր-
բազանն ալ օրհնեց զանոնք: Սոյն թարմ ձուկերը կէս
օրին ճաշակելէ վերջ, հանդիսութիւններով Պատրիարք
եւ մեծագործ Պէդճեան Ամիրա եւ բոլոր միւս Ամիրա-
ներն ու բաղձաթիւ հանդիսականներ կառքերով ա-
ռաջնորդուեցան Գումգափըի Դուրսը՝ Պօղոսեան—Վառ-
լաւեան նորահաստատ վարժարանը, ուր աղօթքներ,
մաղթանքներ կատարուելով հանդիսաւորապէս կը կար-
գացուի 1247 Բաժազան թուակիր հրովարտակը, որով
Մարտիրոս Պաղտատար անուն անձը Միւթէվէլի կար-
գուած է եւ հետեւեալ վեց Ամիրա արհեստագետներն
ալ անոր հսկիչ նշանակուած են. Ազնաւոր զատէ Հօճա
Կարապետ, Կէլիէլ զատէ Հօճա Պօղոս, Աւգուն Արթին
Հօճա Արթին, Հաճի Արամ Գըզար, Գույումճը Բարսեղ,
Հաճի Գիրգոր Միւթէվէլի: Այս հրովարտակին ըն-
թերցումէն վերջ, մանչերու վարժարանին առաջին
պատուելին կը ներկայացուի Տ. Նիկողոս քահանայ,
բաւ քառականի ուսեալ անձ մը, որ Մայր վարժարանի
անօրէն ու գլխաւոր ուսուցիչ նշանաւոր հայապէս ու

բառապիր Գրիգոր պատուելի Փէշթիմալճեանի աշակերտն ու յանձնարարեալն էր, կը ստանձնէ երկուս վարժարանին բոլոր պատասխանատուութիւնը, ունենալով իրեն օգնական արքայու Յովսէփ: Իսկ աղջկանց բաժնի հսկող և վարժապետ կը կարգուի զարձեալ Մայր վարժարանէն՝ արքայու Մինաս, որուն օգնական կը արուի Վարպետուհի Նուրի, որ Սամաթիոյ աղջկանց վարժարանին չըջանը աւարտած, ասեղնագործութեան մէջ քաջավարժ և փորձառու արկին մը ըլլալով՝ կրցած է սուղ ժամանակի ընթացքին, աղջկանց բաժնին մէջ զարգացնել «տիպալ»ը, «սիւզէնի»ն, «օյա»ն ևն.: Ջեռադորժի այս ճիւղերը Սամաթիոյէն սկսեալ Գումգաթիը տարածուած էին, շնորհիւ ճարտար հայոհիւնի որոնք պաշտօնական ոսկէհոսի բանուածքներ ու տաճարներու թանկարժէք առարկաներ կը բանէին, և ի վաճառ հանուածներն ալ շուկաները այցելելով օտարներուն ուշադրութիւնը կը գրաւէին և անոնց դարձանք կը պատճառէին: 1832էն վերջ, ասեղնագործութեան մէջ Վասթաթեան վարժարանի աշակերտուհիներն ալ, շնորհիւ իրենց պատիարակ Վարպետուհի Նուրիի, կ'արաւարեն աջնալիս ճարտար ասեղնագործութիւններ, որոնց վաճառումը բաւական շահ կ'արտադրէր վարժարանին:

Գ Լ ՈՒ Խ Ե.

Այս եղանին ի՞նչ կ'ըլլայ վարժարանին ուսումնական վիճակը.—Բարեկարգական ի՞նչ կանոնագիր կը գործադրուի.—Ծնողները ի՞նչ վերավերաբերում ցոյց կուտան.

1832է մինչև 1848, վարժարանը այսպէս Ազգ. Պատրիարքարանի ընդունած ու հրամայած ծրագրին համաձայն, Պնակ, Քերական, Հեղարան, Սաղմոս, Գործոց և Նարեկ կը կարդացուին, ազօթքներ՝ ինչպէս «Հայր մեր», «Անկանիմք առաջի Քո Տէր», «Հաւատաւ» ևն. զոց ընել կը տրուին, այլուրեքնի, զրի վարժութիւններ կը կատարուին, թուարանութիւնը, որուն ըախամ կ'ըսէին, չորս գործողութենէ անդին չէ անցուած. միայն բարձրագոյն կարգին Տ. Նիկողոս քահանայ, որ բաւական քերականութիւն սորված էր Գրիգոր Փէշթիմալճեան պատուելիէ, ջանացած է զայն ուսուցանել հետզհետէ: Իսկ աղջկանց բաժնին մէջ, փոխանակ քերականութեան (որուն «քերականութիւն» կ'ըսէին), ասեղնագործութեան մեծ զարկ կը տրուի շնորհիւ Վարպետուհի Նուրիի: Գալով բարեկարգական եղանակին, Պաթիթի կարապետ Պատրիարքի օրով (1823—1831), տասը յօդուածներէ բաղկացեալ «Բարեկարգութեան Կանոնագիր» մը պատրաստուած է, որուն մէջ ճշգրտած են վարժապետներուն և աշակերտներուն իրարու նկատմամբ ունեցած առօրեայ պարտաւորութիւնները: Այս կանոնագրով պատուելին տաւնց Միւս

թէ վէլլիի հրամանին աշակերտ չէր կընար ընդունիլ․ պատուելին պարատու որ կ'ըլլար գանակոծութենէ աւելի խրատներով, յորդորներով կրթելու աշակերտները, մաքուր լեզու դորձածելու, գասէ դուրս գործով չզբաղելու, հիւր եւն. չընդունելու : Աշակերտներն ալ պարատու որ պէտք է ըլլային հնազանդելու, աշխատելու, ժամանակին զգրոց գալու, փողոցները չթափառելու, պատկելու ատեն ազօթելու, հինգ Տագաւարներու խոտտոմանելու եւ հազորդութիւն անելու եւն. : Ահա՛ կանոնադիր մը՝ որ հարիւր տարի առաջ բաւական բաւկերպով պատրաստուած է եւ նոյն թուականներուն պարկեշտ աշակերտներ հասցնելու ծառայած է : Ասկէ զատ, երբ Ստեփաննոս Աղաւնի Պատրիարքի օրով (1831—1839), հեղհեղեղ վարժարաններ կը բացուին, ասոնց ծախքերուն հոգը Ազգ. Պատրիարքարանը կը յանձնէ երկու, երեք էանաֆի (Արհեստապետ) : Իսկ Քրիստոսազօր Պէդճեան Ամիրայի անդարձանկի կորուստէն անմիջապէս վերջ (1834ին), տասը Ամիրայերէ կազմուած մարմին մը կը յանձնուի, որուն անդամ կը կարգուի նաեւ իր բարւոք ծառայութեամբ համբաւուոր՝ Պօղոսեան—Վառդապետեան երկսեռ վարժարանի Միւթէվէլլի՝ Մարաիրոս Պապասարեան :

Գումդադիրը Գուրաթ թագեցիները չառ կ'ուրախա-
նան, տեսնելով որ իրենց նորահաստատ վարժարանին
Միւթէվէլլին՝ Մարաիրոս Պազուտաբեան, իրենց թա-
ղին հանդէպ ունեցած բարւոք ծառայութիւնները գնա-
հատուած են Ալլը. Պատրիարքաբաւնի կողմէ, ինչպէս
նաեւ ընդհանուր դատարարի Տ. Նիկողոս Քահանայ,
Տիրացու Մինաս, Տիրացու Յովսէփ ու մանուաւոր
վարպետուհի Նուրի մեծ ջանք կը շաղկէին իրենց գա-
ւաղներուն յառաջդիմութեան և իրիկուններն անգամ

փողոցները կը պատելին ու կ'աղբիւրէին աչոյց հասնող զե-
րերիլ, սիրով դպրոցը կը վաշէին և պատուելիներուն
կ'ըսէին «տղարներնուս միւր ձեզի, ոսկորը մեզի», որով
վարժարանը կ'ունենայ այդ ատճկին շրջաններուն 200է
աւելի երկսես ուսանողութիւն մը, ինչ որ չափ չէ
բացմամբին ալս թաղին համար:

Մայն 16 տարեական շրջանին վերջի տարիները, աղ-
ջկանց ձեռագործի ճիշդ աշխատանքային շաղկապը
«արուեստատուն» անունը կը տրուի վառվառեան վար-
ժարանին, 1846 Յուլիուս 15ին, ինչպէս կը կոչուի աշ-
տար Բերայի Սրահատանոցը, զոր 1826ին սեփական Տի-
րացու Սերոբէի խնդրանքով հաստատած է Պեղհեան
Սմիթա, աշխատանքային ընկերութիւնը միանգամայն Բե-
րայի Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ և վարժարաննե-
րուն: Հոս պարծանքով պէտք է ցիշատակել թէ՛ 1461ին,
Սամաթիա կ'ըլլայ հայոց առաջին պատրիարքանիստ
Թաղը և հետեւաբար առաջին դպրութիւն հայկական,
հոն է որ կը բացուին քանի մը արհեստանոցներ,
ուր մանուսակտ ասեղանագործութիւն և այլ նուրբ ձեռա-
կան աշխատութիւններ կը կատարուին, որոնք հետզհե-
տէ կը տարածուին Գումգապը, ևն.: Սոյն պատիւը
պէտք է տալ նախ Սամաթիոյ, որ առաջին օրրանը
եղած է բնականաբար Պոլսահայ կրթութեան ու ճար-
տարութեան, ինչ որ չափ ընտանի է, քանի որ Հայերս
առաջին անգամ հոն հաստատուած ենք:

1848ին, Վատփառեան ազգկանց արհեստանոցի համա-
լաւը ամէն կողմ կը տարածուի, ամէն կողմէ յանձ-
նարարութիւններ կը տեղան, որով գործին ստացած
կարեւորութեան համար, Պատրիարքարանի Գերագոյն
ժողովը Պէշպոպ Յովհաննէս ազան հոգարարածու կը կար-
գէ և աղագային սնտուկէն ալ ամառկան 300 զրէ. նը-
պաստ մը կը յանձնադրէ, ինչ որ մեծ պատիւ կ'ըլլայ
Գումպապին Դրսի համեստ թաղին, որ կը բնորոշէ իր
նախահայրերուն ճարտարարուեստի գերագոյն կարու-
ցութիւնը:

Գ Լ ՈՒՆ Զ.

1848—1853ի շրջանը ի՞նչ վիճակ կը պարզէ.— Այս շրջանի Հոգաբարձութիւնը որո՞նցմէ կը բաղկանայ.— Աղջկանց արհեստանոցի մասը ի՞նչ երեսոյթ կը պարզէ.— Մանչեռու Ուսումնաւարներ.

— Սահակ Պատուելի Փափագեալ.

Երբ աշտակէս ասեղնադորձութեան ճիւղին մեծ զարկ կը տրուի, վարպետահի նուրբ բնականաբար անբաւական կը գտնուի, որով իրեն օժանդակ կը կարգուի Սամաթիացի ճարտար ասեղնադորձահի՝ ալբի Տիկին Թադահի Ըպրըզճեան, որուն մասնաւոր սենեակ մը կը յատկացուի աղջկանց յարկաւորմանին մէջ, ուր կը բնակի իւր երկու աղջիկներուն՝ Մարիամի ու Հռիփսիմէի հետ, որոնք եւս աջակցելով իրենց մօր, զորքը կատարելութեան կը մօտեցնեն մինչեւ 1853 թուականը:

Միւս կողմէ՝ 1850ին, Յակոբ Երսիկեան կրթաւէր Պատրիարքին օրով, (Յետ պատրիարքութեան, կը հիմնէ իր իսկ անձնական ջանքերով Կիլիտար Ս. Խաչի աթոմեան քարուկիր երկսեռ վարժարանը, որ յատկացուած է Խնամատարութեան Սկիւտարու Սրբանոցին: Այս վեհադի Պատրիարքը ծախած է իւր բոլոր ունեցածները, նոյն իսկ պատրիարքական մատանին եւ զոյգած գրամը նուիրած է վարժարանին շինութեան: Օր ըստ օրէ զարգացող Պօղոսեան—Վառփառեան վարժարանին համար, 7 հոգիէ բաղկացեալ Հոգաբարձու-

թիւն մը կը կազմուի, որոնց անուններն են. Պէզազ Նշան Թադարեան, Թիւլալէնթի Գրիգոր Մերկերեան, Սակերիշ Մկրտիկ եղբայրեան, Սակերիշ Էդնա Գարբիէլեան, Թիւլալէնթի Մարտոյ Անուիտեան, Գերձակ Մհա. Յովհաննէս, Պէզազ Յովհաննէս Աւագեան: Այս եօթը անձնուէր անձերը, նոյն իսկ թաղէն զուրս բնակելով հանդերձ, իրենց անհատական զորքերը ձգած ու Պօղոսեան—Վառփառեան երկսեռ վարժարանի յատկացեալ թեան համար ջանադիր եղած են ու մանաւանդ աղջկանց Արհեստանոցը փայլուն վիճակի մը հասցուցած եւ բնագոյն կը թաղին շատ մը ասեղնադորձ վարպետներ, որոնց մէջ նշանաւոր կը հանդիսանան Օր. Մարքուհի Տ. Արիստակէս Սանտաղճեան եւ Օր. Մարքուհի Տ. Յակոբեան, որոնք իրենց կարգին, անուններուն մէջ Տ. Յակոբեան, որոնք իրենց կարգին, անուններուն մէջ փոքրիկ աշխատանքներ բանալով՝ Թաղին աղջիկները քովերէն տած եւ աշտակտով վարպետներ հասցուցած են, ինչ որ կ'ապացուցանէ թաղին արկիւններուն զորձունէն թիւներ:

1851 թուականի վերջերը, Կէտիկ Փաշայի ժողովուրդն ալ փափաք կ'ունենայ ուրոյն վարժարան մը ունենալու, որով անոնց փափաքին իրագործումէն վերջ, Ազգ. Պատրիարքարանի Գերագոյն ժողովը, նոյն թուականին՝ իր 29 նոյեմբերի նիստին մէջ, կ'ունենայ Պատրիարքարանի չորս զանաւոր Մայր վարժարանի, Լուսաւորչեան, Գումգափիի Գուրաթ Պօղոսեան—Վառփառեան, ինչպէս նաեւ Կորահատաւ Կէտիկ Փաշայի վարժարանաց հսկողութեան ու մատակարարութեան զորքը յանձնել 20 անդամէ բաղկացեալ զօրաւոր Հոգաբարձութեան մը, որուն անդամներէն վեցը կը ստանձնեն ուսման հոգը, իսկ 14ը վարժարաններու մատակարարութեան մասը:

1853ին Վստավանահան արհեստանոցի պետը՝ Տիկին Թագուհի Բարբղղեհան կը միանի, որով Թագը դժբախտութիւնը կ'ունենայ կորսնցնելու իր արհեստանոցի նախկին վաճը, բայց բարեբախտութիւնն ալ կ'ունենայ մանչերու յարկարամիւսին ուսումնարանի բարձրացումը վայելելու։ Արդէն Սաճաթիոյ Մահակահան—Նուհան վարժարաններու, Մայր Վարժարանի, Սկիւտարի ձեւարանի, Խապիւզի Ներսէսեան և ուրիշ վարժարաններու մէջ, Ամիրաներու նիւթական զոհողութեամբ և րոպական, մանաւանդ Բարիզեան հասարակական ընթացաւորա երիտասարդներ ուսումնարանական դասընթացը հաստատած էին, այնպէս որ այդ կրթական հաստատութիւններու մէջ, բայց ի հայ մատենագրութեան, օտար մատենագրութիւններ, պատական լեզուն ու ֆրանսերէն, անգլիերէն, իտալերէն, նոյն իսկ յունարէն, ինչպէս նաև գիտական ու մաթեմատիքական ուսումներ աւանդուած են, որոնց շնորհիւ հասած են Յարութիւն Թիւրեան (Գիտութեանց և Մաթեմատիքի ուսուցիչ (Միւսիլ Բաքալ, հայր Տօքթ. Թիւրեանի), Սիմոն Միքայէլեան (Մաթեմատիքի ուսուցիչ), Յակոբ Ոսկան (Հայերէնի և մանաւանդ Ֆրանսերէնի ուսուցիչ) Աւետիս Տէր Սահակեան (Անգլիերէնի ուսուցիչ) և ուրիշներ, որոնք իրենց կարգին Պոլսոյ գանապան Թագերու վարժարանները Ծագիոցի, Ընտելարանի աստիճանէն Ուսումնարանի բարձրացուցած են։

Այսպէս ուսումնասանեչ Գումբգալը Ռուսի՛ պատուական թագեցիները տեսնելով որ՝ Մայրվարժարանը ուսումնասրանով կը վաղի, իրենք ալ բարի նախանձ կ'ուսնենան բարձրացնելու իրենց վարժարանի մակարդակը՝ Ուսումնարանի, խոստանալով անէն տեսակ նիւթ թական զոնգով թիւն: Պատրիարքարանի Գերագոյն

ժողովը կ'արտօնէ որ Պօղոսեան-Վասնական երկսեռ վարժարանն ալ Ռուսմարանի վերածուի: 1853էն սկսեալ վարժարանը կ'ընդգրկէ Ռուսմարանի ծրասկսեալ վարժարանը կ'ընդգրկէ Ռուսմարանի ծրանշանաւոր հայկարան՝ Մալեղեան սլաւոնիկ, ականաւոր հայագէտ՝ Յարութիւն Թիւրեան, Թուրքերէնի անուանի հեղինակաւոր ուսուցիչ Ռեթէս Գրիգորեան (Հերեթիկ Հօնա), Գիտութեանց համբաւաւոր ուսուցիչ՝ Աւետիս Պառուկի Պէրպլեան, որոնք քիչ ժամանակի մէջ վարժարանը ուսումնարանական դասընթացքով կ'օժտեն, որով մեծապէս կ'օգտուին Սիրոն Իզմիրլեան (երջանկայիշատակ Տ.Տ. Մատթէոս Բ. Կաթմուղիկոս Իզմիրլեան*), Աւետիս Կուրէնեան (ծանօթ իրաւագէտ — հրապարակագիր), Արրահամ Այվազեան (ծանօթ խմբագիր — Կենսադրագէտ), Գէորգ Այվազեան (Մամուլի խմբագրապետ և նշանաւոր երգիծարան) ևն.

[illegible]

Այս շրջանին, բնիկ Գոմեղաբայի և աճուրի Սահակ Պատուկի Փափագեան, որ գաղութարար և կրօնի ուսուցիչ եղած է շարունակաբար, մինչև 1895, իր 45 երկար տարիներ, ծերութեան պատճառով 150 զրդ. աճաթնոջով հանգստեան կոչուած է: Հոս կ'արժէ գոհունակութեամբ ու գնահատութեամբ յիշատակել Գոմեղաբայի Գուրաի պատուական թաղեցիները, որոնք գիտցած են նիւթապէս աշխարհաւորի իրենց մագեմի գաղութարարը, մինչ այդ թաղականներուն մանուկանց, բնաւ սովորութիւն և օրէնք չէր եղած հանգստեան թոշակի գրութիւնը: Կը յիշեմ 1898 թաղականներուն, մեր Ուսումնական Խորհուրդի օրով, Մայր եկեղեցիի թաղական Խորհուրդը, Օրմանեան հոգեյոյս Պատրիարքի առաջարկութեամբ՝ հանգստեան թոշակ յատկացուց թուրք բեղուի իր բաղձահմուտ ուսուցչին՝ Աեթէն Գրիգորեանի (Հերեթիկ Հօճա), որ խոր ծերութեան

Պատրիարքի հրամանով և ձեռնադրութեամբ Կաթողիկոսան Յովհաննէս Սրբազանի, Օրթոքէօյի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ, ուր 1869 Յունիս 29ին վարդապետ կը ձեռնադրուի պատրիարքական տեղապահ Արիստակէս Սրբազանի հրամանով, Ս. Լուսաւորիչի Գիւտ Նշխարաց տօնի բարեկենդանի կիրակիին և կը կոչուի Մատթէոս վարդապետ: Նոյն տարին, Վարազաշ Խաչի Բարեկենդանի կիրակի օր, զարծեալ Օրթոքէօյի Ս. Աստուածածնոյ եկեղեցին՝ գաւազանի իշխանութիւն կը ստանայ: Տ. Մատթէոս վարդապետ իր բարեօր պաշտօնավարութեամբ և անընդհատ աշխատասիրութեամբ, 1873 Յունուար 9ին, Ծայրագունութեան կը բարձրանայ ձեռնադրուի պատրիարքական Տեղապահ՝ Նիկողոս Սրբազան Աղաւառի նոյն եկեղեցւոյ մէջ: 1875ին գնահատուելով Գեորգ Վեհ. Կաթողիկոսէ, լանջախաչ կը ստանայ: Իսկ 1876 Մայիս 17ին, Համբարձման տօնին օրը Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի և քաղաքացիական պաշտօնի կը կոչուի Օկիւտարի Ս. Կաթողիկոս և

մէջ, ստիպեալ պաշտօնէն հրաժարած էր, կէս դարէ աւելի խիստ բարեօր պաշտօնավարութենէ վերջ: Պէտք է յիշել այս առթիւ Բերայի նախորդ և արդի թաղա-

Երջանկայիշատակ Տ. Տ. Մատթէոս Բ.
Իգմիրեան Կաթողիկոս

Կանութիւնները, որոնք եռյնպէս գիտցած են գնահատել իրենց բաղձամեայ ուսուցիչները, անոնց հանգստեան թոշակ յատկացնելով: Ծափահարելի են այս

Կեղեցին և կրօնագիտութեան ուսուցիչ կրկարդուի ձեռնարանի, և կը հասցնէ բազմաթիւ ուսեալ սաներ, որոնց մէջ կ'արժէ յիշել Գուրեաններ, Բեղուրիկեաններ, Արծրունիներ (չեւոյ վարդապետ, Գափամաճեաններ ևն.): Իսկ եկեղեցական կարգաւորի, Կանոնաւորութեան վերջին աստիճան նախանձաւորի, Կանոնաւորութեան անուանի երաժշտապետ Խնդիր էր ու չափազանց կը բարգէր անուանի Տիրացու Սիմոն Աեթէոս Փափագեանը [աշակերտ նշանաւոր Տիրացու Սիմոն Աեթէոսի] որ 1861էն մինչև 1887 Օգոստոս, այսինքն եկե-

ԳԼՈՒԽ Է.

1860-65ի շրջան.—Վարժարանի նախկին սան Սիմոն Իզմիրլեան [եղանկայիսական Իզմիրլեան Կաթողիկոս] դաստիարակել էր իր ու բարոյախօսութեան ուսուցիչ.—Մկրտիչ Մեղպուրեան՝ հայերէնի ուսուցիչ.—Տօբ. Ներսէս Մեղպուրեանի բարեբոսութիւններու նկերկայացումը.—Փայլուն շրջան.

1860 թուականին Գէորգ Ամիրա Փափաղեան (մեծ հայր ծանօթ հրապարակագիր Վահան Փափաղեանի «Լիլա», և մեծ հօրը հայրը «Հաւը» Տքթ. Արթօ Մեղպուրեանի) անուանի ստորագրող մը կ'ըլլայ Գումգափըի Դուբսի՝ Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյ պաշտօնական և Պօղոսեան—Վառժառեան վարժարանի յառաջգիմութեան համար։ Ան նուիրած է 40,000 դրուշ, որուն 35,000 դրուշը կտակած է վարժարանին և մնացած 5000 դրուշն ալ եկեղեցւոյ, որոնց փոխարէն թաղը աւմէն տարի հոգեհանգստեան պատարագ կը մատուցանէ կտակարարին հօգուտ։ Սիմոն Իզմիրլեան (Տ. Տ. Մատթէոս Իզմիրլեան Կաթողիկոս) երեք տարի շարունակաբար Պօղոսեան վարժարան յաճախելէ վերջ, 1859ին Մայր վարժարանէն շրջանաւարտ ըլլալուն պէս, ինքզինք կը նուիրէ ազգ. դաստիարակութեան և իր նախկին վարժարանին բնդհանուր կառավարիչ, կրօնագիտութեան և բարոյախօսութեան ուսուցիչ կը ձգարգուի, իսկ հայկարան Մարեգեան Պատուելիին տեղ,

Մկրտիչ Մեղպուրեան(*) հայերէնի ու պատմութեան գասատու կ'ընտրուի։ Ասին չրջանը իրապէս բեղմնաւոր կ'ըլլայ, վասնորի աչս երկու երկաստարգ սյակը աչաւ կերտները կը կրթեն մանկավարժական նորագոյն ուղ-

Գէորգ Ամիրա Փափաղեան
Բարեբար Պօղոսեան-Վառժառեան երկուսն վարժարանի

գութեամբ, դպրոցական հանգէսներ կը սարքեն ու մասնաւոր ներկայացումներ կուտան ուսանողներու դէ-

(*) Մկրտիչ Մեղպուրեան ծնած է 1832ին Չէնկիլէր. հայրն է Սահակ և մայրն է Հանի Մէլէք տուտուհանեան ուսումը եր ծննդավայրը ստանալէ յետոյ բարեկեցիկ ծնողաց զաւակ կը վաճառէ ա'լ աւելի զարգանալ և վարժապետ ըլլալորով կը վաճառէ ա'լ աւելի զարգանալ կը յաճախէ ու Մարեգեան Պոլէս կուգայ և Մայր վարժարան կը յաճախէ, բարոյախօս Պատուելիէ լաւ հայերէն, ինքն. պատմութիւն, բարոյախօսութիւն կ'ուսանի և անմիջապէս Գումգափըի Դուբսի Պօղոս-

բախտաբութեամբ: Այս ներկայացումներուն մէջ աւելնէն աւելի գնահատուածով կը յիշուի «Չորս Օրիորդը կամ Ուսումնասէրը եւ Ուսումնատեսացը» անուն թատերերգութիւնը, զոր 1862ին հեղինակած է հայկարան Մկրտիչ Մեղպուրեանի կրտսեր եղբայր, նախ Պօղոսեան վարժարանի ուսանող եւ ապա Մայր վարժարանի ընթացատար՝ հանճարեղն Ներսէս Մեղպուրեան (ապագրագէտ-բժիշկ, հայր ծանօթ գրագէտ-բժիշկ Տրթ. Արթօ Մեղպուրեանի): Սիմոն Իգմիրիկեան երկու տարի բարձր պաշտօնավարութիւն ունենալէ վերջ, Օրթմարէօյի Թարգմանչայ վարժարանը գաստիարակ կ'ընտրուի, որու պաշտօնն ալ կը յանձնուի Մկրտիչ Մեղպուրեանի, որ մինչեւ 1865 կը շարունակէ իր տեսչական եւ ուսուցչական կրկնակ պաշտօնները՝ խիստ ձեռնհասօրէն, եւ նոյն տարուոյ Օգոստոս 25ին, Տէմիրգալիքէն ծաղած աստեղի հրդեհին հետեւանքով, Ս. Յարութիւն եկեղե-

ծան-վառվառեան վարժարանի հայերէնի ուսուցիչ կրկարգուել Իգմիրիկեանի գաստիարակութեան օրով, որուն հրա՛արելն վերջ, Մկրտիչ Մեղպուրեան յաջորդ կը կարգուել եւ այս պաշտօնը կը շարունակէ մինչեւ 1865, ու նոյն տարուոյ Նոյեմբեր 1ին կը բանայ Հիսարախի՝ իր մասնաւոր երկսեռ վարժարանը ու կը շարունակէ իր 15 տարեկէ վերջ Սկիւտար կ'անցնի եւ ինտալիէ Պէյլէրեանց ընդարձակ պարտէզով շէնքին մէջ կը բանայ Մեղպուրեան աղջկանց երկրորդ վարժարանը, 1879 Նոյեմբեր 1ին, ուրկէ ընթացաւարտուելի կ'ելլեն պոլսեցի եւ գաւառացի դարգացած օրիորդներ: Մեղպուրեան աղջկանց եւ Պէր զէրեան մանչերու գիշերօթիկ եւ ցերեկեայ վարժարանները՝ ամբողջ բառորդ դար, վաղեցեան Սկիւտարի բարձունքը, ինչպէս ծառնօթ է ամէնուն: Մկրտիչ Մեղպուրեան իրր Ուսումնական Խօրհրդոյ անդամ եւ Ատենապետ ազգային գաստիարակութեան մեծապէս օգտակար ըլլալէ վերջ, իր յառաջացած տարիքին պատճառաւ, գործէ քաշուած եւ իր սիրաւուն գաւառներուն Գիրկը՝ հոգին աւանդած է 1914 Փետր. 1 թուականին:

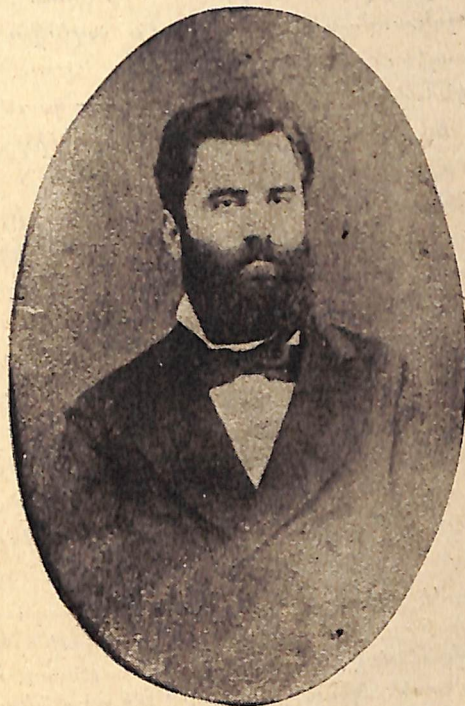
Մեծանուն գաստիարակ եւ Հիմնադիր-Տնօրէն Մեղպուրեան
աղջկանց գիշերօթիկ եւ ցերեկեայ երկրորդական
բարեհամբաւ վարժարանին

ցին և Պօղոսեան—Վառվառեան երկսեռ վարժարանը ամիսներով խնդճ թաղեցի հրկիզեալներուն ապաստանարան կ'ըլլան, որով Մկրտիչ Մեղպուրեան ստիպեալ Հիտար Տիպիի կողմը՝ երկսեռ մասնաւոր վարժարան մը կը հիմնէ և մեծ յաջողութիւն կը գտնէ հոն, բայց յետոյ Աւետիս Սուրենեանի (ծանօթ իրաւագէտ) բացած վարժարանէն բաւական փաստերով՝ Սկիւտար անցած և Պէրպերեան վարժարանի նախկին չէնքին՝ Իճատիյէի մէջ, միմիայն աղջկանց գիշերօթիկ և ցերեկեայ երկրորդական վարժարան մը հիմնած է 1879 չոկտ. 1ին, և երկար տարիներ յաջորդապէս շարունակած է, ընծայելով Աղլին զարգացած օրիորդներ:

1865 թուականին, նշանաւոր հայ մը՝ վաճառական Սիմոն Գրիգորեան (հայր՝ մեր վաղեմի բարեկամ Յուրտթիւն Սիմոնեանի) կը տեսնուի թաղական ու հոնօղարարձու, որու օրով մանուսնոց Պօղոսեան—Վառվառեան վարժարանները մեծ զարկ կը ստանան, այնպէս որ մանչերու բաժնին մէջ կ'աւելցուի նոյն իսկ յոնարէն լեզուն, գիտուելով որ ա՛ն՝ վաճառականութեան մէջ՝ անհրաժեշտաբար կը փնտաուէր: Ասոր համար որպէս զի թաղային անտուկին բնօրէյ, վաճառական Սիմոն Գրիգորեան իր անձնականէն 100 զրուչ ամսաթուղակ կը յատկացնէ յոնարէնի ուսուցիչ՝ ծանօթ հայագէտ հանգուցեալ Տիմիդրիտ Չօլաքիախի, որ 1865 Յունուարին դատախօսութեան կը ձեռնարկէ և այս առթիւ հայերէնով բացատրուած քերական, ընթերցարան և քերականութիւն կը պատրաստէ հայ վարժարաններուն համար, որոնց գատու խօս կը կարգուի հետզհետէ: Վաճառական Սիմոն Գրիգորեանի՝ 1865 թուականին, Գումպփրի Դուրսի Ա. Յարութիւն եկեղեցւոյն պայծառութեան և Պօղոսեան—Վառվառեան երկսեռ վարժարանի յատաճղիմութեան համար մատուցած ծառայութիւններն ու շատ տարիներ

աղքատիկ տղայոց Ս. Ծննդեան և Ս. Զատիկն զգեստ և կօշիկ շինել տուած ըլլալը կը յիշատակուին ցարդ, թաղին աղետօր ծերունիներուն կողմէ:

Տէմիրգափըի սոսկալի հրդեհէն թէեւ եկեղեցին

Հնգց. Տօքթ. Ներսէս Մեղպուրեան
Գրագէտ-թատերագիր ու հեղինակ բժիշկ
(Հայր ծանօթ գրագէտ-բժիշկ Տօքթ. Արթ. Մեղպուրեանի)

ու վարժարանը գերմարդկային ջանքերով կ'ազատին, բայց նոյն միջոցին ծագած զժողային ժանտախտին հետեւանքով ժողովուրդին կը յատկացուին անոնք, որով դատախօսութիւնները միջոց մը կը զաղըին ու ամիսներ վերջ, միայն կը վերականգնուին նոր թափով:

Այս աղետալի չրջանէն վերջ, թէ՛ Մարտիրոսը՝
Խաչատուր Կարապետ և թէ՛ վաճառական մականուան-
եալ Սիմոն Գրիգորեան՝ ձեռք ձեռքի տուած կ'աշխա-
տին և կը վերականգնեն իրենց սիրական Թաղը, ու-
րուն բարգաւաճման համար արդէն հոգեւին աշխատած
էին նախապէս:

1870էն մինչև 1883 ուսուցչական կազմին մէջ կ'ը-
տեանուին Ռեթէոս Գրիգորեան(*) (Հերթիկ Հօճա, մե-
ծանուն թրքաղէտը), հայաղէտ Գարեգին Տ. Արխատ-
կէսեան (հայ. ֆրանս. լեզուներու ուսուցիչ), Հմայ-
եալ Խոսրովեան (ընդհանուր լեզուներու ուսուցիչ, իրաւա-
գիտութեան), Կարապետ (ուսուցիչ պատմ. և աշխարհ-
հայրութեան, ուսանող Իրաւաբանական վարժարանի),
Միհրան Տէօքմէճեան (գեղապրութեան ուսուցիչ), ա-
ռեղնապարծութեան ուսուցչուհի՝ Տիկին Թեոֆ. Ու-
կանեան, որ ձերանազարդ տիկին մը ըլլալով հան-
դերձ, վերին աստիճան ճարտար վարպետ մը՝ կը յա-
ջողի մեծ արդիւնքներ յառաջ բերել, մանաւանդ ընթ-
կէթի վրայ տիվալ բանեցնել տրվեցներով: Այս շրջ-

(*) Կ'արժէ ընդարձակօրէն ծանօթացնել այս ատիւ մե-
ծանուն այս թրքաղէտ ուսուցիչը, որ ո՛չ միայն մեր մէջ,
այլ թուրքերու մէջ ալ հռչակ հանած էր, սնուր համար մա-
նաւանդ որ՝ տակէ մօտ դար մը առաջ ՄԱՍԿԱՆԵՐԸ մէջ սոր-
վելով լեզուն, կրցած է գալն կանոնաւոր քերականութեան
վերածել, հրատարակելով ՀԱՄԱՍՏԱՐԻԱՍԱՐԸ անուն ընտիր
քերականութիւններ, որուն մէջ գառական ուղղութիւն մը ցոյց
տուած է, որով եղած է Հիմնադիր թուրք քերականութեան:
Այս տողերը պարծանքով է որ կը գրեմ, վասնզի թուրք լեզ-
ուական մարդին մէջն ալ՝ ահա՛ հայ մըն է, որ մեծագոյն ծա-
ռայութիւն մատուցած է երկրին, որուն կրթական պաշտօ-
նատարները մինչև վերջ, գնահատած են Ռեթէոս Գրիգոր-
եանը [Հերթիկ Հօճա] և որուն անձամբ այցելած են, տեսնե-

Ռեթէոս Գրիգորեան (Հերթիկ Հօճա)
Մեծանուն թրքաղէտ, որ գնահատելի ծառայութիւններ
մատուցած է թուրք լեզուին և հասցուցած բազմաթիւ
թրքաղէտ աղանաւոր աշակերտներ

բանք ուշադրութեամբ կը կատարեն իրենց յանձնուած պաշտօնը, մինչև Գեկուեմբեր, որ առանձնապէս Սոսոմանեան Խորհուրդի նոր մէկ հրահանգին համաձայն, որոյն Հոգաբարձութիւնն մը կը կազմուի հետևեալ անձերէն՝ Ռեկթէս Ռափայէլեան, Ռեկթէս Մաքսանեան, Յարութիւն Գրիգորեան և Մաքսոս Պատմանեան, որոնք ջանադիր կ'ըլլան վարժարանին ուսման մակարդակը բարձր պահել և Սոսոմանեան Խորհուրդի պաշտօնական ծրագիրը կիրարկել ըստ կարելոյն: 1886ին կարապետ Էքսէրճեանէ, Յարութիւն Գրիգորեանէ, Տաճատ Զարփճեանէ կազմուած Հոգաբարձութիւնն մը պաշտօնի կը կոչուի, որ մինչև 1888 կը վարէ վարժարանը գրեթէ նոյն ուսուցչական կազմով: Այս Հոգաբարձութիւնը իր պաշտօնավարութենէն հաստատուն չլինող մը ձգելու համար, 1886 թուականին Սոսոմանեանի աշակերտաց խմբանկարը հանել կուտայ, որուն աջ կողմը նստած է գաղտնարակ Սահակ Փափաղեան և ձախ կողմը հայտնի (հայերէնի ու ֆրանսերէնի ուսուցիչ) Գարեգին Տ. Սրբաւանդեան:

1886ի լուսանկարուած խմբանկարը

Սահակ Պատմեկի Փափաղեանի պաշտօնավարութեան երկար շրջանին մէջ, շատ շատերու հետ հետևեալները իրենց պարոպական ընթացքը աւարտած են. Մհա. Սարգիս Յովակիմեան, Յակոբ Ճամպաղեան, Նշան Զօրիկեան, Երուանդ Զօրիկեան, Յարութիւն Զարուզանեան, Սանդիկ Յարութիւնեան, Մինչբան Քէրէմէթեան, Երուանդ Թովմասեան, Խաչիկ Աւագեան, Գրիգոր Յակոբեան (գերատնայեալ), Յարութիւն Գոյաեան, Գալիթ Մանուկեան ևն.:

Հոս կ'արժէ հակիրճ կերպով ծանօթացնել Պօղոսեան—Վառվառեան երկուսն վարժարանին գեղադրութեան նշանաւոր ուսուցիչ՝ հանդուցեալ Մինչբան Տէօփմէճեանի կեանքը. —

Մինչբան Տէօփմէճեան ծնած է Նաուրգափը՝ 1846ին և առած է իր նախնական ուսումը տեղւոյն վարժարանը, ապա՝ Սամաթիոյ Սահակեան վարժարանը, ուրիշ շրջանաւարտ եղած է 1862ին: Տասնըփոյց տարեկանին գեղադրութեան ուսուցիչ կը կարգուի նախ Նաուրգափի, Գումգափի Գրսի, ու հետզհետէ Պոլսոյ շատ մը վարժարաններուն: Մինչբան Տէօփմէճեան զուարթ, պարտաճանաչ ուսուցիչ մըն էր, սիրահար իր ասպարէզին, որուն չափէ աւելի կարեւորութիւն կ'ընծայէր, ու հիացող մըն էր անդուգական Մեսրոպեան աշխուրհին: Սահակեան և իր պաշտօնակից աշակէս գեղադիր Մինչբան Տէօփմէճեան իր Պոլսոյ Խաչիկ աշխատանքի հետ, իրենց մէջ բաժնած էին իրենց անձնական և իր փառքի մասին: Մինչբան Տէօփմէճեան գեղադրութեան կը զատաւանդուէր: Մինչբան Տէօփմէճեան իր զարգացման լաւագոյն տնտեսներ տալարիկ տուած էր նոր շահաւոր տալարանաւոր Սերգիէլէնի: Տնօրէնեան ունեցած է երկու մինչ և մէկ աղջիկ գաւառներ, որոնցմէ երկուսն է Տէփմէճեան, որ այժմ Իտալիան հիւանդացիներու հոգեւորական ղեկավար է, ծանօթ ամէնուն և պատիւ իր անուն հայրիկին, որ իր գաւառներուն գաղտնարակութեան համար մեծապէս աշխատած է իր քաղաքաւորներին:

Մինչբան Տէօփմէճեան

Գ Լ ՈՒ Խ Թ.

1888—1895ի շրջան.—Ուսումն. Խորհուրդի հրահանգին համաձայն վարժարանը կը վերակազմուի.—Ճաղկոցը Մանկապարտեզի կը վերածուի.—Առաջին կանոնաւոր շրջանաւարսները.—Ուսուցչական փոփոխութիւններ.

1888ին, Կովկասահայ մանկավարժութիւնի Տիկին Գոյիւնէ Մատակեան Պոլսոյ վարժարաններուն մէջ, կը ջանաւոր հաստատուի Ֆրէօպէլեան աշխինքն՝ Մանկապարտեզի գրութիւնը, որ ծանօթ է ամէնուհեմ: Տիկին Մատակեանէ առաջ, արդար ըլլալու համար պէտք է յիշել թէ՛ ծանօթ իրաւապէտ-հրապարակագիր հանգուցեալ Աւետիս Սուրէնեան՝ Մայր վարժարանի Տնօրէնութենէն հրաժարելէ վերջ, Գումգալիւրի կեդրոնը բացած իր մասնաւոր վարժարանին մէջ, առաջին անգամ ըլլալով՝ Մանկապարտեզի գրութիւնը մացուցած է: Ըստ որում ա՛ն, օտար լեզուներու քաջապէս հմուտ էր և պրպըտող ոգի ունէր մանուսանդ, հետեւապէս լատուսումնասիրած էր ժան ժազ Ռուսօն, Փետտարոցցին և Ֆրէօպէլը, որոնց մանկավարժական ուղղութիւնները ընդգրկած էր: Յետոյ դարձեալ արիշ Ռուսահայ մը, Կոստան Սպանդարեան՝ նախ Խաթէօյի Ներսէսեան վարժարանին մէջ, ապա հոն բացած իր մասնաւոր վարժարանին մէջ, յետոյ ալ Կէտիկ Փաշայի անհատական իր մանկապարտեզը կիրարկած է Ֆրէօպէլեան գրութիւնը, որոնցմէ վերջ, իրաւ է թէ Տիկին Մատակեան ընդհանրացու-

ցած է զայն, ու ներմուծած նախ՝ Բերայի Նարեկեան վարժարանը և 1889ին ալ, Սկիւտարի Ս. Խաչ վարժարանը, ուր տիպար մանկապարտեզ մը հաստատուած է, վարժարանին զիմացի, հրաժարեալ պատրիարքներու յատկացեալ ընդարձակ շէնքերն մէջ, որ այսօր զժրախտաբար հոգակոյտի մը վերածուած է:

Մանկապարտեզի այս օգտաշատ գրութիւնը իսկոյն կ'ընդգրկեն Դազարոս Իւթիւճեանէ, Յովակիմ Էզիսէեանէ, Կարապետ Էքսէրճեանէ, Արիստակէս Բէյ-նիրճեանէ, Տիգրան Խանճեանէ, Տիրան Յակոբեանէ կազմուած Գումգալիւրի Գրի Թաղականութիւնը և Յակոբ Մելիքեանէ, Յովսէփ Աճառեանէ և Պաղտատար Քօլօդեանէ բաղկացեալ Հոգաբարձութիւնը, որոնք խելոյն Ծաղկոցի մանուկներուն կը հաղցեն միօրինակ կարմիր գոյնոցները, որոնց ի տես կ'ուրախանան թաղեցի ծնողներ, գնահատելով այս նորահաստատ գրութիւնը, որուն արդիւնքը խելոյն կը տեսնուի մանկիկներուն զուարթ երգերով և կաշտտուն խաղերով ու ոտու մներով: Հոս որոշ կ'երևի թէ՛ Գումգալիւրի Գորի թաղեցիները միշտ եղած են կրթական դարգացման հետամուտ և նախանձախնայիր, որով վարժարանին մէջ հաստատուած են նորագոյն գրութիւններ, յանձնարարուած՝ Ազգ. Կեդր. վարչութեան Ուսումն. Խորհուրդէն: Գարձեալ այս շրջանին մէջ է որ, Պէրպէրեանի Ուսումն. Խորհուրդի օրով, սրահական գրութիւնը կը վերածուի դատարանականի: Պօղոսեան—Վասիլանեան երկուստ վարժարանն ալ խելոյն այս օգտակար գրութիւնը կը կիրարկէ, որուն առաւելութեանց վրայ խօսիլ աւելորդ է:

1888ի ուսուցչական կազմին վրայ կ'աւելնայ Թուրքերէնի երիտասարդ ուսուցիչ՝ Գէորգ Սիմքէճեան:

(ծնած է 1868ին Սամաթիա, մասնադէտ թուրքերէն լեզուի և այժմ անօրէն Կէտիկ Փաշայի վարժարանին) որ նախ կ'օժանդակէ մեծանուն ծերունազարդ թրքազէտ Ռեթէոս Գրիգորեանի (Հերեթիկ Հօճա), որուն գնահատման կ'արժանանայ և քանի մը տարի վերջ կը յաջորդէ մեծ վարպետին, որ իր ծերութեան պատշաճօք կը քաշուի գաղտնիութեան, աշխատանքի արդիւնաւոր բլրալով ու տարածելով թուրք լեզուն՝ ո՛չ միայն Հայոց, այլ օտարներուն մէջ ալ իր հեղինակած առաջին թուրք քերականութիւնով: 1888 զգրոցական շրջանին լրանալուն կատարուած հրապարակային քննութեանց ներկայ կը գտնուի այն ատեն Կէտիկ Փաշա բնակող մեծանուն Գեորգ Սիմքէշեան լեզուաբան ու պարսկաբան ներ-

Գեորգ Սիմքէշեան

հաւն Ատենապետ Ուսումն. Խորհրդոյ Տ. ք. Յարութիւն Թիրեաքեան, որ չափազանց զոհ կը մնայ չըրջանաւարտ չորս պարոններէն, որոնք մանաւանդ կարգացած էին Բաղրատունին, Հիւրմիւսք և անոնցմէ հաստատման ի բերան ուսած էին, որուն համար բազմամուտ բժիշկը իր հիացումը յայտնելէ վերջ, յանձնարարած է ուսուցիչ Գարեգին Տէր Արիստակէսեանի, որ այլ ևս ընթացիկ աշխարհարարի միւսմ տայ, չմտնալով սակայն գրաբարի ուսուցումը, որով կարելի կ'ըլլայ միայն լաւ աշխարհարար գրել: Սոյն տարւոտան ընթացաւարաններն են Յակոբ Վարժապետեան (խմբագիր, ապա քարտուղար Պատրիարքարանի), Դաւիթ Խաչատուրեան, Համբարձում Մինասեան, Լևոն Թաչճեան:

1889էն սկսեալ, վարժարանը իր ուսուցչական

Պաղմին մէջ ինչ ինչ փոփոխութիւններ կ'ունենայ. աշակէս ծանօթ հայկաւան Եղիազար Տէվլէթեան, որ մայր վարժարանի և այլ թաղային վարժարաններու մէջ հայերէնի ուսուցչութիւնը վարած է, Ուսումն. Խորհուրդի յանձնարարութեամբ՝ Պօղոսեան—Վառվառեան վարժարանի հայ. և ֆրանս. լեզուներու ուսուցիչ կը կարգուի, ուրկէ կը հեռուի որ իրապէս վարժարանը յատկապէս վիճակ մը առնեցած է, բայց ուսուցչական կազմին մէջ կը տեսնուին Եղիազար Տէվլէթեանի նման կարող ուսուցիչներ: Բայց այս կարող ուսուցչին պաշտօնավարութիւնը զմարտարար հաղիւ տարի մը կը շարունակէ, որուն տեղ պաշտօնի կը կոչուի Գարեգին Տ. Արիստակէսեան, որ Թաղ. Խորհրդոյ քարտուղարութեան պաշտօնն ալ կը ստանձնէ, բայց որո՞ւմ Եղիազար Տէվլէթեան գրագումներու շատութեան պատճառով սոյն պաշտօնը չէ կրցած բնագոյնիլ: 1891ին, պաշտօնի կը կոչուի ծանօթ իրաւաբան և նախկին իր մասնաւոր վարժարանին Հիմնադիր—Տնօրէն Աւետիս Սուրէնեանի եղբորաղջիկ և վարժարանի անուհիներէն՝ Օր. Վերդին Սուրէնեան անուն կարող գաղտնարարի մը, իրը յաջորդ Տիկնանց Վարժարանէն ընթացաւարտ՝ Օր. Կիւլիսի: Ինչպէս նախապէս գրած էինք, Իրաւագիտական վարժարանի հեռուող Հմայեակ և Կարապետ Էֆ.ները անձնաւորաբար երեք տարի պաշտօնավարելէ յետոյ, Թաղ. Խորհուրդը գնահատելով անոնց օգտակար պաշտօնավարութիւնը, մէջ մէկ ամսաթիւսակ յատկացուցած է, միանգամայն բաժնելով անոնց մէջ թուրքերէնի դասերը:

Մինչև 1891, ուսուցչական, մարմնոյն վրայ մեծ փոփոխութիւն մը չի տեսնուիր: Ասկէ վերջ, ուսուցչական կազմը հետեւեալները կը ներկայացնեն. Սահակ

Պատուելի Փափաղեան (ընդհ. հակող), Գաբելին Տ. Արիստակէսեան (հայերէն և ֆրանսերէն), Գէորգ Սիմօնեան (Թուրքերէնի ուսուցիչ), Ֆրանկու Պաքըրճեան (Մայր վարժարանի երկարամեայ թուարն և երկրաչափութեան ուսուցիչ), Արիստակէս Սարգիս-

Ծանօթ երաժշտագէտ Գրիգոր Չուլհանեան(*)

եան (պատմ. և աշխարհագրութեան ուսուցիչ), Գրիգոր Փէսթիմալճեան (գեղարվեստութեան և պատմութեան ուսուցիչ, «Արլի Սամաթիայի նշանաւոր թրքագէտ Բաբրիա կամ Էօրաէք Կարապետ Փէսթիմալճեանի, ժամանակակից ակնաւոր թրքագէտ Հերեթիկ Հօճայի», ապա Տնօրէն Սիլիստրի ձեռնարանին), Գարե. Աղաջրաբեան (մնայուն դաստիարակ), Տիրան Յովհաննէսեան (օգնական ուսուցիչ), Նիկողայոս Ալմամեան (երաժշտագետ),

(*) Գրիգոր Չուլհանեան ծնած է 1866ին Դումդալը. աշակերտած է Պօղոսեան վարժարանի ու չըջանաւորաւ ելած է Պէզճեան Մայր վարժարանէն, ուր երաժշտագետ մեծանուն Նիկողայոս Թաշճեանի կ'աշակերտի և անոր սիրելի մէկ սանը

Օր. Վ. Գ. Սարգիսեան (ընդհ. դաստիարակահի), Տիկին Ուսանա, Ֆիլօսֆէն Հայկազեան (մանկագարաիդպանուհի): 1893ին Տիրան Յովհաննէսեան և երաժիշտ Նիկողայոս Ալմամեան հրաժարելով, իրենց սրաշատը կը յանձնուի հանրաժանօթ երաժշտագէտ և Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ արդի երաժշտագետ, Ֆամինէօս պատարագի երգեցողութեան հեղինակ՝ Գրիգոր Չուլհանեանի:

1894 թուականը, որ Պոլսոյ երկրաշարժի արհաւիրակից թուականն է, ինչպէս ալէն վարժարան, նոյնպէս Պօղոսեան—Վասիլեան երկուսն ալ վարժարանն ալ կը սուժէ, մանաւանդ չէնքն ալ երկրաշարժէն կը վնասուի: Բայց նորընտիր Թաղ. Խորհրդոյ Ատենապետ Գրիգոր Սուճեանի և Գանձապետ Մհա. Սարգիս Յովակիմեանի (այժմուս Ատենապետ), անձանձիր ջանքերուն շնորհիւ, վարժարանի ճաշարանը պատասպարուող աղքատիկ ընտանիքները պատշաճապէս թաղին մէջ կը տեղաւորուին, և այս առթիւ անհրաժեշտ նորոգութիւնները կը կատարուին: Հիմնական նորոգութեան համար ալ մասնախումբ մը կը կազմուի, որուն գործունէութեան շնորհիւ, վարժարանը կը նորոգուի:

1895 Փետր. 15ին, ընդհ. դաստիարակ՝ Սահակ Պատուելի Փափաղեան, իր ծերութեան պատճառով հանգստեան կը կոչուի 150 զրչ. ամսաթոշակով, զոր կը ստանայ մինչ ցմահ: Այս խիստ գնահատելի որո-

ւիւլայ, ունենալով իրեն զասրնկեր նշանաւոր երաժշտագետ Գրիգոր Մեհթեբեանը, Ռուբէն ձիվանեանը, Միհրան ձէրրահեանը և Տիգրան Քէրէսթէճեանը: Գրիգոր Չուլհանեան իր բացահայտիկ տաղանդով առաջնակարգ դերը կը գրաւէ այսօր ոչ միայն մեր մէջ, այլ թուրք և հրեայ երաժշտագէտներու մէջ, որոնց խորին յարգանքին առարկայ եղած է:

չուժը տրուած է Գրիգոր Սուճեանի աստեղագիտութեան և Մճառ. Սարգիս Յովակիմեանի անդամութեան օրով, ինչ որ ծախահարելի է և միանգամայն օրինակելի չափ մը թաղերու:

1895 Նոյ. 5ին ընտրուած նոր թաղականութիւնը, որու Աստեղագիտութեան և Աթաղապարտութեան Մճառ. Սարգիս Յովակիմեան, կ'ընտրէ նոր Հոգարարութիւն մը, որուն անդամներն են՝ Յովակիմ ձէլարեան, Արտաշէս Ազնաւորեան, Մճառ. Անդրանիկ Կարապետեան ու Միրիկ Գրիգորեան: 1897ին տիրող աստեղագիտութեան Գումգաբի թաղն ալ անտեղադրուելու կը միատուր, որով թաղականութիւնը ուսուցիչներէն մեծ մասը՝ Յ. Մայիսին, կը գաղթեցնէ իրենց պաշտօններէն ու միայն կը պահէ Գարեգին Տ. Արիստակէսեանը(*), ուրուն կը յանձնէ կրօնադասութեան, հայ. ի, ֆրանս. ի ու թուար. գրասերը: Արիստակէս Սարգիսեանի կը յանձնէ թուրքերէնի, աշխարհադասութեան, պատմութեան ու գիտութեանց գրասերը, իսկ Գրիգոր Չուլճեանը ընդհ. դաստիարակի պաշտօնին կը կոչէ, աւելցնելով անոր երաժշտութեան գրասերուն վրայ, զիպաղրութեան գրասերն ալ: Արդէն նոյն տարուայ Օգոստ. 3ին Գարեգին, Տ. Արիստակէսեան և Արիստակէս Սարգիսեան հրաժարելով անոնց տեղ պաշտօնի կը կոչուին Վահան Ար-

(*) Գարեգին Տ. Արիստակէսեան ծնած է Սամաթիա՝ 1846ին: Շրջանաւարտ է Էջմիածնայ ձեմարանէն: Քաջ գրաբարագէտ էր, գիտէր նաեւ ֆրանսերէն. կրօնադասութեան ալ հմուտ էր: Ուսուցիչ եղած է նաեւ Սամաթիայ Սահակեան-Նուրեան երկուսու վարժարանին, ինչպէս և հայերէնի ուսուցիչ Սկիւտարու ձեմարանին: Տ. Արիստակէսեան ամուրի էր և երկար տառն Գումգաբի թաղականութեան քարտուղարութիւնը վարած է ձեռնհասօրէն:

ծիւեան և Արշակ Մարտիրոսեան անուն ուսուցիչները, ինչպէս նաեւ Մանկագարտիղպանուհի Օր. Էլիզ Շիշմանեան: Բայց Սեպտ. 28ի որոշման համաձայն, Թաղ. Խորհուրդը ալցելով ուսուցչութեան կը կոչէ իր նախկին մնացուն ուսուցիչը՝ Արիստակէս Սարգիսեանը, ուրկէ մեծապէս զոհ էր, իբր պարտաճանաչ ու կարող ուսուցիչ: Այս միջոցին, Պարտաւի վարժարանին նախկին տնօրէն՝ Մարտիրոս Պապօսեան ալ ֆրանսերէնի ուսուցիչ կը կարգուի:

1897ին Թաղ. Խորհուրդի երկու անդամներուն վրայ երեք ալ զուրկէն ամուսնելով, նոր Հոգարարութիւն մը կը կազմուի հետեւեալ կերպով. Մճառ. Սարգիս Յովակիմեան, Անդրանիկ Կարապետեան (Թաղական Խորհուրդէն), Արտաշէս Ազնաւորեան, Եղիա Միւնասեան, Մարտիրոս Պապօսեան (զուրկէն ամուսնելով):

Գ Լ ՈՒՆ Ժ.

1898—1901 դպրոցական շրջան.—Կրթական Տե-
սուչ Յովնան Փալագաւեանի եռամսեայ անձ-
նուէր պատշտօնավարութիւնը. — Պօղոս Պէ-
գաղեանի Տեսչութիւնը.—Ըստ Կազմական Կա-
նոնագրի առաջին շրջանաւարտները.

1898ին սկիւրները, Գրիգոր Չորհանն իր կրկնակ
սպառնալիքներէն հրաժարելով, բնականօրէն հակադէմ սպա-
ռնալիք առժամացէս կը յանձնուի երեսնեղ Գեորգեանի:

Ծանօթ ուսուցիչ-հեղինակ Յովնան Փալագաւեան,
որ անձնուիրաբար երեք ամիս վարած է վարժարանին
վերին հակադէմները

[Կենտադրական նօթերը կաշգալ իր Տնօրէնութեան օրին]

Այն միջոցին ծանօթ ուսուցիչ—հեղինակ Յովնան Փա-
լագաւեան, որ ապա Սեւակի Սարգսի կողմէ կրթա-
կան տեսուչ կարգուեցաւ, անձնուիրաբար կը ստանձ-
նէ վարժարանին վերին հակադէմները ու կը կատարե-
լիովին իր ստանձնած սպառնալիքները երեք ամիս, ու Թագ.
Սարգսի կը ներկայացնէ Պօղոս Պէգաղեանը՝ իբր
յարժարագոյն բնարկի, թէ՛ տեսչութեան և թէ՛ երա-

ժըշտագետութեան: Թագական Սարհուրը՝ իր 1898
Մայիս ամսոյ 19ի նիստին մէջ, կ'արդէ Պօղոս Պէ-
գաղեանը նոյն սպառնալիքներէն կոչել: Այդ շրջանին գը-
ծագրութեան ու գեղարուութեան ուսուցիչ կարգուած է
Նաե Ռուբէն Սերոբեան, որ պատիւ բերած է թէ՛
իւրեն և թէ՛ Թագին, յաջողապէս աւարտելով Պօղոս
Գեղարու համալսարանը, ապա Եւրոպայ մեկնե-
լով յաճախած է Բարիդի Գեղարու համալսարան-
րանը, ուրիկ ստացած է ամաճանկարդ վկայական:

1898 Հոկտ. 20ին, Թագական
Սարհուրին հրաժարականին վրայ
Բագ. Ժողովի կարգադրութեամբ
յնոր ընտրութիւն, առժամեայ
թագականութիւն մը կը կար-
գուի, որուն անդամներէն եր-
կուքը կ'ըլլան Պատրիարքարանի
Ծանօթ սպառնալիք Յարութիւն
Գառապարեան (Ենիգափրցի, Բ.
Կործակատար Պատրիարքարանի),
Տիգրան Նշաթթաճեան (Սամա-

Ռուբէն Սերոբեան

թիպցի, օգնական Անձնագրատան զիւանի պետ՝ Սե-
պուհ Բլաւտանի) և զանձապահ Սալիկ Մարգար-
եան, որոնք 13 Նոյեմբերին, զիւանի ընտրութիւն
չը կատարեն ու Առեւտագիւ կ'ընտրուի Յարութիւն
Գառապարեան, իսկ Առեւտագիւր՝ Տիգրան Նշաթթա-
ճեան: Այս առժամեայ մարմինէն վերջ, 1899 Յունուար
1ին թագական կ'ընտրուին Գրիգոր Սահեան (Առեւտա-
պետ, և Մհա-Սարգիս Յովակիմեան (Առեւտագիւր), ու
քանց ջանքերուն և տեսուչ Պօղոս Պէգաղեանի յարա-
տան աշխատութեան, ինչպէս նաեւ հետեւեալ նորա-

կազմ ու սուղչական մարմնայն չնորհիւ՝ վարժարանը
կը ստանայ բարւոք ուղղութիւն. Պօղոս Պէզազեան^(*)
(տեսուչ, երաժշտապետ), Եղիազար Տէգլէթեան (հայե-
րէնի ուսուցիչ), Տիգրան Նշաթմաճեան (թուրքերէնի),
Յարութիւն Գոյումճեան (ֆրանսերէնի), Էնովք Թէյ-
եան (թուրք. և բնական զիտութեանց), Նազարէթ
Եազմաճեան (մնայուն ուսուցիչ)^(**), Ռուբէն Աերովբեան
(գծազր. և զեղազր.), Մէօճրիւպէ Տէմբեան (գաւ-
ախարակո՛ւն), Օր. Ազաւնի Գաթամաճեան (վարիչ ման-
կապարտիկական) և Մաքրուհի Կիւմիւշեան (ման-

Նազարէթ Եազմաճեան

կապարտիկական) և Մաքրուհի Կիւմիւշեան (ման-
կապարտիկական)։ Թաղ. Խորհուրդ
Ստեփան Գր. Սումեան իր
անձնական գրադումներուն պատ-
ճառով կը հրամարի, որուն տեղ
Մհա. Սարգիս Յովակիմեան Ա.
տեհապետ կ'ընտրուի 1900 Նոյ.
19ին և մինչև 1901 Մարտ 3,
կը վարէ եկեղեցին և վարժա-
րանը կանոնաւոր ուղղութեամբ
իր բնկերներուն հետ, որոնք
են. Լեւոն Եղիաճեան (տեսուչ-
պիր), Յովակիմ Եղիաճեան (գանձապետ), Գառնիկ
Գապարեան և Զարուգն Ինճեան։ 1901 Ապրիլ 29ին

(*) Հիմնադիր-Տնօրէն Պաքըրքէօյի Պէզազեան գիշերօթիկ
և ցերեկեայ ծանօթ Լիւէին։ Ծնած է Ենիգափը, աշակերտած
է Պէրպէրեան վարժարանի։

(**) Նազարէթ Եազմաճեան ծնած է Սամաթիա՝ 1864ին։
51 տարի անընդհատ աղք. վարժարաններու մէջ պաշտօնա-
վարած է։ Միայն 25 տարի Պօլսեան-Վաւաթեան վարժա-
րանը բարւոք պաշտօնավարութիւն ունեցած է, ինչ որ կը
բաւէ ցոյց տալու համար թէ՛ Նազարէթ Եազմաճեան խղճա-
միտ պաշտօնավարութիւն մը ունեցած է։

Նոր Թաղ. Խորհուրդ մը կ'ընտրուի, որուն կ'անդա-
մակցին Եղիա Մինասեան (Ստեփանեան), Մհա. Սարգիս
Յովակիմեան (Ստեփանեան), Գառնիկ Գապարեան
(գանձապետ), Լեւոն Եղիաճեան, Անգրանիկ Կարա-
պետեան, Յովակիմ Եղիաճեան, և Զարուգն Ինճեան։
Պօղոս Պէզազեանի պաշտօնավարութիւնը կը տևէ
մինչև 1901 Յուլիս 15։ Այս չրջանը վաղուց կ'անց-
նի և երկուս վարժարանը կ'ունենայ ստուար աշակեր-
տութիւն մը, որուն մէջ շատ չափերու հետ կը գտնուին
Հրանտ Գրիգորեան, Խաչիկ Նազարեան, Յարութիւն
Ասատուրեան, Կոստանիկ Ինճեան, Օննիկ Մեարտ-
եան, Աւաղ Աւաղեան, Յովակիմ Աւաղեան, Սարգիս
Բէխեան, Զարեհ Իւթիմեան։ Վարժարանը որ 1888էն
վերջ, չընտանաւոր չէ ունեցած՝ Պօղոս Պէզազեանի
տեսութեան օրով, ըստ Ուսումն. Խորհրդի ծրարին,
երեք չընտանաւոր կ'ունենայ. Լեւոն Աւաղեան (ծանօթ
Նկարիչ ու հրապարակապիր), Պօղոս Իւթիմեան և
Լեւոն Ընթաճեան։

Գ Լ Ո Ւ Ն Ժ Մ.

1901—1907 դպրոցական օրջան։— Յովհաննէս
Ազնաւորեանի բաղականաբեան օրով տեսչ-
դասիարակ կը կարգուի Մայր վարժարանի
նախորդ ընդհ. դասիարակ՝ Մկրտիչ Կարապե-
տեան. — Ասոր արդիւնաւոր պաշտօնավարութիւնը.

Տեսուչ—Երաժշտապետ Պօղոս Պէզազեանի հրա-
վարումէն վերջ, Թաղ. Խորհուրդը պիտաճէի ան-
բաւականութեան հետեւանքով, կ'սրոյէ բարձրագոյն
գաւառանները ջնջել ու մնացեալ գաւառաններուն ոյժ

տալ: Այս շրջանին պաշտօնի կը կոչէ հետեւեալ ձեան-
 յառ ուսուցիչները: Գրիգոր Պիւքիս ձեան (ծանօթ ընդհ.
 գատարակ), Գարեգին Տ.Արխատակեան (հայերէնի),
 Գեորգ Սիմքէշեան (թուրք. և ֆրանս.), Մաքսուտ Պա-
 մաձեան (թուրք. և երկրչի.), Արխատակէս Սարգիս-
 եան (պատմ., աշխարհգր. և բնական գիտութեանց),
 Գրիգոր Չուշեան (երաժշտ. և ձայնադր.), Ռու-
 բէն Սերափեան (զժողովութեան և գեղադրութեան), Օր-
 Մաքրոսի Տէմիրեան (գատարակուհի), Օր. Մէօճրի-
 սի Գուշումձեան (մանկապարտիպանուհի և ձեռա-
 գործի ուսուցչուհի): Բայ ատի, Թաղ. Սորհուրդը
 1901 Յուլիս 15ի նիստին մէջ, թուրք. և ֆրանս. լե-
 գաւներու ուսուցիչ՝ Գեորգ Սիմքէշեանի պաշտօն կը
 յանձնէ, որ իր կողմէ՝ վերին հսկողութիւն կտարէ:
 Այս շրջանին կրօնի ուսուցչութեան կը կոչուի թաղին
 եկեղեցւոյն քարապիշ Տ. Մատթէոս Վրդ. Աճէմեան:
 Մանկապարտեղի աշակերտներուն թիւը զգալի կերպով
 աւելցած ըլլալով՝ Թաղ. Սորհուրդը օգնական մանկա-
 պարտիպանուհի կը կոչէ Օր. Վերմին Սլշքեանը,
 մինչ Նոյ. 4ին, կը հրամարի ընդհ. գատարակ Գրի-
 գոր Պիւքիս ձեան, որուն պաշտօնը կը յանձնուի հա-
 յերէնի ուսուցիչ՝ Գարեգին Տ. Արխատակեանի, ուր-
 կէ յետոյ վարժարանին ուսուցիչ երուանդ Գեորգեանի
 կը յանձնուի տեսչական պաշտօնը: 1901 Նոյ. 19ի
 օգնական ուսուցչի պաշտօնի կը կոչուի վարժարանին
 նախկին սաներէն՝ Յարութիւն Ազարիկեան: 1902 Յուն-
 ւար 13ին, նոր թաղականութիւն մը կուգայ տունա-
 պետութեամբ Յովհաննէս Աղնաւորեանի, որ իր պաշ-
 տօնավարութեան ձեռնարկելուն պէս, վարժարանին
 բարոք մաստիարարութեան և ուղղութեան հոգը կը
 հանձնէ՝ նորընտիր հոգարարձութեան մը, որուն ան-

դամներն են. Արտաշէս Աղնաւորեան, Մաքսուտ Պա-
 մաձեան և Սահփան Փափաղեան, որոնցմէ Տքթ. Ար-
 տաշէս Աղնաւորեան կը կարգուի վարժարանի աշխիւ-
 բժիշկ, անձնու իրարար:

1902 Յուլիս 1ին Տեսուչ երուանդ Գեորգեանի

Մինաս Յարութիւնեան
 նախկին գործունեայ թաղական

պատկար պաշտօնավարութեան վերջ, Տեսուչ կը կար-
 զուի Մայր վարժարանի վարձ ընդհ. գատարակ՝
 Մկրտիչ Կարապետեան(*), որ զրեթէ նոյնութեամբ կը
 պահէ ուսուցչական կազմը, միայն Մանկապարտեղի

(*) Մկրտիչ Կարապետեան ծնած է Սկիւտար 1855ին. և
 զամ է երկար ատեն ընդհ. հսկող Մայր վարժարանի, ուր
 մեծապէս գնահատուած է: Պօզսեան-Վառվառեան երկու
 վարժարանին մէջ վարժած տեսչական պաշտօնն ալ լաւագոյն
 յիշատակներ թողուց սոյն վարժարանի արձանագրութեանց
 տուածքին մէջ:

վարիչ Օր. Մարտոնի Տէմիրեանի տեղ կրկին պաշտօնի կը կոչուի Օր. Ազ. Գափամաճեան (ալմմ Տիկ. Զրնտանճեան) անուն կարող ուսուցչուհին, ու երեսնեղ Գեորգեան ալ ալցելու ուսուցիչ կը կարգուի: Այս Թաղ. Խորհուրդը լուսավոյն սրտու մ' մը կուտայ, որով Հոգարարձու թեան հետ ամսօրեայ խառն ժողով կը զամարէ, ինչ որ լուսարդիւնքներ կուտայ: Տրթ. Արտաշէս Ազնուսեան Հիմնիմանութի թաղապետական բժիշկ կարգուելով՝ անոր պաշտօնը կը ստանձնէ անձնուիրարար Տրթ. Ա. տիլեան: Իսկ Հոգարարձու թեան անդամ կ'ընտրուին Թաղ. Խորհուրդի անդամներէն Պետրոս Թաղսեան և Սարգիս Պէօճէրճեան: 1903 Գեկտ. 11ին, Թաղ. Խորհուրդը անդամակցու թիւներ կ'ընդունի Սարգիս Փօչունեան, որ մինչև 1904 Մարտ 25, կը շարունակէ օգտակարապէս իր պաշտօնը, ու կը հրաժարի զբաղումներուն պատճառով: 1903—1904ին, մանաւանդ Վաղարշեան վարժարանի ձեռա Մկրտիչ Կարապետեանը զործներուն պատրաստութեան [Տե՛ս կենսագր. էջ 91] համար Տիկնանց Խնամակարութիւն մը կը կազմուի, որուն կ'անդամակցին Տիկնանք՝ Մէօճրիպէ Զապուգեան, Փօլօլեան, Մուրատեան և ուրիշներ: 1905 Մարտ 8ին, վարժարանին ուսուցիչ և երաժշտապետ Փրիլոյր Զուլհաեան, ենիգափրի եկեղեցւոյ երաժշտապետ կը կարգուի, բայց իր բարեւոք պաշտօնավարութիւնը նկատողութեան առնուելով՝ ալցելու երաժշտապետ պահուած է, իրեն օգնական տալով Յակոբ Բամպուրճեան անուն երաժիշտը:

Վաղարշեան վարժարանի ձեռա Մկրտիչ Կարապետեանը

1905 Օգոստ. 30ին վարժարանին ալցելու ուսուցիչներէն Նազարէթ Եազմաճեան մնացուն ուսուցիչ կը կարգուի: Նոյն տարւոյ Սեպտ. 1ին վարժարանին Մանկապարտէզին համար ամերիկեան երգեսն մը կը զընուի: 1905 Հոկտ. 23ին Փրիլոյր Զուլհաեան թէ՛ երաժշտապետ թեմէ և թէ՛ գաղապետ ուսուցչի պաշտօնէն կը հրաժարի և իրեն յաջորդ կ'ընտրուի Յովհաննէս

Վաղարշեան վարժարանի ձեռա Մկրտիչ Կարապետեանը

Մեհթեբեան (արդի երաժշտապետ Մայր եկեղեցւոյ): 1906 Յուլիս 17ին, ձեռագործի և ձեռագիրութեան ուսուցչուհի կը կարգուի Օր. Քրիստինէ Գույումճեան, որով նոյն տարեշրջանի ուսուցչական կազմը հետեւեալը կազմէ. Տ. Վաչագի Հայր (կրօնի ուսուցիչ), Մկրտիչ Կարապետեան (տեսուչ), Նազարէթ Եազմաճեան (մնացուն ուսուցիչ), Փարեկին Տ. Արիստակէսեան (հայ. և ֆրանս.), Արիստակէս Սարգսեան (թուրք. պատմ. աշխրհ. բնական գիտութեանց), Փրիլոյր Զուլհաեան (երաժշտութեան), Ռուբէն Սերոբեան (զօգր. գեղապր.), Օր. Ազնուի Գափամաճեան (վարիչ Մանկապարտիկպանուհի), Օր. Քրիստինէ Գահրամանեան (ձեռագործի և ձեռագիրութեան), Օր. Երանուհի Կարապետեան (մանկապարտիկպանուհի):

Գոհութեամբ պէտք է յիշատակել թէ՛ Յովհաննէս Ազնուսեանի թաղականութեան օրով վարժարանը կը ներկուի մասնաւոր Յանձնախումբի մը ձեռամբ, որուն անդամներն են Ռուբէն Սերոբեան (Ատեմապետ), Կա-

բաղկա Յերուսեան (Ատենադպիր), Կարապետ Պոյա-
ճեան և Մատթէոս Մատթէոսեան, որ նախաձեռնարկ
կ'ըլլայ սոյն օգտակար գործին:

Յովհաննէս Ազնաւորեանի թաղականութեան շնոր-

Մանվաղարտէզի կարող վարիչ՝ Օր. Ազաւնի Գաբամաճեան
[Այժմ Տիկին Զրնաճեան, որ ծնած է 1889ին]
(Տե՛ս իր մասին էջ 92)

ջանք, որ 1902 Յունուարէն մինչև 1907 Մարտ 7 կը
շարունակէ, եկեղեցիին ու վարժարանին պայծառութեան
ու զարգացման համար օգտակար կ'ըլլայ, մա-
նաւանդ ահաւ Մկրտիչ Կարապետեանի երկարամեայ
պաշտօնավարութեան շնորհիւ արդիւնաւոր, վարժա-
րանիլը հանդիսանայ:

Գ Լ ՈՒ Խ ԺԲ.

1908-1915 շրջանին վարժարանին ուղղութիւնը
նոյնը կը պահուի.—Տեսուչ Մկրտիչ Կարապետ-
եան Պոլիսէն մեկնելուն պահառաւ կը հրա-
ժարի.—Որո՞նք են իր երկար պաշտօնավարու-
թեան օրով՝ աշակերաց գլխաւորները.

1908 Նոյ. 30ի, պաշտօնի կը կոչուի նորընտիր
Թաղ. Խորհուրդ մը, որուն Ատենադպետ կ'ընտրուի
Թաղէն սիրուած փորձառու անձ մը՝ Մհտ. Սարգիս
Յովակիմեան, որ երկար տարիներ թաղականութիւն
ըրած և ընդհ. թաղին համակրութիւնը վայելած է:
Իր անդամակիցներն են. Յարութիւն Եւովարդեան,
Եղիա Գէորգեան, Սանդիկ Յարութիւնեան, Եղիա Գէ-
որգեան, Լիւսն Գրիգորեան, Գաւնիկ Գապարեան:
Հոս կ'արժէ մտանաւորապէս ներկայացնել արդի Թաղ.
Խորհրդոյ Ատենադպետ յիշեալ Մհտ. Սարգիս Յովա-
կիմեանը, որ ինչպէս Յիշատակարանին ընթերցումէն
սլ կը հասկցուի, 40 երկար տարիներ, շարունակ մաս-
նակցած է թաղային մարմիններու, ինչ որ ազապայ-
է թէ՛ Տիար Սարգիս Յովակիմեան Թաղին մէջ, մեծ
համակրութիւն կը վայելէ: Ան ծնած է Գումգափրի
Դուրսը՝ 1857ին, հայրն է Յովակիմ, մայրն է Նվարու:
Աշակերտած է Պօղոսեան վարժարանին, որուն առա-
ջին աշակերտներէն մին է, ու գրեթէ անմահն Յարութիւն
Պէդէսեան Ամիրայի սոյն հաստատութեան մօտ երեք
ժամուրդ զարաւ կեանքը: Մհտ. Սարգիս Յովակիմեան,
Բրբան հարտար և անվեհեր ձկնորս, նոյնքան և եկե-

պիղծակերպ, ուսումնասիրել անձ՝ նուիրում է եկեղեցիին և վարժարանին պայծառութեան ու զարգացման, սիրալոյսի պատասխանելով այն ձայնին, որ կոչում է զինքը հանրային ծառայութեան: Մհա. Սարգիս Յովակիմեան նախանձախնայիր եղած է իր զատկաց բարձր գաղափարական, որուն շնորհիւ անոր զատկը՝ Յարութիւն Ասպեկան ալ իր կրթական օրօրանին բարգաւաճման համար, պատուական հօրը պէս նուիրումով կ'աշխատի(*):

Շատ հետաքրքրական է տեսնել Պօղոսեան վարժարանի առաջին աշակերտներէն Հաճի Յակոբ Բիւշիւքեանը, որ ծնած է 1847ին՝ Գումգաղիի Գուրար, որ տակն եկեղեցին տակաւին չինուած չըլլալով՝ մըկրտուած է վարժարանին չէնքին մէջ՝ հաստատուած Մկրտութեան առաջանին մէջ: Այս անձը՝ աշուր թաղին նահապետն է, հայր հինգ մանչ զաւակներու, որոնցմէ ունի 24 կորիճ թոռներ: Հաճի Յակոբ Բիւ-

Հաճի Յակոբ
Բիւշիւքեան

շիւքեան ալ իր սիրելի բնակիւմ Մհա. Սարգիս Յովակիմեանի պէս, թաղական եղած և եկեղեցիին ու վարժարանին միշտ առտարած է: Փափաքելի է որ՝ արդի երիտասարդութիւնն ալ իրենց պատուական նահապետներուն բնթացքին հետեւին և ջանան միշտ վստ պահել զայդ մը հոգեկան ու մտաւարական այս պաշտելի հաստատութիւնները:

[*] Մհա. Սարգիս Յովակիմեանի պատկերը տեսնել յիշուող՝ արդի թաղականութեան խմբակարին մէջ:

տանց տքոյն Հոգարարձութեան Դէպ կը վարէ զայն: 1909 Յուլիան կրօնի ուսուցիչ՝ Տ. Վաչտակ Հայր կը հրաժարի, որուն գտակը կը յանձնուին Գրիգոր Չուլաշեանի, ինչպէս և Ռուբէն Սեւովրեան, որուն զմապրութեան գտնն ալ կը ստանձնէ Տեառն Մկրտիչ Կարապետեան, իսկ ձեռագործի և ձեռագիրութեան ուսուցչուհի՝ Օր. Բրիտանէ Գաճրամանեանի տեղ՝ պաշտօնի կը կոչուի Օր. Սարկապետեան:

1909էն մինչև 1915 Մկրտիչ Կարապետեանի տեսչութեան օրա՛ Պօղոսեան—Վառվառեան երկուս վարժարանը՝ խաղաղ կերպով և յառաջադէմ վիճակի մէջ կը շարունակէ իր բնթացքը, հասցնելով բազմաթիւ աշակերտներ, որոնց թիւք կը հասնի մինչև 450—500: Բաց Տեառն Մկրտիչ Կարապետեան՝ 1915 Մայիս 3ին, Պոստէն մեկնելու սովորած ըլլալով՝ կը հրաժարի: Մկրտիչ Կարապետեանի պաշտօնավարութեան օրով վարժարանին բնթացքը յաջողապէս աւարտած են հետեւեալները՝ Գեորգ Սահակեան, Գրիգոր Բիւշիւքեան, Համբար Բիւշիւքեան, Յարութիւն Ասպեկան (անդամ վարժարանին Հարիւրամեայ Յարկնական Յանձնաժողովոյ), Յակոբ Ինճէեան, Պետրոս Սանդիկեան (ալմ թաղ-Խորհրդոյ անդամ), Արիս Ասպեկան, Գրիգոր Կարապետեան, Տիգրան Յակոբեան, Տրթ Միքայէլ Մեսրոպեան, Գրիգոր Մինասեան, Եղիա Եղիսեան, Գրիգոր Արշակեան, Մարտիրոս Գօշունեան (խմբադրապետ «Ժամանակ» օրաթերթի), Երուանդ Միհրանեան, Գրիգոր Աթիթարեան, Յակոբ Ֆէյզուլաշեան, Մկրտիչ Սուճեան, Համբարձում Պետրոսեան, Գրիգոր Այվաղեան, Հայրապետ Գալաֆեան, Համբարձում Յարութիւնեան, Բարսեղ Յարութիւնեան, ևն.:

Տեսուչ—Լեւոն. Դաստիարակ՝ Մկրտիչ Կարապետ-
եանէ թափուր մնացած պաշտօնը առժամապէս
կը յանձնուի եկեղեցւոյ աւագերէց Տ. Վաչագա
Հօր, որ կանոնաւորապէս կը վարէ վարժարանը ցնոր
անօրինութիւն:

Այս շրջանին օգտակար պաշտօնավարութիւն
կ'ունենայ Օր. Հայկանոյ Սափրիչեան անուն ազնիւ
դաստիարակուհին:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Գ.

1915—1918ի տրջան—Վարժարանը գինուորա-
կան գրաւման տակ.

Ինչպէս շատ մը թաղերու մէջ վարժարանները՝
ընդհ. պատերազմի շրջանին, գրաւուած էին, Պօղոս-
եան—Վառվառեան երկսեռ վարժարանն ալ 1915 Օ-
գոստոսէն մինչեւ 1918 տարւոյ վերջ, գինուորական
գրաւման ենթարկուած է, որ տառն թաղ. Խորհուրդը
աշակերտները ուսումէ չգրկելու համար, կ'որոշէ եկե-
ղեցւոյ պահարանին մէջ հաւաքել գանձնք և անոնց
խնամքը կը յանձնէ վարժարանին նախկին տան՝ Հայկ
Պատմաճեանի (այժմ Տ. Արամ Քհնյ. Ենիգափըրի, գիււա-
նապետ Պատկ. Կրօն. Ժողովոյ), որուն կ'աջակցին ու-
սուցիչ Նազարէթ Եազմաճեան, Օր. Մաաի Ոսկերիչ-
եան և Օր. Մաննիկ Սէմէրճեան, որոնք մեծ գոհողու-
թեամբ կը պաշտօնավարեն: Այս շրջանին աշակերտ-
ներու թիւը իջած է 250ի:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Դ.

1919—1921ի տրջան, ուր ըստ առաջնոյն կը
կանոնաւորուի վարժարանին ընթացքը.

Ազգ. իշխանութեան հրահանգին համաձայն կա-
տարուած ընտրութեան հետեւանքով՝ Մհտ. Սարգիս
Յովսէփիմեան (Ատենապետ), Համբարձում Քիւչիւքեան
(Ատենադպիր), Լեւոն Ռուբէնեան (Գանձապետ), Ազ-
րիպաս Ռուբէնեան, Լեւոն Գասպարեան, Յարութիւն
Այվազեան և Երուանդ Թովմասեան թաղական կ'ընտ-
րուին, որոնց ջանքով 1919 Փետր.ին, տարեկան 120 ոսկիի
հաշուով վարձք կը գանձուի գինուորական իշխանու-
թենէն, վարժարանին գրաւման համար: Այս գործին
մէջ մեծ աշխատութիւն կը տանին Տ. Յարութիւն
Քհնյ. Ալթընեան (այժմ Աւագերէց Ս. Եկեղեցւոյս),
Հայկ Պատմաճեան (այժմ Տ. Արամ Քհնյ. Պատմաճեան),
և փաստարան Ստեփան Կիւլպէնկեան: Յետոյ եկեղե-
ցիին շրջափակին մէջ գտնուած աղբիւրին ջուրը, որ
գաղթած էր, և աշակերտները ստիպուած էին լեզի ջուր
խմելու, այս թաղ. Խորհուրդի զիմուհներուն շնորհիւ՝
կրկին կը բերուի: 1918—19 տարեշրջանին, վարժարանին
հսկողութիւնը կրկին կը յանձնուի Հայկ Պատմաճեանի (Տ.
Արամ Հայր), որ իր ընկերներով վարժարանը բարւոք
վիճակի մէջ կը կառավարէ: Այս շրջանին Փրանսերէնի
ուսուցչուհի կը կարգուի Օր. Նունիկ Տ. Ղեւոնդեան:

Հայկ Պատմաճեհան Պատրիարքարանի քարտուղար կարգուհիով՝ հրամարած է իր սիրական վարժարանի գաւախարակի սրահանէն, որուն կը յաջորդէ Գրիգոր Գույումճեհան:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

1919—1922ի շրջան.—Ծանօթ եւ վաղեմի դասփառակ ուսուցիչ Գրիգոր Գույումճեհանի տնայական պատճօնավարութիւնը.

1919 Սեպտեմբեր թուական. Ստեփան Կարգուհի Գրիգոր Գույումճեհանը, որ փորձ եւ վաղեմի Տեւոնջ մը եղած է եւ երեսունէ աւելի տարիներ յաջորդապէս եւ բնականօրէն գնահատութեան մէջ վարած է եւնիգրի Արշակունեաց վարժարանի տնայութիւնը: Գրիգոր Գույումճեհան իր սրահանավարութեան սկիզբը, պաշտօնի կը կոչէ՝ իբր զատարակուհի, Օր. Մանուկ Սեփրիշեանը, որուն օգնական կը կարգէ Օր. Ալիս Փափաղեանը, իսկ Մանուկարտեղի վարիչ կ'ընտրուի Օր. Նուարդ Գրիգորեան եւ մարդանքի ուսուցիչ՝ Նոյն ճիւղի մասնագէտ Արմենակ Մամճեհան: Ուսուցչական կազմին մէջ կը գտնուին նաեւ Տ. Արխատկէս վարժապետան, Նազարէթ Նազմաճեհան, Միհրան Անտէրիկեան (այժմ Տ. Գուրգէն՝ Կէտիկ Փաշա), Օր. Զարու-

հի Կիւրէսեան (Ֆրանս. ուսուցչուհի), եւ Մեհարապեան, Սիրանոյշ Գերճակեան, եղբայրներն ու վերջին Ալմէրճեհան:

Գրիգոր Գույումճեհան՝ իր ծանօթ փորձառութեամբ, անշուկ կը վարէ Գույումճեհանի Գրիգոր վարժարանը, մինչեւ Հանրապետութեան բարեփոխման շրջանը, բարձրացնելով աշակերտաց թիւը հազարէ մինչեւ 420 պատկանելի թիւին:

Գրիգոր Գույումճեհան
Բազմափաստակ
զատարակ

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

1923—1925 Հանրապետական շրջան.— Գրիգոր Գույումճեհան Կրթական Տնօրէնութեան մօտ Հիմնադիր—Պատճօնական Տնօրէն՝ Նազարէթ Նազմաճեհան.

Թուրք Հանրապետութեան բարեփոխման հաստատումով եւ պետական կրթական հրահանգին համաձայն, բնականօրէն կրթական գործը բոլորովին տարբեր ուղիով ընթացնելու մը կը ստանայ, այնպէս որ թաղային վարժարաններն ալ ճիշտ՝ անհաստատ մասնաւոր վարժարաններու պէս, կ'ունենան կրթական Տնօրէն-

նութեան մօտ պատասխանատու մէջ մէկ Հիմնադիր և մէջ մէկ այ Տնօրէն, որոնք բոլորովին անկախ կը նշխարուին թաղ. Խորհուրդներէ, որոնց պաշտօնը կ'ըլլայ միմիայն վարժարաններու մատակարարական գործերով զբաղիլ: Ըստ այսմ, թաղ. Խորհուրդը կողմէ Պօղոսեան—Վառվառեան երկսեռ վարժարանի Հիմնադիր կը ներկայացուի Գրիգոր Գույումճեան, իսկ Տնօրէն՝ Նազարէթ Եազմաճեան: Ըստ օրինի, կրթական անօրէնութեան կողմէ թուրք. լեզուի, թուրք պատմութեան և աշխարհագրութեան, ինչպէս նաեւ քաղաքացիական կրթութեան (եռըթ պիլկիսի) դասերուն համար, ուսուցիչ կը կարգուին Սաֆֆէթ և Գառլի պէյերը, ու Սանիճա հանրմ: Հիմնադիր Գրիգոր Գույումճեան թաղ. Խորհուրդը հետ համաձայնութեամբ, լաւ կերպով կը վարէ այդ տարին վարժարանը, որուն աշակերտաց թիւը կը բարձրանայ 450ի, ըլլալով 70-80ը Խնամատարական ուսանողներ: Վարժարանը այս շրջանին կ'ունենայ 7 երկսեռ շրջանաւարտ՝ որոնց 5ը մանչ և 2ը՝ աղջիկ են: Օրհներ Պերճուհի Նախան, Մաննիկ Գաւթեան, Պ. Պ. Մարտիրոս Հայթաջեան, Երուանդ Մինասեան, Նշան Պալեան, Ռօպէր Նարյրեան, Գրիգոր Մարտիրոս:

ԳԼ ՈՒ Ն ԺԷ.

1926ի ԵՂԱՆ.—Գրիգոր Գույումճեան դարձեալ Հիմնադիր.—Տնօրէնունի՝ Օր. Երանունի Քրէնկեան.— Նորակազմ Հոգաբարձութիւն.

1926ի այս շրջանին, Տնօրէն Նազարէթ Եազմաճեան իր տնտեսութեան պատճառաւ, Տնօրէնութեան պաշտօնէն կը հրաժարի, որուն տեղ Տնօրէնունի կը կարգուի Օր. Երանունի Քրէնկեան. իսկ ընդհ. դատարան

Վահուէլ Էփեօնեան
[Տնօրէն]

բաժնի կը կոչուի Սամուէլ Քէօնեան, և դատարանահիշ շայկունի Ղազարոսեան: Թաղական Խորհուրդը նկատելով որ՝ վարժարանին մատակարարական գործը զմարացած է, իրեն օժանդակ կը կարգէ Հոգաբարձութիւն մը, հետեւեալ բանիւրուն և ետանդուն անձերէ. Գաբրիէլ Մարգարեան (Ատենապետ), Արմենակ Գանիկեան (Ատենադպիր), Պետրոս Սանդիկեան (Գանձապետ), Յարութիւն Ս. Աւագեան, Արամ Երեմիեան և Նորիկ Նազիկէճեան, որոնց ջանքերուն շնորհիւ՝ վարժարանին պիտանէն կը կանոնաւորուի և վարժարանը իր կանոնաւոր ընթացքը կը բոլորէ:

Գ Լ ՈՒՆ ԺԸ.

1927ի շրջան.— Հիմնադիր Գրիգոր Գույում-
նեան.— Տնօրէն Սամուէլ Քէօսէեան.— Թուրք
ուսուցիչները կը փոխուին.— Հայ ուսուցչունի-
ներուն մէջ ալ փոփոխութիւններ կը կատարուին.

Անցեալ շրջանի պատասխանատու տնօրէնուհի՝
Օր. Երանուհի Ֆրէնկեանի հրաժարումով, գաղտնա-
րակ—ուսուցիչ Սամուէլ Քէօսէեան տնօրէն կը կար-
գուի: Այս տարեշրջանին, գաղտնաբախուհի կը կոչուի
Օր. Երանուհի Օստարեանի օգնական գաղտնաբախուհի՝
Մարգէն Քէհեան, մնալուն ուսուցչուհիներ՝ կրկին
Զ. Կրկէսեան (Փրանսի), Հայկուհի Դադարեան, իսկ
մանկադասարանուհի Անմէլ Գրիգորեան: Երեք թուրք
ուսուցիչներն ալ Կրթական տնօրէնութեան
կողմէ կը փոխուին և անոնց տեղ կը կարգուին՝ Շէվ-
քէթ, Բաբաշիմ պէյեր և Հիքմէթ հանրմ: Հոս պէտք
է յիշել թէ՛ Հիմնադիր Գրիգոր Գույումնեան, վար-
ժարանին պիտէի բացը գոցելու համար մեծադիպ
ջանքերով կը յաջողի ի նպատակ վարժարանի ներկա-
յացում մը տարել, ուրիշ գոյացած դամբարը կը յառ-
կացնէ վարժարանին բացին: Այս ներկայացումը կա-
րելի է ըսել թէ՛ տեղի ունեցաւ առաջին անգամ ըլ-
լալով Կրթական տնօրէնութեան անունով պաշտօնա-
կան արածնութեամբ, որը կըցաւ ստանալ Հիմնադիր
Գրիգոր Գույումնեան:

Այս շրջանին, վարժարանը կ'ունենայ թաղին բա-
նիրուն և աշտուրջ անձերէն բաղկացեալ Հոգարար-
ձութիւն մը, որ (1927—1928) շրջանին կը պաշտօնա-
վարէ և վարժարանը ըստ ամենայնի յառ փիճակի մէջ կը
պահէ: Այն Հոգարարձութեան անդամներն են. Գար-
րիէլ Մարգարեան (Ատենապետ), Արմենակ Գանիկ-
եան (Ատենադպիր), Պետրոս Սանդիկեան (Գանձապետ),
Արամ Շիրակեան, Հայկ Կրկեան, Յարութիւն Ս. Աւագ-
եան և Հայկ Կէօնճեան: Այս շրջանը չափ փայլուն
կ'անցնի, 394.5 ոսկի պիտէն կը հաւատարակուի
և 370 ոսկի ծախքով մասնակի նորոգութիւն կը կա-
տարուի, չնորձիւ սոյն Հոգարարձութեան ջանքերուն:

Գ Լ ՈՒՆ ԺԹ.

1928—1931ի շրջան.— Հիմնադիր կը կարգուի
Կրօնիսէս Նազրեան.— Պատասխանատու տնօ-
րէն կ'անուանուի Բենիամին Աբրահամեան.

1927ի վերջերը, Տնօրէն Սամուէլ Քէօսէեանի մահ-
ուամբ պատասխանատու.— Տնօրէն կը կարգուի Բենիա-
մին Աբրահամեան, իսկ Հիմնադիր Գրիգոր Գույում-
նեանի հրաժարումով ալ՝ Թաղական Խորհուրդը իբր
Հիմնադիր կը ներկայացնէ Կրօնիսէս Նազրեանը, որ
ցարկ կը պաշտօնավարէ ձեռնհասօրէն: Այս շրջանին
ուսուցչական փոփոխութիւն չըլլար. միայն Մանկա-
պարտէզի ուսուցչուհի կը կարգուի Տիկին Արգուին:

Աւետիսեան: Այս եռամեայ շրջանին մէջ երաժշտութեան ուսուցիչ կը կարգուի կարող երաժշտագէտ՝ օդրացեալ Լեւոն Զիլինկիրեանի տան՝ Տիգրան խաչատուրեան, որ զարդ կը

Տիգրան խաչատուրեան
երաժշտագէտ, այժմ Տնօրէն

պաշտօնավարէ և 1933—34 շրջանին համար պաշտօնապէս պատասխանատու — տնօրէն կարգուած է Կրթական Տնօրէնութեան վարացմամբ: Այս շրջանն ալ կանոնադրութեամբ կը շարունակուի մինչև 931, ուր Պօղոսեան—Վառվառեան երկուսն վարժարանի Հիմնադիր՝ երջանկալիչապէս Պէգճեան Յարութիւն Ամիրաջի հոգւոյն՝ ըստ կր-

տակի, Պատրիարք Ամենապատիւ Տ. Տ. Մեարտոկ Արքեպիսկոպոս Կարոյեան հոգեհանգստեան պատարագ մատուցանելէ վերջ, երբ աւանդական հոգեհաշին նախագահեց, 1929էն ի վեր Թաղական Խորհրդոյ ատենապետութեան պաշտօն վարող Յարութիւն Զարուգոնեան վարժարանի մասին ինչ ինչ տեղեկութիւններ տալու առթիւ, ի մէջ այլոց զբաւեցանքներու, ճաշակաւոր անհրաժեշտ պէտքը զգացուց. նոյն պահուն սեղանակիցներէն Պետրոս Կարապետեան, ազգու երմ՝ յանկարծ խօսք առաւ և ըստ թէ՛ Մեծ կղզի թաղապետական Տնօրէն եղած միջոցին, զարեւել ի վեր առաջին անգամ թաղուած հայ վարժարանին՝ ամսամասպէս զօրմածուելու համար տուած 1000 տակի արժող զբաւեցանքները, ճաշակաւորները, քարոզները, երկ-

բազումները, ևն., ամէնքն ալ կը նուիրէ Պօղոսեան — Վառվառեան երկուսն վարժարանին: Այս անակնկալ նուիրատուութիւնը որոտնդոտ ծափերու մէջ ընդունուեցաւ, որուն համար Ս. Պատրիարք Հայրը ջերմագին մաղթանքներով օրհնեց նուիրատուն, և Թաղ-Խորհրդոյ հետ համախորհուրդ՝ որոշուեցաւ տարին անգամ մը Ս. Պատարագ մատուցանել Պետրոս Կարապետեանի ծնողաց ու պարագայից հոգիներուն համար:

Գ Լ Ո Ր Խ Ի.

1931—1932ի շրջան.—Յովնան Փայագաւեան պատասխանատու-Տնօրէն.—Անոր քաղիս վարժարանին հանդէպ ունեցած գուրգուրանքը եւ անձնուիրութիւնը,

Այս շրջանին Տնօրէն կը կարգուի՝ ազգ. ծանօթ մանկավարժ—հեղինակ ուսուցիչ, իր մասնաւոր վարժարանին նախկին Հիմնադիր—Տնօրէն և Ուսումնական Խորհրդոյ նախկին Կրթական Տեսուչ՝ Յովնան Փայագաւեան(*), որ՝ ինչպէս ասիէ ասոյ՝ զբաւ ևնք, երեք

(*).—Յովնան Փայագաւեան ծնած է Սամաթիա, 1860 Յնվ. 14|27ի Գէ. օր: Հայրն է Գրիգոր, մայրն է Եւդրաքէ: Ուսումը առած է նախ Սամաթիոյ Սահակեան վարժարանը, որում առած է նախ Սամաթիոյ Սահակեան վարժարանը, որում առած է նախ Սամաթիոյ Սահակեան վարժարանը, որում առած է 1880ին, Սուրբ Երանկան վարժարանին մէջ, որուն յառաջագէմ տաներէն մէկն է: Վարժարանին մէջ, որուն յառաջագէմ տաներէն մէկն է: Հրատարակած է բազմաթիւ օգտակար դասագրքեր, ինչպէս նաեւ «Ծաղիկ», «Փարոս», «Մեղու» շարաթաթերթերը և «Երթ» ամսաթերթը: Քաջ հրատարակագիր է, որուն համեմատելիքները գնահատուած են միշտ:

ամիս անձնուիրարար վարժարանին վերին հսկողութիւնը կատարած ու յաջողած է զայն կանոնաւոր ընթացքի մէջ գնել: Ահա՛ այս անձնուէր մանկավարժ — ուսուցիչը 1931ին ալ՝ հակառակ Բերա ընտելւում, մեծ զոհողութեամբ, ստանձնած է վարժարանին Տնօրէնութիւնը, և ստանց ուսուցչական մեծ փոփոխութեան, շարունակած է զայն ընդհ. զոհունակութեան մէջ: Միայն ներքին ուսուցչութիւնը կարգուած է Օր. Թադուհի Յարութիւնեան: Այս շրջանին Մհա. Սարգիս Յովակիմեանէ (այժմ Ատենապետ), Արամ Սաչիկ Շիրակեանէ (Ատենապետ), Յարութիւն Այվազեանէ (Վանձապետ), Սաչիկ Յարութիւնեանէ (այժմ Վանձապետ), Պետրոս Սանդիկեանէ, Միհրան Քիրէմիթեանէ և Եր. ուսնոց Թովմասեանէ կազմուած ամսամեայ Թաղական Խորհուրդը, իրեն. օժանդակ՝ Հոգարարձութիւն մը ընտրած է, որ կը բաղկանայ հետեւեալ անձերէ. Մամբրէ Կիրճեան (Ատենապետ), Յարութիւն Ս. Աւագեան (Ատենապետ), Արմենակ Գանիկեան (Հաւաքիչ), Գեղամ Զաֆիրեան, Կրօնխոս Դաղրեան, Դեանքեան և Վահրամ Աստարճեան: 1931ին, տեղի կ'ունենայ եկեղեցիին 75ամեայ Յարեանը, որուն մասնաւոր փայլ մը ստիւտ համար Թաղ. Խորհուրդը Պատկ. Կրօն. Ժողովոյ Ատենապետ և Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյ պատուակալ քարոզիչ՝ հանդուցեալ Տ. Սարգիս Եսայ. Տ. Սարգսեանի նախադաժութեան տակ, Յանձնաժողով մը կազմած է հետեւեալ անձերէ. Տ. Յարութիւն Քնն. Այլմընեան, Պետրոս Կարապետեան (Բ. Նախապետ), Արմենակ Զարուգեան (Թաղին աղղ. Երեսփոխանը և Ատենապետ), Վահրամ Աստարճեան (Վանձապետ), Անտոն Օհանեան: Իսկ Թաղ. Խորհրդոյ անգամներէն՝ Ատենապետ Մհա. Սարգիս Յովակիմեան,

Արամ Շիրակեան, Պետրոս Սանդիկեան, Սաչիկ Յարութիւնեան, Ինչպէս նաեւ Հոգարարձութեան կողմէ՝ Մամբրէ Կիրճեան, Յարութիւն Ս. Աւագեան և Արմենակ Գանիկեան՝ մաս կազմած են սոյն Յանձնաժողովոյ, որուն անձանձիր աշխատութեան շնորհիւ, վարժարանին նորոգութեան կարեւոր գործն ալ ի գլուխ

Լուսահոգի Սարգիս Եսայեան Տ. Սարգսեան
Թաղիս Ս. Եկեղեցւոյ Երեսփոխ վարժարանի պայծառութեան
ու յառաջդիմութեան ջանադիր

Ելած է, վերին հսկողութեամբ՝ ճարտարապետ Հրանդ Գանիկեանի, որուն անձնուիրութիւնը կ'արմէ յիշատակել այս առթիւ:

Հոս խոցի պարտք է օրհնութեամբ յիշատակել Թաղիս պատուակալ քարոզիչ և Պատկ. Կրօն. Ժողովոյ Ատենապետ հանդուցեալ Տ. Սարգիս Եսայ. Տ. Սարգսեանի անձնանուէր ծառայութիւնները, զոր տարաւ վարժարանի նորոգութեան կարեւոր գործին ի նպաստ, բուն

աջակից գտնուեցան ոչ-թաղեցի բարեակեր անձնաւորութիւններ՝ տեղւոյն երեսփոխան Արմենակ Չպուղճեան, Անտոն Օհանեան, որ իրրեւ նախկին Բ. Դրան ճարտարագէտ վարպետ, շինութեանց գործերու մեծ հմտութիւն ունի, կրցած է ընտիր տեսակ շինուածանիւթ հաշթաշթել, նուիրատուութեամբ կամ ամանադին, ու հսկել միանգամայն շինութեան գործին, որ ըստ ամենայնի զնահատուած է պաշտօնապէս: Դարձեալ պէտք

Անտոն Օհանեան

Նախկին ճարտարագէտ տեղական շինութեանց և անձնուէր հոգատար աղգ. հաստատութեանց

է շնորհակալութեամբ յիշել թէ՛ կէտիկիաշայարնակ ծանօթ գեղագործ՝ Վահրամ Ասատուրեան ինչպէս ամէն առթիւ նիւթապէս ու բարոյապէս օգնած է սոյն թաղին, նորոգութեան գործին ալ բերած է իր բաժն աշխատութեան բաժինը, զնահատուելով թաղեցիներէ:

Յորդկենական Յանձնաժողովի աշխատութիւններմ

մեծապէս արդիւնաւորուած են և գոյացած հասոյթը, ըստ որոյման, յատկացուած է միմիայն վարժարանին պէտքերուն և նորոգութեան:

Պօղոսեան—Վառվառեան երկսեւ վարժարանի աշ-

Ռուբէն Մարգարեան [Նախկին ռան]

ցելու բժիշկ Տօքթ. Պօղոս Վարժապետեանի անձնուէր ծառայութիւններն ալ երախտագիտութեամբ կը յիշեթաղը այս հանդիսաւոր առթիւ:

Հոս կ'աւարտի Պօղոսեան—Վառվառեան երկսեւ վարժարանի հարիւրամեայ շրջանը, ու 1932—1933ի շրջանը կ'ըլլայ երկրորդ հարիւրամեակի առաջին տարին, որու մասին անհրաժեշտ կը նկատենք հետեւեալ տեղեկութիւնները տալ, հարիւր տարի վերջ, կրկին Յիշատակարան մատեան պատրաստող մեր ազնիւ յաջորդներուն ի զիւրութիւն:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

1932—1933 հարիւրամեակի լրանալուն յաջորդ
երջանը.— Պասապխանասու-Տիօրէն Հալիպազուն
Արծրունի Կարապետեան.

1932 Սեպտ.ին, Յովհան Փարպաչեան, իր գրա-
դու մեկըուն պատճառով, Տիօրէնութեան պաշտօնէն
հրաժարելով՝ անոր յաջորդած է Հալիպազուն Արծրունի,
որ հետեւեալ կերպով կը կազմէ
ուսուցչական մարմինը. Օր. Հալ-
կունի Ղազարոսեան (մասցուն ու-
սուցչուհի), Օր. Ասէլին Քէհեան-
եան (նմանապէս), Օր. Թադուհի
Յարութիւնեան (ուսուցչուհի), Օր.
Անժէլ Գրիգորեան (ուսուցչուհի),
Տիկին Արզուն Ասեաթեան (ման-
կապարտեղի վարիչ), Օր. Արփինէ
Ղուկասեան (մանկապարտիկականու-
հի), Գրիգոր Գուլումճեան (պեղզր-
ի պզգր. ուսուցիչ), Տիգրան Խա-
չատուրեան (երաժշտ. ուսուցիչ), Արմենակ Մամճեան
(մարզական ուսուցիչ): Ասանցմէ զատ, վարժարանը
առաւ ասրեղջրճանին ունեցած է հինգ թուրք ուսուցիչ-
ներ, որոնց անուններն են. Բէշատ Աքրիֆ, Մուսթա-
ֆա Լուսթիկ պէյերը և Համիլէթ, Հայրիւնիստ, Փա-
րէզպէ հանրմեկըր:

Հ. Արծրունի
Կարապետեան

Այս չրջանին՝ վարժարանին երկու աշակերտնե-
րուն թիւը՝ ընդամենը է 265, որոնց 70ը հնամաստարական
ուսանողներ են: Բացի Մանկապարտեղի երկու դասա-

Արմենակ Չպուրճեան
Թադին ազգ. երեսփոխանը և վարժարանին
նորագութեան Յանձնաժողովի Ատենապետը

բաններէ, վարժարանը ունեցած է չորս նախակրթա-
կան դասարաններ, որոնց ամսական ընդհ. ծախքն և-
ցած է 333 ուկէս ոսկի, որուն փոխարէն թոշակներէ
գանձուած է 175 ոսկի, 60 ոսկի կնամաստարութենէ
թոշակ ստացուած է, որով ընդամենը թոշակներէ զու-
լացած է 235 ոսկի, իսկ մնացեալը թաղային սնտակը
վճարած է, 10 ոսկի ալ վարժարանին բարերարութի-
նէն Հինթրփիլըն, պաշտպան ըլլալով աղքատիկ աղոց:
Աւարախութեամբ պէտք է արձանագործել թէ՛ Մա-
սաղօրհնութեան Յանձնաժողովի ջանքերով 345 ոսկի
հասուցի մը զըջացած է, որ նոյնութեամբ յատկաց-
ուած է վարժարանի նախկին տարիներէ մնացած
պարտքին հասուցման: Այսու հանդերձ տարւոյն վեր-

Ջը, վարժարանը ունեցած է 800 ուսկիւրի պարտք մը, որուն փոխարէն թողակներէ գանձելի կը մնայ 580 ուսկի, զոր պատուարժան թաղեցիները սիրով պիտի վճարեն, իրենց դուռակներուն զարգացման համար, ինչպէս վճարած են միշտ կանոնաւորապէս, որուն մեծագոյն փաստն է, թաղին երկսեռ վարժարանին հարկւրամեայ գոյութիւնը:

Սակայն թաղ. Սորէն բոլր վարժարանին 1932—1933 չըջանի պարտքը նկատողութեան տնկելով ուղած է հաստատարիչակ պիւտձէն, որով հիմնադիրը՝ 1933 Յունիս 22 թուակիր խնդրադրով մը գրեմած է Կրթական Տնօրէնութեան և արտօնութիւն ուղած է 1933—1934 տարեչըջանին համար, ջնջելու վերի երկու գտտարանները և սլահել միմիայն Մանկապարտէղի երկու, և նախակրթարանի ալ երկու գտտարանները: Կըրթական Տնօրէնութիւնը իր 6430/3270 թուահամար և 15 Յունիս 1933 թուակիր պատասխանադրով հաղորդած է թէ՛ Կրթական Գործադարութիւնը իր 45735 թուահամար և 12 Յունիս 1933 թուակիր որոշմանդրով ընդունած է Պօղոսեան—Վառվառեան երկսեռ վարժարանի հիմնադրին առաջարկը և ըստ այնմ գործադրութիւնը յանձնարարած է: Արով 1933—1934 գալրոցական չըջանին, վարժարանը կ'ունենայ մանկապարտէղով միասին՝ չորս գտտարան միայն:

Հանրապետական չըջանը, որ Կրթական գործին մեծ դարկ տուած է, ուրախութեամբ կը տեսնուի որ շատ մը կարօտ վարժարաններուն բացը գոցելու համար, տարեկան մէյրէկի գումար յատկացուած է, ուրկէ օգտուած է նաեւ Պօղոսեան—Վառվառեան վարժարանը, ստանալով երեք տարի չարունակարար զրա-

մական նպաստ, որուն գումարը կ'ընէ 425 ուսկի: Երկսեռ վարժարանի Հիմնադիրը՝ Կրօնիտէս Նազըրեան կը փութայ այս առթիւ թաղին երախտագիտութիւնը յայտնել Կրթական Գործադարութեան և Պոլսոյ

Պօղոս Պէղաղեան
Նիսկ. ժրջան Տնօրէն Պօղոսեան—Վառվառեան վարժարանի
այժմ Հիմնադիր-Տնօրէն Պէղաղեան Լիւէի, ի Պաքըրքէօյ
(Տե՛ս իր մասին էջ 85)

Կրթական Տնօրէնութեան, որոնց բարձր հովանին կը վայելէ Պօղոսեան—Վառվառեան վարժարանն ալ:

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Պողոսեան-Վառփառեան վարժարանները հա-
րիւր տարւան մէջ վարող քաղականօրիւ-
նեռու ու հոգաբարձօրիւններու շնորհակալիք.

Ինչպէս յայտնի եղաւ, Գումգաբիի Դարսի Պո-
ղոսեան-Վառփառեան երկուսն էլ վարժարանը հարիւր տարւե-
րէն.

Յովհաննէս Աղեւադեան
Ատենապետ Թաղ. Խոր-
հրդոյ [1902—1907]
(Տե՛ս իր մասին էջ 93)

Սարգիս Քէլլեճեան
Անձնուէր Հոգաբարձու.

Եւ այն երկար շնորհաբան ժամանակէն ի վեր յաւաքոյն
չըջանները. աչնպէս որ հեաւոր թաղերէ, ինչպէս եւ
նիդալիքէն՝ Յակոբ Սարափեան (այժմ՝ անդամ Թաղ.
Խորհրդոյ Գաւառի Ս. Թաղաւոր եկեղեցւոյ) եւ շատ
մը ուրիշներ՝ Սահակ սրտաւելի Փափաղեանի գաւառի-
աւելի թեան օրով, յաճախած են հոն ու յաւաքոյն

1931-1933 տարիներու Թաղականութիւնը. Վլէն Նատոյ անդամներն են
Խաչիկ Յարութեան (Դանձապետ), Մհա Սարգիս Յովակիմեան (Ատենա-
պետ, Պետրոս Սանդիկեան (Ատենապետ), Զախէն Խաչիկ Կեցող անդամները.
Խաչիկ Նազրեան, Յարութեան Ալիպաղեան, Արա Դ Նիքաղեան, Արտաշէն Տե-
փրեճեան.

յիշատակներ պահած են անկէ, և այսօր՝ կէս դար վերջ, գուրգուրանքով կը վերաբերուին իրենց նախնին կրթական օրօրանին հանդէպ:

Ահա՛ այս վարժարանէն հասած են կարող գէժքեր ու պատուաբեր անհատականութիւններ, որոնց մասին հարկ եղած հակիրճ ծանօթութիւնները արուեցան: Առ այս երախտադիտական պարտք մըն է օրհնել յիշատակը ու շնորհակալութիւն յայտնել այն թաղականութիւններուն և Հոգաբարձութիւններուն, որոնք պարկեշտ և անձնուէր գործունէութեամբ աշխատած են սոյն համեալ թաղին կրթական գործը զարգացնելու: Այս առթիւ երջանիկ են այս օրուան թաղականութիւնը և անոր շուրջ հաւաքուող օժանդակ Մարմինները, որոնք բախտը կ'ունենան սօսնելու իրենց վարժարանին հարիւ-

Կրօնիակա Նազրեան
Պօղոսեան-Վառփառեան երկուեւ վարժարանի
արդի Հիմնադիրը [Տե՛ս իր մասին էջ 105]

րամեակը և հետեւողէս պանծացնելու ազգային մեծագործ Ամիրան՝ երջանկալիշատակ Յարութիւն Պէգճեանը, որուն բարեքները առատապէս վայելած են Գումգափըի Դուրսի թաղեցիներն ալ, որոնք զայսօր վառ պահելով իրենց սիրասուն վարժարանը, կ'անմա-

Յիշատակները միտել «Կառավարան»-ը նկարեցւոյ Իւնչեղեան Գ. Զարուհի Ս. Ս. Դուրսի յիշատակները

հացնեն յիշատակը՝ Մեծ Հայուն, որուն համայն Ազգը
երախտադէտ է: Կարծէ հոս գնահատումով յիշատակել
թէ՛ Գումգաղիի Գուրաի Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյ
Թաղականութիւնները սկիզբէն ի վեր համեմատ թիւնը
ունեցած են հրաւիրելու իրենց համակիր՝ այն անձ-
նաւորութիւնները, որոնք կրցած են՝ օգտակար հան-
գիստնալ Թաղին զոյգ Հաստատութեանց պայծառաց-
ման ու զարգացման: Արդարեւ գնահատելի գործու-
նէութիւն...: Միայն թէ պէտք է խոստովանել որ՝ Թաղը
նորոգութեանց և այլ ծախքերու պատճառաւ նիւթա-

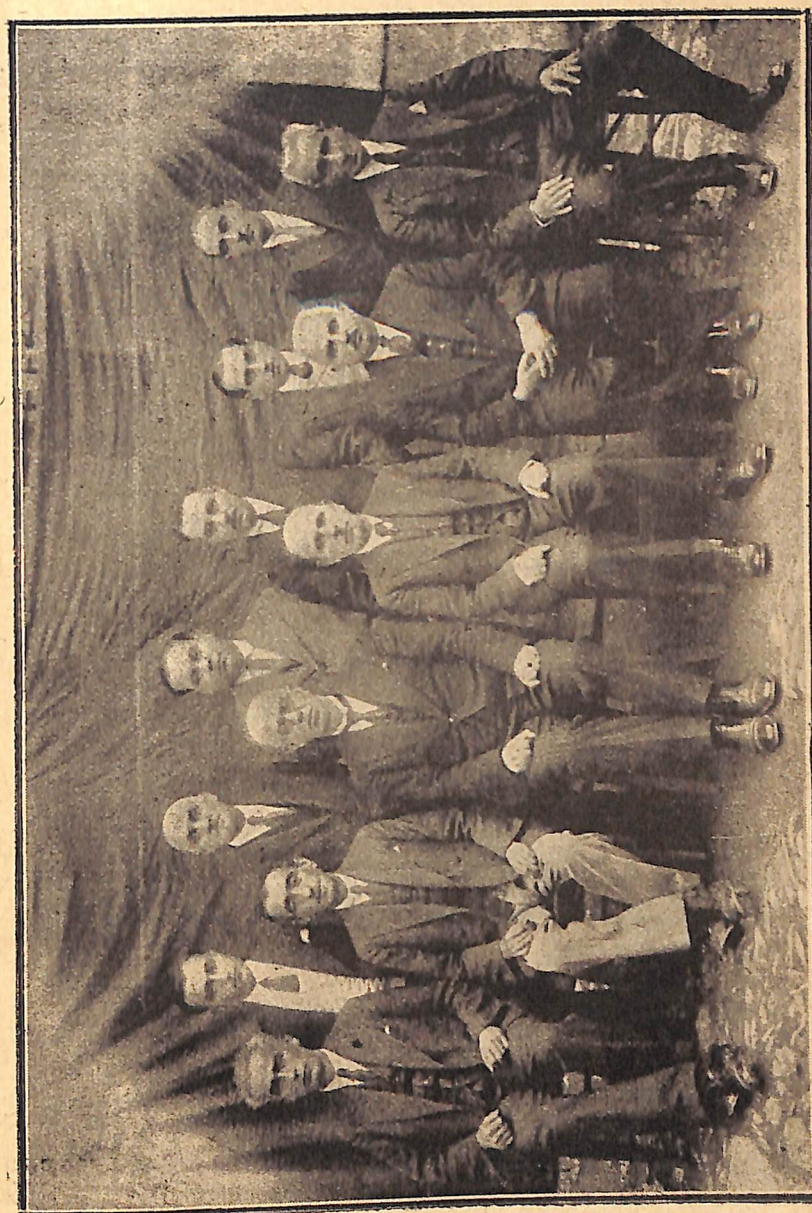
Միհրան Անտէրիկեան
Այժմ Տ. Գումգաղէն Կէտիկ Փաշայի
[Տե՛ս իր մասին էջ 100]

Բենիամին Արրահամեան
Պատասխանատու-Տնօրէն
[Տե՛ս իր մասին էջ 105]

կան անձկութեան մէջ կը գտնուի սա միջոցիս, որով
մասնաւորապէս թաղեցիներուն ու նախկին թաղեցի-
ներուն, ինչպէս նաեւ բնիկանրապէս բոլոր Հայերուս
վրայ պարտք կ'իշխայ օգնելու այս անձնուէր թաղա-
կանութեան, որպէս զի կարեւորագ զատ պահել Լեւզան-
կայիշատակ Ամիրային հիմնած այս կրթական Հաստա-
տութիւնը, որուն բարիքները յանձնաւ վայելած է
զարէ մը ի վեր՝ Թաղիս երկուս մանկաբն:

Ահա՛ մեր թաւոր հաստատելու համար փութանք
բնել թէ՛ Պօղոսեան Վատմանեան երկուս վարժարանի
Հարկւրամեակի առթիւ, տաւնընթեր հոգիէ ջկազմուած

Պօղոսեան և Վատմանեան երկուս վարժարանի հարկւրամեակի առթիւ ժողովուրդական Բանձնաժողովի անդամներ

Գ Լ ՈՒ Ն Բ.

Հաբիրամեայ Յորեղեանին առիւ
Վառվառեան երգչախումբին կազմաւորներ

Պօղոսեան—Վառվառեան վարժարանի արդի Տնօ-
րէն երաժշտապետ՝ Տիգրան Սալաւաթեան հարիւրամե-
այ Յորեղեանին առիւլը ազնիւ զաւգաւորը ունեցած է

Արմենակ Գանիւկեան 1927-28 և 193 - 2 չրջաններու
Հոգաբարձութեան և Յորեղեանեան Փանծնաժողովի
Ժուլիան անդամ

Թաղին երիտասարդութենէն բազմաձայն էլ զախու մը
մը կազմելու, որուն իրենց մասնակցութիւնը բերած
են չրջակայ թաղերու անձնուէր երիտասարդները։ Այս
երգչախումբը կոչուած է Պէդճեան Ա. Միրաչի մը Վառ-
վառէի անունով, «Վառվառեան երգչախումբ», որ կը
բաղկանայ երեսուներկու անդամներէ, որոնց անուն-
ները այբուբենական կարգով հետևեալներն են. Ան-
դուան Մուրադեան, Ասատուր Զատրճեան, Արամ Երէց-
եան, Արամ Գուլումեան, Արշակ Տօնիկեան, Սրապէս Գա-

1932-1933 տարւոյ չրջանի Պօղոսեանեան վարժարանի երգչախումբի Գ. կեանքի փեմի

բութիւնեան, Գրիգոր Գույումճեան, Գրիգոր Թաշճեան,
Գեղամ Մեծիկեան, Եղիա Անդրիկեան, Եսայի Տիրա-
ստուրեան, Կարպիս Սէմէրճեան, Հմայեակ Մակար-
եան, Հմայեակ Տէօքմէճեան, Մարտիրոսէճեան, Մելիք
Ֆէսճեան, Մկրտիչ Հանըմեան, Մկրտիչ Նշանեան,
Յակոբ Պրալլիկեան, Յարութիւն Թորոսեան, Յով-
հաննէս Մատթէոսեան, Նշան Ճիւղէրճեան (Փրանս-իմաս-
նազէտ ուսուցիչ, փաղեմի երաժիշտ Մայր Եկեղեցւոյ):

Երանուհի Ֆրէնկեան
[Տե՛ս իր մասին էջ 103]

Հայկանոյշ Սափրիչեան
(Տե՛ս իր մասին էջ 95)

Նշան Պաղեան, Արդիկ Էքսէրճեան, Թուրէն Սահակեան,
Ստեփան Մալլապաշեան, Վահրամ Ճանիկեան, Վարդգէս
Պաղեան, Օննիկ Ճամպաղեան, Օննիկ Ուզունեան և
Օննիկ Տոնիկեան, որոնցմէ Վարչութեան անդամ ընտ-
րուած են՝ Արդիկ Էքսէրճեան, Ասատուր Չատըրճեան,
Նշան Պաղեան, Հմայեակ Տէօքմէճեան և Կարպիս Սէ-
մէրճեան: Աւրախ Էնք որ այս բարեպառէն առթիւ
կազմուած սոյն երգչախումբը, սուղ ժամանակի մէջ,
կրցած է հսկայաքաջ յառաջդիմել՝ չորսիւ իր ձեռն-
հաս զեկաւար՝ Տիգրան Խաչատուրեանի, որ իր
անձնուէր ջանքերը չի խնայեր բնաւ գեղարուեստաէր
երիտասարդութեան մը փափաքին լիովին յագուրդ
ուսլու համար:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՄԱՍՆԱԽՈՐ ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հոս կը գնենք այն անտիպարուս ոտանաւորը զոր
ձօնած է 1896ին, մեր ժողովրդական բանաստեղծ Փրան-
սերէն բառարանի հեղինակ՝ անձան Միւրան Յովհան-
նէսեան (Փափաղեան, եղբայր ծանօթ վաճառական Ար-
մենակ Փափաղեանի):

Ողբացեալ Միւրան Յովհաննէսեան

ԶՕՆ ԳՈՒՄԳԱՓԸՆ ԹԱՂԻՆ

Առաքելոց Դո՛ւ Թաղ բարի,
Յարգեմ ըզբեզ սրբոտիս, արի
Կ'աշխատիս Դու զեշերն բոլոր,
Հայթալթես հացդ՝ ոլոր ոլոր

Կալով ծովուն ալիաց մէջը,
Թրդթառայով ծովու էջը:

*
* *

Դանաս առտուն կանուխ յարկը՝
Ընտանիքիդ բերև վարձրը,
Զոր պատրաստ, Տէրն Սրարիչ,
Իբր արդիւնը՝ Բարձրեալն Հաստիչ:

*
* *

Կե՛ր Դու հացրդ սրբաով խաղաղ,
Ի՛նչ տեսներ Դու երբեք ախ, վախ,
Այս է մաղթանքս անկեղծ վերջին,
Յովհաննէսեան ձեր Միջրանին:

ՄԻՀՐԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

(ՓԱՓԱԶՆԵՆ)

1 Յունուար 1896

Կէտիկ Փաշա

Պատկեր [Յակոբ] Բամպուրճեան (եւ անձնու պատկեր)
[Տ'ես իր մասին էջ 92]

1902, 1903 տարիներին Պոլսեան վարժարանի Գ. Կարգի խմբակաւը
Կիսեա վարժարանի Գ. Կարգի խմբակաւը

Հետեւեալ գողարկ գրութիւնը կը վերաբերի Յոբելեանական Յանձնաժողովի Ատենապետ Տիար Նշան ձիհանեանի:

ՅԱՐԳ ՆՔ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾՆԵՐՈՒՆ

Իրարայաջորդ Հաբիւբամեայ Յոբելեանական աստա-
կատարութիւնները, որոնք քանի մը տարիներէ ի վեր
տեղի կ'ունենան Պոլսոյ մէջ, կը պարզեն շքեղ երե-
ւոյթ մը, որ թէ՛ նպատակաշարժար և թէ՛ խրախու-
սիչ է միանգամայն:

Նոյնօրինակ հանդիսութեանց առթիւ, ստեղծուած
խանդավառութիւնն ու գործունէութիւնը, անկէ բխած
հոգեկան ու բարոյական հրաշալի ու մխիթարական
փրձակը, անփնչելի ու կարկանդակ ապացոյցներ են
թէ՛ Հայ ժողովուրդը, իր վրայ ծանրացած պարտա-
կանութիւնը գիտակցօրէն կատարելով հանդերձ, իր-
րապէս ըմբռնած ու իւրացուցած է նաեւ քաղաքա-
կրթական և բարեգործական բոլոր տուեալները:

Ցեղին բարգաւաճումին համար աքնոյ, աստա-
րող, գործող և հոգեւին նուիրումներուն անթառամ
յիշատակին յաւերժացումը, նախորդ բիւրեղեայ հոգի-
ներուն ու պատուական սերունդին հանդէպ յարգանքի
ու երախտագիտական ամէն ցոյց ու արտայայտու-
թիւն, անգլին և արժանի է, ու նուիրական պարտք մը
բոլորիս համար:

Եւ արդարեւ, իսկաւ աշպանելի, մեղադրելի տղեղ
ընթացք մը պիտի ըլլար, եթէ արդի ապրող սերունդը,
թոյլ, անտարբեր ու կորաքամակ կեցուածքով մը,
հեղինակի, ծաղրանքի ժպիտը քշէմքին՝ մոռացութեան

1932-1933 տարեկան Պօլսեան վառլապան երկու վարդարտի Բ. կարդի խմբակներ

մատներ մեր բիւրիցս խնկելի նախնիքները, չորս-
նոր անոնց կատարած վսեմ և աստրինի զորքերը
լքէր ու անտեսէր՝ անհատի չքնաղ ու փառահեղ պատ-
մաթիւնն ու անհղութիւնները, որոնք ապահովարար
ազգի մը գոյութեան ու տեսականութեան գլխաւոր
ազգակներն են:

Այսօր, մեր հոգիները կը հրճուին ու կը վերա-
նան մենեմ անդարձ մեկնող հականերուն, արտանի-
րուն յիշատակին հանդէպ, որոնք ատենին՝ կատուցեր
են, կերակր են, յղիք են, վերանորոգեր են մեծ ու
հոգեկալ ծառքներ, յոյսի ու մարի փառաւոր կըր-
թարաններ, բարեգործական և լէսկերային բազմաթիւ
հաստատութիւններ, ոյսն, անքակտելի կոթողներն են
Հայ կենսունակութեան և աստրինութեանց:

Այսօր՝ կ'ազնեք, կը բաղձանք, բուն և ան-
զիմադրելի տենչանք մը ունինք այդ երանելիներուն
մօտենարու սրահ մը, անոնց հետ խօսիլ, անոնցմով
արեւնալ, անոնցմէ նեղ չ'ելլալիլ, անոնց հետ ապրիլ:
անոնցմով պարծենալ կը ցանկանք:

Այսօր՝ թորք Հանրապետական լուսաշող կառա-
վարութեան հովանիին ներքեւ, հանդիստ ու խաղաղ
կ'ապրինք, անոր արդարակարգ ու բաւարար վարիչ-
ներուն կողմէ՝ ամէն հնարաւորութիւն արած է
մեզի, որպէս զի մեր մշակութային, անտեսական և
բարեգործական բոլոր մարդերուն մէջ՝ ազատօրէն
զարգանանք ու յառաջդիմենք: Յանցանքը, մեզքը
մերքը սխալ բլրաց, եթէ կարկամենք ու թերանանք
մեր պարտականութեանց մէջ, եթէ մենեմ տկնալ-
ուածք ի յայտ չ'երևնիր:

Ի՛նչո՞ք ինչպէս որ նախորդ սերունդներուն փառա-

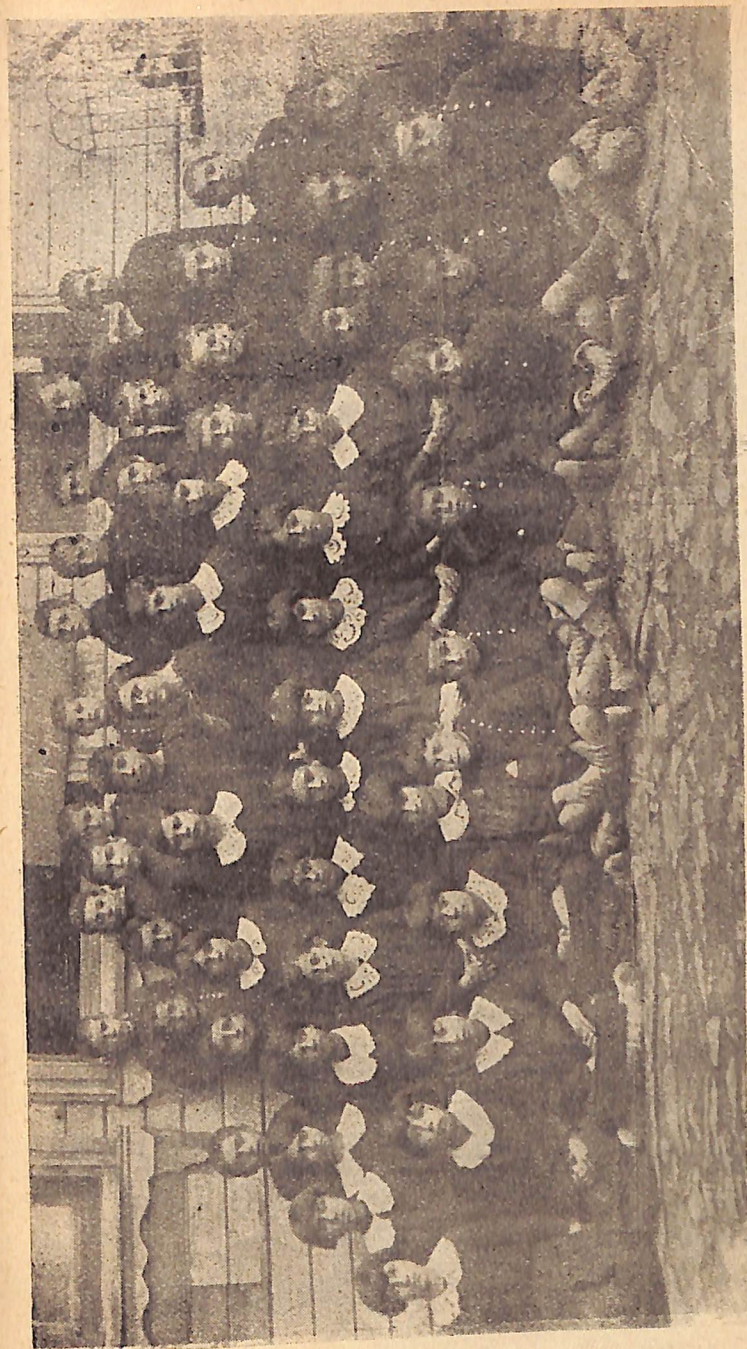
1932-1933 տարեկանի խորհրդակցական և մեկու վարարանի Վ. Կարգի խորհրդակցար

սրանձ յիշատակը՝ հպարտութեամբ ու երկիւղած ջերմեանդութեամբ մը կը յարգենք ու կը մեծարենք, մենք որ իրաւամբ կը հիանանք ու կ'ապշինք անոնց աննկուն կամքին ու անպարտելի կորովին ու գործունէութեանց, պէտք է, անհրաժեշտ է որ՝ մենք ալ մեր կարգին անյապաղ ըծուինք աշխատութեան մը, որ իր արգիւնաւորութեամբը՝ ըլլայ ներկայանալի և պատուաւոր և սպաղայ սերունդին համար ալ խիստ օգտակար և քաջալերիչ:

Ահա՛ միայրեան կրթմարան մըն ալ, Ս. Պօղոսեան և Ս. Վատկատեան վարժարանը՝ Գումգաբի Պուրսի, որ տարիներու բնին տակ կ'քած ու ուժաթափ, և սակայն կանգնած երկնապագ՝ հակայի մը պէս անվրդով, խորքերու ու յուշերու մէջ թաղուած, անցեալի փառքերովն ու ճոխութիւններովը արբշխ ու հպարտ, և սակայն այս բոյսրէն մերկացած ու զրկուած, քայքայուն, խարխուլ, արգահատելի վիճակ մը կը ներկայացնէր ան գեռ երէկ:

Եւ սակայն, միաբան ու միակամ հոյլ մը սրտցաւ և աղնիւ հոյորդներ, նախանձախնդիր ոգիով մը սողորուն, ինքնարտիւն ու ինքնամատուց, ձեռնարկելով նորոգութեան խիստ գծուարին ու սաժանելի գործին, աւարտեցին զայն, անշուշտ լիարուն օժանդակութեամբն ու մասնակցութեամբը հայ կրթական համայնքին: Ահա՛ այս վերանորոգուած, շէնչող, լուսասուր ժառանգանին, որ գորովադուր մօր մը պէս, իր նիհար ստինքներէն կաթկթած՝ մեղրածորան հիւթովը սնուցած ու մեծցուցած է բազմաթիւ սերունդներ, յորեկանական Հանդիսութիւններն են որ տեղի պիտի ունենան յառաջիկային:

Եւ այս տօնակատարութիւնը՝ իր պարու մը հետ-

1932-1933 տարեկան Պօղոսեան Վատկատեան երկուսն ալ իրարմէջ յիշատակը կ'ապշին

Նախկին Մարգարեան գրալստատան հիմնադիր Մարգար Մարգարեանի արժանաւոր յաջորդ խոնր՝ հմուտ հեղինակ-հրապարակագիր Տիար Վահրամ Յ. Մարգարեանի իմաստալից մէկ գրութիւնն է.

ԲԱՐԻ ԶԿՆՈՐՍ ԵՂԲԱՅՐԵՐՈՒՄ ԹԱՂԻ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ՀԱՐԻՐԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԸ

Յորեկան՝ երրայեցերէն բառ մը՝ կրօնական, որ կը նշանակէ թողութիւն. կրնանք ըսել ընդհանուր ներում մեղքէ, կապանքէ, բանտէ, մինչեւ իսկ դժոխքէ ազատում: Յորեկան կը նշանակէ նաեւ «յիսուն», եօթը անգամ եօթը ամբողջ տարիներ անցնելէ ետք, յիսուներորդ տարին մտած ատեննին եօթը քահանաներ եղջիւրէ փողեր կը հնչեցնէին Տապանակ Ուխտի առջեւէն:

Յորեկան տօնը կամ հանգչար, վաղուց ընդհանրացած է. քառնեհինգ տարին Յորեկան տարի կը նշկատէին մեր Նախնիք, ինչպէս ուրիշներ:

Յորեկնական նուէրներու, զափնիններու, Կարակներու արժանի է այն՝ որ հասարակական կեանքի բարձրացման ծառայած է: Յորեկեարներ շատ պիտի յիշէինք, եթէ մօտիկ անցեալի արդիւնաշատ ազդայինք, չվախնային ցոյցերէ, և չժամկէին իրենց բարեգործութիւնները:

Մեր օրերուն բախտն ունինք վայելելու յիսնամեակներու, հարիւրամեակներու հանդիսութիւնները, իրաւագէտ բախտ մըն է, վասն զի մենք ապրեցանք ու կը տեսնենք մեր Նախնիքներուն գործունէութիւնը ինչպէս կը սրանձացուի: Տեսնաք որ հարիւրամեակներու ատթիւ կը հնչեցնեն Յորեկանի փողերը՝ լոյս

1992-1993

տարեկանի Պօլոնեան-Վառլաուեան երկրեւ-վաղմարանի Նաղիկ կարգի խմբակարը

ընծայելով նուիրում զարագիրքերը: Մին կ'երթայ գերեզմանաքարերը կարգալ, միւսը գիրքերու յիշատակարանները. ուրիշ մը՝ հին ու մին թուղթեր, սոմարներ կը պրպտէ և ահա, մէջանդ կ'ելլէ հոյս մը Յորեկարներու փառաւոր անուններ, որոնք կ'անմահանան իրենց գործերով:

Ձկնորսներու թաղն ալ կ'ուզէ որ տօնուի իր վարժարանին հարիւրամեակը, ան կ'ուզէ իր Յորեկարը՝ մեծագործ Պէդճեան Յարութիւն Ամիրան զարագիրքով մը պանծացնել: Ահա՛, այս զարագիրքը Առաքելալի մը անուանակիցը կը պատրաստէ և կը պանծացնէ թաղին վարժարանին հարիւրամեակ Յորեկանը:

Երբ կը տեսնեմ աչք կոթողին ետին բաց տեղ կայ, կ'ուզեմ քանի մը սոսկ գրոյցմել, քանի որ Առաքելանը սիրելի ըրած է ինծի և շատերուն՝ ձկնորսները իրր սահմիրայ, նոր աչքի մը: Սա պահուս յիշատակ մը կ'արթննայ միաքս, գրեմ գայն:

«Օր մը, Ձկնորսներու թաղին եկեղեցին գացի. ինչ տեսնեմ, արծաթեակ ձկնորսանաւ մը ցուկը գէպի խորան. նաւին գիրքը գէշ էր, լաւ չգտայ ու հրապարակաւ գրեցի, «գտայ, գտայ ձուկ չհիշելուն պատճառը:» Առաքելանի մեր Ձկնորսները՝ փոխան ծովին մէջ խորունկը ձգելաւ (Վուկ. Ե. 4) իրենց ուսկանը, տեսայ որ գէպի խորան դարձաւ ցած են իրենց նաւը... Ծուռ, գե՛հ, չուս ու գցեցէք կախում արծաթեակ նաւերնից գէպի եկեղեցիին դուռը, գէպի խորունկ ծովը, երեսնից՝ միշտ Փրկչին:»

Դրանս գործադրելին փաթով և այն օրէն՝ ձուկերն կ'ելլեն միշտ առատ: Երանի՛ թէ՛ Տիար Պետրոս Կարապետեանի յիշած բարեգործ և հասարակական կեանքի նուիրում անձերն ալ օրինակ ըլլան առէնուս և մենք այս Յորեկանին ստիժ, հնչեցնենք մեր ուխտի փողերը գոչելով. «Մենք անոնց հետեւողներ պիտի ըլլանք, պիտի սրահենք անոնց յիշատակը, որ յաւիտեան օրհնեալ է:» ՎԱՀՐԱՄ Յ. ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

ԳՐԻՄ ԱՇԽԱՏԱՅԻՐՈՒՆ ՏՊԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Անձնուիրութեամբ է որ մօտեցայ Ազգիս անգուշական բարերար՝ Երջանեկայիշատակ Յարութիւն Պէդճեան Ամիրայի հիմնադրութեամբ կառուցուած Գումշափրի Գումրի պարզունակ թաղին նուիրում՝ Պօղոսեան—Վաղանեան վարժարանի Հարիւրամեակին ստիժ. հրատարակելի Յիշատակարան-Մատենին պատրաստութեան:

Ուրախ եմ որ՝ կրցի գայն գլուխ հանել կարճ տեսողութեան մէջ, պրպտելով անցած զացած թաղական իրաւորներու արձանագրութեանց տետրերը, անոնց միացնելով պատմական ալ ծանօթութիւններ, որոնք ընթերցողներուն որոշ զազափար մը պիտի տան Գումշափրի Առաքելայ այս յաջորդ գումակներուն թաղին կրթական հարիւրամեակ շարժումի մասին:

Ես սա հաստատ համոզումը գոյացուցի թէ՛ այս թաղը գաղութարակութեան մեծ կարեւորութիւն առած է, կրթական մշակները երկար տարիներ պահած է իրենց պաշտօններուն մէջ ու պիտոյց մէջ անոնց խոր ծեւրութեան միջոցին, նոյն իսկ հանգստեան թուշակ յատկացնել ինչ որ մեր մէջ օրէնք ու սովորութիւն չէ եղած զարգեցելին Գումշափրի Գումրի թաղեցիները, որոնք բարի սիրտ մը ունեցած են իրենց գաղակներուն կրթութեան համար տարիներով միտք և հոգի ապաստոյ գաղափարակներու նկատմամբ, ու խորձած են անոնց ծեւրութեան օրերուն հանդիսաւ կեանք մը ապահովել:

Այսպէս տեսայ որ այս թաղը՝ Սահակ Փափազեան ա-
նուն գատարարակին, որ կէս դարէ աւելի վարժարանին
մնացուն ուսուցիչը, տեսուչը եղեր է ու սերունդներ
կրթիւր սիրալոյսով յատկացուցած է անոր՝ անդամական թու-
շակ մը, բարի օրինակ ըլլալով ուրիշ աւելի բարեկեցիկ
թաղերուն: Գործնալ տեսայ որ՝ նապարէթ Եղմանեան
անուն վաղեմի ուսուցիչ մը՝ 25 ամբողջ տարիներ ան-
ընդհատ պաշտօնավարած է Պօղոսեան—Վառվառեան
երկուսն վարժարանին մէջ, ու հետզհետէ Պօղոս Պէ-
ղազեան, Մկրտիչ Կարապետեան, Գրիգոր Գույում-
ձեան իբրեւ տեսուչ երկար տարիներ պաշտօնավարած
են: Այս առթիւ սա երեւան ելաւ թէ՛ Գումգաբիբի
Դուրսի Թաղականութիւնները՝ առանց ուրիշներէ սոր-
ված ըլլալու, զգացած են գատարարակչութեան պաշ-
տօնին վսեմութիւնը, և հետեւաբար այս զօնարին ու
բարոյական պաշտօնին նուիրումներուն հանդէպ ու-
նեցած են հոգիւր աղետութիւն: Երկրորդ նշանակելի
երեւոյթն է բարի նախանձը, զոր ունեցած է այս
համաս թաղը, որով հին օրերու մէջ վարժարանը
զրած է բարձրագոյն մակարդակի մը վրայ, որուն
չնորհիւ, կրցած է պահել Մալեղեաններու, Ռեթէոս
Գրիգորեաններու (Հերթիկ Հօճա «Մեծ հայր ծանօթ
ակնարոյթ Տօքթ. Եղուարդ Շահպաղի»), Յարութիւն
Թիւլեաններու (Միւսիւ Բառքալ, «հայր ծանօթ բժիշկ
Տօքթ. Թիւլեանի»), Մկրտիչ Մեղպուրեաններու,
Տօքթ. Ներսէս Մեղպուրեաններու և Միհրան Տէօք-
մէձեաններու (հայր Իսախան հիւանդանոցի բժիշկ
Տօքթ. Արշաւիր Տէօքմէձեանի) պէս ականաւոր ու-
սուցիչներ, որոնք Մայր վարժարանի զաստիօսներն
եղած են, որուն պաշտօնավարութեամբ է որ զարոյցը ու-
նեցած է յաջող աշակերտներ, որոնք ապագային եղած

են աչքառու անհատականութիւններ, ինչպէս տեղին
գրուած է:

Երրորդ կարեւոր կէտը սա է թէ՛ մէկ դարու սոյն
երկար տեւողութեան մէջ, Գումգաբիբի Դուրսի Թա-
ղեցին զիտցած է իր շուրջ հաւաքել թաղէն զուրս
զանազան անձնուէր անձեր, ինչպէս Մըսրէլը օղու-
նաչատուր (հայր մեր վաղեմի բարեկամ՝ Օննիկ Մը-
սրեանի), վաճառական Սիմոն Գրիգորեան (հայր մեր
վաղեմի բարեկամ՝ Յարութիւն Սիմոնեանի) և շատ մը
ուրիշներ, որոնք բերած են միշտ իրենց նիւթական
ու բարոյական աջակցութիւնները և այս աւանդու-
թիւն մը դարձած է սոյն թաղին համար, որուն օժան-
թիւն կը դարձան կը փութան զարգ. բարեկեր անձնաւու-
ղակութեան կը փութան զարգ. բարեկեր անձնաւու-
ղակութեան, քաջալերելով այս սիրեցեալ թաղը և
պաշտօնական մարմինները, որոնք արդարեւ մեծա-
գործ Ամիրային զուրգուրանքին ալ արժանացած են
ասկէ դար մը առաջ:

Ահա՛ այսպէսով Ա. Յարութիւն եկեղեցին և Պօ-
ղոսեան—Վառվառեան երկուսն վարժարանը պայծառ և
կանգուն մնացած են մինչև այսօր և արժանի ամէն
տեսակ ձեռնտուութեան: Ապրին ուրեմն Գումգաբիբի
Դուրսի մեր աղնիւ եղբայրներն ու քոյրերը, ինչպէս
նաեւ անոնց զոյգ մը հողեկան ու մաստորական հաս-
տատութեանց աստարող շրջար անձնաւորութիւնները:

ՊԵՏՐՈՍ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Տ. Նոյեմ. 1933. Բերա (Շիշի)

ԿԱՐԵՒՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
18	2	Մայր դոյն զպրատունը	դոյն Մայր զպրատունը
23	22	քուցմա նգն	քուցմա նգն
24	8	ու ած	զինու ած
26	8	Մօլա	Մօլա
30	13	Հս	Հս
50	13	100	1000
64	7	18 8	1885
64	19	1887	1886
65	31	Տամակելոլ	Տամակելոլ
68	18	հրա արելէն	հրաժարելէն
77	28	և իր սրաչափակից	և իր սրաչափակից
77	34	մինչ	մանչ
77	38	ևր Կաղնու նուէ	ևր Կաղնու նուէ
90	31	հանձնէ	յանձնէ
93	18	Սան յիկ Յարու	Վարժարանի
		թիւնեան	սան և աղա զարծօն թաղական
94	12	արգիւն ուր, վարժա	վարժարանը ար
		բանը կը հանդիսանայ	զինու ուր կը հանդիսանայ

ՄՍ Հայագիտական գրադարան

MAL015537

